Azra Erhat

Mavi Anadolu

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI 76
GEZİ, RÖPORTAJ DİZİSİ 1

İkinci Basım
Ağustos 1969

AZRA ERHAT

MAVİ ANADOLU

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni Ozan SAĞDIÇ
Kapak Resmi HALİKARNAS BALIKÇISI

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1969

Mavi Anadolu'yu bize açan
HALİKARNAS BALIKÇISI'na

İÇİNDEKİLER

Anadolu'yu Dile Getirmek 9

Troya .15
Dokuz şehirli tepeye doğru. .15
Troya surlarının önünde. .18
Kazdağı ve efsaneleri 20
Homeros'un Troya Destanı .23
Boğaz'dan yükselen ses dalgaları. .29
Bilginlerin Troya seferi. 32
Troya bir turizm merkezi olur mu ?. 36
Bilime açılmamış iki şehir. .40

Troya Efsaneleri .45
Kazdağı'nın çobanı Paris. .45
Üç güzeller. .48
Belâlı güzel. 51
Hektor'la Andromakhe. .54
Briseis. .58
Hero ile Leandros .62

Gökova .67
İzmir'den çıktık yola. .67
Turizme bakanların dikkatine. .70
Selçuk'tan Söke'ye. .74
İyonya'nın Menderes'ten çektikleri. .78
Sputnik'ler Balat'tan çıkmış 81
Bir kayık arıyoruz. .85
Karantı. 89
Bodrum. 92
Körfeze açılıyoruz. 97

Pembe beyaz şehir 101
Altmış altı bük 105
Bu yaz Gökova'ya gelin 110

Halikarnas 115
Salmakis 115

Bergama 119
Philemon ile Baukis 119

Sardes.. 123
Altın diyarı 123
Karısına tutkun kral 126

Beşparmak Dağları 131
Endymion 131

Milet 135

Sevgi ile Can by night» 147

Işık Ülkesi 155

ANADOLU'YU DİLE GETİRMEK

Çanakkale'den Antakya'ya, İstanbul'dan Hopa'ya, Akdeniz veya Karadeniz kıyılarınca gidelim, Anadolu topraklarını, düzlük, yayla, dağ, ırmak veya göl olsun, karış karış dolaşalım, binlerce yıllık bir tarihin izlerini taşımayan bir karış toprağa rastlamayız. Ne mutlu Anadoluluyum diyene, yazasım geliyor. Öyle ya, uygarlıkların dolup kaynaştığı bu toprak üstünde dünyaya gelmek, onların beşiğinde çeşitli kültürlerin seslerinden bir ninni ile sallanmak az mutluluk mu? Ama bu uygarlıkların izlerini görüyor, bu kültürlerin seslerini duyuyor muyuz bizler? Zaman hepsini bir yığın toprakla örttü, yıkılmış beldelerin yerleri, yüksekliği, çevredeki toprak sathını biraz aşan tepeciklerden, hüyüklerden belli. Bu geçmiş, göçmüş uygarlıklar ne diyor bugünkü Türk insanına?

Troya'da, Bergama'da, Efes'te otlarla örtülmüş taşlar arasında yürürken, bu taşlar bize şair Homeros'tan kral Attalos'tan, filozof Herakleitos'tan ve buralarda yaşamış nice nice insanın maceralarından bir şeyler anlatıyor mu? Bu taşların, yüzyıllar boyunca üzerlerinde yaşayan Anadolu köylüsüne birşeyler söylediklerine ben inanıyorum. İlkçağın bu topraklarla yuğrulmuş, üst üste tabakalaşmış uygarlıkları bugün orada yaşayan insanların geleneklerini, göreneklerini şüphesiz ki etkilemiştir. Ama izler silinmiş. Biz bu etkileri sezemez olmuşuz, çünkü biz şehir aydınları, onları akıl yoluyla incelemedikçe, göremez, anlayamayız.

Bir Batılı aydın Troya, Efes veya Bergama'yı gezince, çocukluğunda duyduğu birçok efsaneleri, okuduğu birçok kitapları, müzelerde gördüğü birçok sanat eserlerini hatırlar. Bizim müzelerimiz ilkçağın en seçkin sanat eserleri ile dolup taşar, ama biz bu eserleri konuşturmak yolunu bulamamışız daha.

Batı kültürüne yöneldiğimiz zaman, Fransız, İngiliz veya Alman felsefesini, edebiyatını, sanatını incelerken, bunların hep bir temele Yunan - Lâtin İlkçağına dayandığını gördük. Bu temele kök salmış Batı düşüncesini, temele inmedikçe, iyice kavrayamayacağımızı da anladık. Önümüzde yüzyıllarca gelişmiş bir uygarlık ve kültürün çağdaş ürünlerini toplamak, incelemek varken ve bu iş de geri kalmış bizlerin bütün vaktimizi, gücümüzü alacak genişlikte iken, Avrupa kültürünün temellerine nasıl inelim diye düşündük. Fransızca, İngilizce, Almanca öğrenelim dedik, bu dillerin aracıyla Batının kültür temellerini anlarız. Anladık mı, anlamadık mı, o başka mesele. Okullara Lâtince, Yunanca öğretiminin konması için yıllarca savaşanlar oldu. Bu dava geniş bir humanizmanın kurulması için atılan bir adımdı. Türkiye'de kurulacak bir humanizma yalnız Yunan-Lâtin İlkçağına dönmekle de meydana gelemezdi. Anadolu Hitit uygarlığının da merkezidir. Lydia, Phrygia, Kâria gibi Küçük Asyalı denilen uygarlıkların arasında Yunan ancak Anadolu'nun konukları arasında bir konuktur. Her gün Anadolu topraklarının altından bu tabakalaşmış uygarlıkların kalıntıları meydana çıkıyor. Bilim adamları kazılarla gün geçtikçe artan kültür malzemeleri ortaya çıkarıyorlar. Atatürk bu malzemeyi kültür olarak benimsememiz için bir çığır açtı: Anadolu'ya gelmiş geçmiş bütün kültürler bizimdir dedi. Hitit'ten Lâtin'e kadar Anadolu'nun bütün İlkçağını aydınlatmak yolunda girişilen araştırmalara geniş olanaklar sağladı. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde eski

dil ve arkeoloji bölümleri bu amaçla kuruldu. Türk Tarih Kurumu bu hizmete açıldı. Bir yandan da çeviri işine girişildi.

Bu iş bir kültür işi olarak başarılabildi mi?

Önümüzdeki engeller büyüktü. Klâsik kültür içinde yetişmiş Türk unsurları yoktu. Yunan öncesi uygarlıkların dillerini öğrenip bu çağların incelenmesini sağlamak bir bakıma kolaydı, çünkü Yunan öncesi çağlardan elimize geçen yazı malzemesi önünde sonunda çeşitli çivi yazılarının öğrenmekle çözülebilir. Oysa Yunan - Lâtin İlkçağı dalbudak salmış bir edebiyatın, kaynağıdır. Yunan Lâtin uygarlıkları bugün tarihten silinmiş iseler de, Batı kültürünün temelinde filiz verdikleri için ölü sayılamazlar. Yalnız eski Yunancayı veya Lâtinceyi birer ölü dil olarak öğrenmekle bu kültürü kavrayamayız. Onu bütün yazı anıtlarıyla kapsamak, benimsemek yolunda emekler harcandı. Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikler çevirisine girişti. Klâsikleri biz geniş bir anlayışla Batı ve Doğu dünyasında insan görüş ve anlayışına temel olmuş eserler diye ele aldık. Bir yandan da üniversitelerimizde öğretilen Lâtince ve Yunancanın yanında birkaç lisede de Lâtince öğretimine başlandı. Bu iş başarı ile sonuçlanmadı. Parça parça olarak değil, toptan ele alınırsa başarılacak bir işti, liselerde Lâtince öğretimi bir müfredat programının dar çerçevesini aşamadı, kültür ışığı saçamadı.

Bir yandan da memlekette kazılar devam edegelir. Türk bilginlerinin bu yolda önemli bir ileri adım attıkları besbellidir. Yirminci yüzyılın başlangıcına değin yabancı arkeoloji araştırıcılarının tekelinde bulunan Anadolu, Türk bilimine açıldı. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin arkeoloji bilginleri kimizaman Tarih Kurumu'nun, kimizaman Üniversitelerin sağladığı olanaklarla, kimizaman da bir Avrupa bilim kurumu ile işbirliği ederek, Anadolu'yu taramağa koyuldular. Bugün Anadolu'da araştır-

malara açılmış arkeoloji istasyonları yüzlercedir. Türk arkeolojisi uluslararası bilim kurullarının Anadolu'daki araştırmalarına katılabildi. Ancak uluslararası işbirliğine dayanarak ilerleyebilen bilim için bu bir başarıdır.

O halde bizim bugün üstünde yaşadığımız Anadolu topraklarında tabakalaşmış uygarlıkları bize tanıtmak, kültürümüze mal etmek bakımından dil öğretiminin veya edebiyat çevirilerinin başaramadıklarını Türk arkeolojisi mi başaracaktır? Bu kazılar şüphesiz ki, çığır açıyor, eski İzmir, Side, Perge gibi birkaç yıl önce hiç tanınmayan şehirler meydana çıkıyor. Ama bunların meydana çıktığını bu memlekette kaç kişi biliyor, topraktan çıkınca müzelere kapatılan buluntular kaç Türk çocuğuna canlı bir bilgi sunuyor?

Eski çağlar biliminin memleketimizde iyi yolda yürüdüğüne eminiz. Ama bilim bilimdir, o bilim ocaklarının dört duvarı arasında kapalı kalırsa, ışığını dışarıya çok yavaş sızdırabilir. Bizimse çok büyük bir hızla ilerlememiz gerekmektedir. Bilimin buluşlarını bilim adamlarının yoğurmasını, çiğnemesi, yenir yutulur, sonra da sindirilir bir besi haline getirmelerini istiyoruz. Bilim buluntuları vücudumuzda etle kan olan bir ekmek olmalıdır. Bilim güzel ama kültür bekliyoruz biz.

Topraklarımızdan çıkan her taş bir kültür kıvılcımı saçabilir. Mesele onu değerlendirmekte, yaşayan bir insan davasının geniş yüzeyinde bir mozaik taşı gibi yerleştirmekte. Arkeoloji buluntuları yalnız bilginlerin açıp okudukları kitaplarda, dergilerde ilân edilmekle kalmasın, sonra da müzecilik politikasını hâlâ benimseyemediğimiz için seyircisiz kalan buz gibi müzelerimizde ölü birer taş gibi saklanmasın. Anadolu'nun kazı yerleri ancak birkaç yabancı turistin türlü güçleri yenerek kırk yılda bir gezdikleri otlarla bürünmüş, yılanlarla dolu

ulaşılmaz birer kültür mezarı olarak bırakılmasın.

Bunları söylediğimiz zaman, bize maddî olanaksızlıklardan veya bilirkişi kıtlığından dem vuruluyor. Şüphesiz kazılar, araştırmalar para ister, müzelerin bakımı, bilirkişilerin yetiştirilmesi de zaman ve para ister, ama topraklarımızın var olan zenginliklerini bu ulusa tanıtmak, sevdirmek para ile ilgili bir iş mi? Sanmıyorum. Samotrake adasında bir gün bir araştırıcı, kollan kırılmış bir zafer heykeli çıkarmıştır denizden; pek de güzel değildir bu zafer. Ama gelin görün ki, Louvre Müzesinin giriş merdiveninin tepesinde kanatlarını milyonlarca seyirciye açan bu heykel, gel zaman git zaman Paris'in bir özgürlük sembolü oluvermiştir. Bergama'dan alınıp götürülen Zeus sunağı Berlin'de koca bir müze haline getirilmiştir. Bergama'da ise bir okul çocuğunun yaptığı sunağın ufacık, beceriksizce bir maketi görülür. Avrupa bizim topraklarımızdan çıkan eserleri değerlendirmesini bilmiş, biz bilmiyoruz. Bu bir para meselesi değil, bir kafa meselesidir.

Topraktan çıkardığı güzel bir heykeli arkeologlarımızdan biri radyo ile, gazete ile bize tanıtsa, bulma coşkunluğu içinde bu ulusa bir mesaj gönderse, dese ki: «Ey Türkiyeliler, bir buğday tohumu gibi sizin toprağınızın altında gizlenen bu eseri yeryüzüne çıkardım, bir defîne buldum, bu defîne sizin hepinizindir, gelin ona bakın!» Bu ulus ona bakmaz mı? Güzelliğini, çirkinliğini ölçüp biçmez, değeri üzerinde fikir yürütmez mi? Sonra da kendi malı gibi kendisine emanet edilen bu eserin çalınmaması, kırılmaması için bekçilik etmez mi? Bu memleketin okumuşu okumamışı bugüne değin kültür varlıkları ile ilgilenmemişse, bugüne değin ona hiçbir kültür propagandası yapılmamış olduğundandır. Bilmiyor, bilse benimser ve bakar. İşte bilim adamlarımızdan bu işi de yapmalarını beklerdik.

Türkiye'de kökleşebilecek bir humanizmaya bu

basit yollardan gidilmelidir bizce. İlk iş bu topraktan çıkan her şeyin bizim olduğuna inanmak, inandırmaktır. Batı kültürünün temeli diye Avrupa'da, Amerika'da aradığımız değerlerin hepsi Anadolu'dan çıkmadır. Fransızca yoluyla Lâtince mi öğrenelim, hayır. Çanakkale'nin birkaç kilometre ötesinde Troya yıkıntılarını herkese açarak, Homeros'un destanlarını okumak çarelerini bulalım. Öğrenme hevesimiz havada kalan soyut kavramlara tutunmak için boşuna çırpınmasın, gözümüzün gördüğü, elimizin değdiği taşları toprakları konuşturalım. Bize kitaplardan çok daha fazla bilgi vereceklerine hiç şüphe yok. Kültürümüze de temel olabilirler, çünkü zaten üzerine bastığımız topraktan çıkmadırlar. Biz İlkçağ kültürlerinin doğrudan doğruya mirasçılarıyız. Ne yazık ki, Avrupa bu kültür mirasımızı elimizden almış, bizi bu mirasa yabancı kılmak için elinden geleni yapmış. Zamanla da yabancı olmuşuz gerçekten.

Bu kültür mirasım Türkiyeli insanlara kısa yollardan benimsetmek her Türk aydınının ilk ödevi olmalıdır.

(1956)

TROYA*

DOKUZ ŞEHİRLİ TEPEYE DOĞRU

Otobüsümüz Çanakkale Vilâyet binasının önünde beklemekte. Grubumuzdan iki profesör, valiye kart bırakmağa gittiler. Otobüste otuz kişiyiz. Hep sabırsızlanıyoruz. Profesörlerden biri gülerek:

— Sabır, çocuklar, sabır! diye sesleniyor. Akha ordusu Troya'yı almak için on yıl bekledi de, siz on dakika bile bekleyemiyorsunuz.

Gerçekten de kabımıza sığamıyoruz. Troya'ya gideceğiz, Homeros'un ölmez destanlarında anlatıp bitiremediği «kutsal İlyon»a. Öylesine heyecanlıyım ki, yanıma yiyecek alınağı unutmuşum. Ama içim tok, yıllarca kafamı besleyen, gönlümü doyuran Homeros'un şiiri ile doluyum. Troya'yı görmek nihayet bana da nasip oluyor.

Cumhuriyet meydanından hareket ediyoruz. Rüzgâr yüzümüze vuruyor. Serin bir Boğaz rüzgârı, ama bizim İstanbul rüzgârları gibi dönek ve şaşırtıcı de-

*Türkiye'de genellikle benimsenmiş olan *Trova* ya da, *Truva* yazılışı yanlıştır: Fransızca *Troie* («Trua» okunur) adının Türk harfleriyle yazılışından başka bir şey değildir. Ne yazık ki yarı bilgin, üstelik de politik bazı amaçlar güden kişilerce ileri sürülmüş bu ad koca bir gemiye isim olacak kadar tutunmuştur. Homeros destanlarında *Troia* olarak yazılan bu şehrin adı eski Anadolu dillerinden gelme olabilir. Kaynağa gidip yurdumuzun yunanöncesi köklerini değerlendirmek varken, bilim ocaklarının bu ödevle hiç ilgi kurmamaları ve *Troya* adının doğru yazılması için hiç bir şey yapmamaları şaşılacak, üzünülecek bir olaydır. Bizim bunca yıllık çabalarımıza karşın *Troya* yazılışı bugün daha benimsenmemiştir, ama bir gün benimseneceğine de inanıyoruz (A.E., 1967)

ğil. Çanakkale'nin rüzgârında bile bir ağırbaşlılık var. Gelibolu'da yatan yüz binlerce kahramanın anılarını kıyıdan kıyıya taşıyor sanki!

Yol kıyı boyunca uzanıyor: Gelibolu yarımadası, Kumkale, Seddilbahir gözümüzün önünde. Önümüz, arkamız, çevremiz tarih. Efsane ve tarihle yoğurulmuş bir toprağa basıyoruz. Hem garip değil mi, buranın çağdaş tarihi dört bin yıl önceki macerasına çok benziyor. Yunanistan'dan yüzlerce kral, gemileri, askerleri, silâhları ile gelip Troya kapılarına dayanmışlar, on yıl çarpışmışlar, savaşmışlar da, düşürememişler Priamos'un kalesini. Dört bin yıl kadar sonra İngilizler, Fransızlar koca orduları ve donanmalarıyle gene dayanmışlar Boğazlara, vurmuşlar, öldürmüşler, ama alamamışlar Türk toprağını. Hektor, Mustafa Kemal, Troya, Conkbayırı... isimler birbirine karışıyor kafamda. Kahramanlar toprağı imiş burası.

— Bakın, Dardanos şehri görünüyor. Şu karşınızdaki hüyük Troya kral soyunun atası Dardanos'un şehridir. Bu şehir Roma çağında da vardı. Roma generali Sulla ile Pontos kralı Mithradates arasındaki barış Dardanos'ta imzalandı.

— Boğaz'a verilen «Dardanelles» adı buradan mı gelme?

Öyle ya! Eski Yunanlılar Boğazlara «Hellespontos», yani 'Helle denizi' derlerdi. Ama neden? Efsanesini sonra anlatırım. Şimdi, gözüm Troya'yı görmek için sabırsızlanıyor.

Ada manzarasını andıran bir çamlığa girmezden önce, küçük bir çay üzerinden geçiyoruz. Prof. Bittel otobüsü durduruyor:

— İşte Dümrek çayı, Homeros'ta adı çok geçen «Simois.»

«Simois» ile «Skamandros» (yahut Xanthos), Troya ovasını sulayan bu iki ırmağın «İlyada» destanında yerleri büyüktür. İlkçağ insanları her ır-

makta olduğu gibi, Skamandros ve Simois'te de birer tanrısal varlık yaşadığına inanırlardı. Bu iki ırmak üzerine bakın Homeros neler anlatır: Akhilleus arkadaşı Patroklos öldükten sonra, acıdan gözü dönerek, tekrar savaşa katılır. Önüne gelen Troya'lıları kesip biçer, ölülerini de Skamandros ırmağına atar. Irmakta üstüste yığılan ölüler öylesine çoğalır ki, Skamandros akamaz olur. Yiğide öfkesini başka yere çevirmesini rica eder. Akhilleus onu dinlemez. Irmak kızar ve ovaya taşarak, suları ile yiğidi kovalamağa başlar. Bununla da kalmayıp, Simois'i yardıma çağırır. Her ikisi birden Akhilleus'un peşine takılırlar, yiğit güç duruma düşüp tanrıları yardıma çağırmak zorunda kalır.

Büyük bir su baskınının efsaneleşmesini dile getiren bu hikâyeye, Dümrek çayını ve daha ötede Menderes'i görünce inanmak zor. Ama Çanakkale'ye birkaç haftadan beri yağmur yağmamış. Bugün çelimsiz görünen Menderes ile Dümrek bir kabardılar mı, büyük kahramanları yıldıracak kadar taşkın olabilirler herhalde.

Çok dönemeçli çam ormanlarından yol gitgide yükseliyor. Güzel bir göçmen köyü olan Erenköy'e geliyoruz. Eski Rumeli göçmenleri bunlar. Sonra çıplak köyünden geçerek, Hisarlık'a varıyoruz.

Geldik! Otobüsümüz bir tepenin eteğinde duruyor. Bir de bakıyoruz ki, birkaç otobüs ile bir jeep bizi bekliyor. Ortalık çok kalabalık. Çanakkale valisi eşi ile birlikte grupumuza katılıyor. Biri kız, biri erkek iki ortaokul da öğretmenleri ile birlikte gelmişler. Bir hacca gider gibiyiz. Önümüzdeki tepeye acele tırmanıyoruz.

Üstünde bulunduğumuz tepe kazılardan çıkan topraklarla meydana gelmiş bir tümsektir. Karşımızda kocaman taşlardan bir sur görülüyor. Arkasında otlara, çalılıklara karışmış başka surlar, başka taş yığıntıları, inişli çıkışlı karmaşık bir manzara. İşte Troya harabeleri.

Çevremizde göz alabildiğine ova uzanıyor. Kuzeyde Çanakkale Boğazı ve deniz, kuzeybatıda birkaç tepeciğin arkasında Ege Denizi ve tâ ufukta üstüste iki şerit gibi İmroz ve Samotrake adaları. Daha aşağıda İlkçağlardan beri şarabı ile ün salmış olan Bozcaada (Tenedos). Ova iki ırmağın meydana getirdiği bir üçgendir: Menderes ve Dümrek çayı. Gözümü harabelerin üstünden güneye çevirip, dağlık araziyi tarayınca, sisler arasında bir doruk görüyorum: Kazdağı. İlkçağda adına «İda» denen bu dağ bütün bölgeye hâkim, karlı, muhteşem bir silsiledir.

Karşımızdaki surlar 1870 yılında Heinrich Schliemann'ın Hisarlık köyünün bitişiğinde yaptığı kazılarda ilk defa meydana çıkan oturma yeridir. Schliemann bu oturma yerinin Homeros'un «İlyada» destanında adı geçen «İlyon» veya «Troya» olduğuna inanmıştı. O gün bu gün burada daha birçok kazılar yapıldı. Dünya arkeoloji bilginleri arasında bu kalıntıların Troya olup olmadığı üstünde uzunboylu tartışıldı ve Homeros Troya'sını Hisarlık'ta değil, Ballıdağ veya Bayramiç yöresinde arayanlar çıktı. Döndolaş, bu görkemli kazı yerinin meydana çıkan dokuz oturma tabakası üe topografya ve coğrafya bakımından Homeros'un anlattığı Troya'ya en uygun yer olduğu sonucuna varıldı. Homeros Troya'sı bir yana, bu oturma yeri bölgeye hâkim bir kale ve M. Ö. 3000 yıl gerilere kadar giden bir uygarlığın merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın hiçbir "yerinde, hattâ bir hazineler ocağı olan Ana-

dolu'da bile arkeoloji ve prehistoryaya bu harabe kadar zengin bir kaynak açılmamıştır sanırım. Troya'dan daha görkemli sarayları, tapınakları, mezarları olan harabeler vardır elbette, ama zaman içinde bu kadar derin bir alan kaplayanı bulunur mu acaba?

Troy oturma yeri M. Ö. 3500 yıllarından aşağıyukarı M. S. 300 yılına kadar tam dokuz ömür yaşamış, dokuz kere yıkılıp, dokuz kere kalkınmıştır. Surlarının her taşı bu eşsiz canlılığın sanki bir izini taşımakta, bu şehirden güç fışkırmaktadır. Ama Troya surlarının görkemini anlatmak güç. Karşısında dururken ürperiyorum. Gerçi Boğaz'dan bu yana serin bir rüzgâr esiyor. Homeros'un Troya'da hiç eksik olmadığını söylediği rüzgâr. Tepenin üzerinde yüz kadar insanız. Çanakkale valisinden ortaokul öğrencilerine kadar hepimiz Prof. Bittel'in yaptığı açıklamayı dinliyoruz. Rüzgârda sözleri Homeros'un deyimiyle «kanatlanıyor.»

Evet, Troya'yı nasıl anlatsam? Kolumun altında «İlyada» destanım sıkı sıkı tutuyorum. Buralara onsuz gelmek, çeşmeye testisiz gitmeğe benzer. Troya'nın kötü bir alınyazısı varmış. Yangınlar, yer sarsıntıları, savaşlar bu şehri kaç kez yıkıp yok etmiş! Efsaneye inanırsak, tâ Yunanistan'dan koca ordular kalkmış, Troya'yı almak için tam on yıl savaşmışlar. Seçkin yiğitler, krallar, tanrılar elbirliği ederek, bu şehrin direncini kırmağa uğraşmışlar. Ama kara kaderinin kararlaştırdığı an gelince, ufak bir düzen Troya'yı yok etmeğe yetmiş.

İlkçağ efsane ve tarihinde mutsuzluğun bir örneği olarak anılan Troya hiç bir kentin ulaşamadığı bir mutluluğa erişmiştir: Dünyaya gelmiş geçmiş en büyük şairlerin birine en büyük şiirlerin birini esinlemek mutluluğuna. Troya ölmezliğini Homeros'a borçludur.

Topraktan zamana meydan okur gibi yükselen

surlarının önünde durup bakarken, kolumun altındaki «livada» destanı bana o üstüste yığılmış koca taş bloklarından daha ağır ve daha sağlam görünüyor. Bu sur varlığının anlamını, yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen bir kör şairin sözlerinden almaktadır. Ne garip ki, en sağlam taştan yapılmış surlar, saraylar, anıtlar yıkılıp gidiyor da, bir dizi insan sözü yüzlerce yüzyıl sonra bile taptaze, dipdiri olarak kalabiliyor!...

KAZDAĞI VE EFSANELERİ

Troya efsanesinin kaynağı İda dağındadır. İda, tanrıların oturduğu Olympos dağı kadar zengin ve şiir dolu efsanelerin beşiğidir. Ama Tanrıça Rhea, çocuklarını doğar doğmaz yiyen kocası Kronos'tan kaçırdığı Zeus'u, bir efsaneye göre, buraya bırakmıştır. Zeus, İda tepelerinde dağ perileri, Nympha'lar tarafından büyütülmüş, sonra babası Kronos'u tahtından atıp, tanrılar ve insanlar üstünde egemenliği eline alınca da İda'ya sık sık uğramaktan vazgeçmemiş. Tanrılar İda'da dernek kurar, hele Troya savaşında olup bitenleri hep Ida dağının tepesinden gözlerler.

Homeros İda'yı şöyle anlatır:

(Zeus) koştu arabaya iki atını,
uçup giden, tunç ayaklı, altın yeleli.
Altınlar kuşandı kendisi de,
aldı işlenmiş altın kamçısını,
bindi arabaya, şaklattı sürdü,
toprakla yıldızı gök arasında
uçtu atlar seve seve.

Vardılar hayvanların anası, kaynağı bol İda'ya,
Gargaron'daydı Zeus'un tapınağı, kokulu sunağı.
İnsanların, tanrıların babası durdurdu atları.
Çözüp sardı koyu bir dumanla,

göz kamaştıran çalımıyla oturdu doruğuna,
Troya'yı, Akhaların gemilerini süzdü.

Efsaneye göre Troya'da hüküm süren kral soyunun atası Dardanos, tanrı Zeus'un bir oğludur. Dardanos, Çanakkale'den biraz ötede hüyüğünü otobüsle geçerken gördüğümüz Dardanos şehrini kurmuş. Dardanos'un Tros isminde bir oğlu varmış, torunu İlos ise Simois ile Skamandros'un birleştiği yerde bir şehir kurmuş. Bu şehre Troya (yani Tros'un şehri) veya İlyon (İlos'un şehri) denmiş.

İlos'un oğlu Laomedon sözünde durmayan düzenbaz bir kralmış. Troya'nın başına gelen ilk felâketler hep onun yüzündendir. Laomedon'un tanrılarla ahbaplığı varmış, öyle ki, sığır ve at sürülerini İda dağının yeşil yamaçlarında otlatmağa Apollon'u memur etmiş. Ama Laomedon tanrının bu hizmetini karşılıksız bırakmış. Bu küstahlığı yetmiyormuş gibi, Troya surlarını yaptırdığı deniz tanrısı Poseidon'a kızmışlar ve ceza olarak Apollon şehre bir veba salgını, Poseidon da bir deniz canavarı salmış. Bir yandan hastalık insanları kasıp kavururken, öte yandan da canavar karaya çıkıp önüne gelen insan veya hayvanı parçalar yermiş. Kâhinler bir araya gelip bu âfetlere çare aramışlar. Sonunda krala, kızı Hesione'yi Poseidon'a kurban etmesini salık vermişler. Hesione bir kayaya bağlanıp korkunç canavara yem olacaktır. Ama o anda Herakles çıka gelir. Güçlü yiğit, kızı kurtarmağa ve canavarı öldürmeğe söz verir, karşılık olarak da kralın kendisine Apollon'un İda dağında otlattığı atları vermesini ister. Laomedon peki der. Ama kızı Hesione sağ-salim eline geçince gene sözünü tutmaz. Ama bu sefer sondur. Herakles Yunanistan'a dönüp yiğitlerin en ünlü, en güçlü kuvvetlilerini bir araya toplar. Hep birden Troya'ya sefer ederler. Laomedon'un surlarını yıkarlar ve kendisini oğulları ile birlikte öldürürler. Yalnız en küçüğü Priamos kurtulur. Ablası Hesione'nin yalvarmaları

üzerine yiğitler onu esirger ve babasının yerine Troya tahtına oturturlar. Homeros'un «İlyada» destanında 50 oğul ve 12 kız babası yaşlı ve saygıdeğer bir kral olarak gördüğümüz Priamos işte bu Priamos'tur.

İda bölgesinin en sevimli ve en çok da tanınan efsanesi şüphesiz ki, Paris efsanesidir. Çanakkale sokaklarında alıbaplık ettiğim bir polis, Troya'ya gitmek üzere geldiğimizi duyunca, Troya üzerine bildiklerini anlatmağa koyuldu: Nasıl tanrılar şölenlerinin birine (bu şölen deniz tanrıçası Thetis'in Peleus ile düğünüdür) kavga tanrıçası Eris'i çağırmağı unutmuşlar, nasıl Eris öc almak ve tanrılar arasında kavga çıkarmak için, altın bir elma almış, üzerine «En güzeline» yazarak tanrıların masasına atmış, nasıl Olympos'un en güzel üç tanrıçası Hera, Athena ve Aphrodite arasında kavga kopmuş da, tanrılar işin içinden çıkamayıp, yargıç olarak İda dağında sürülerini otlatan çoban Paris'i seçmişler...

Polis, Troya'ya daha gidememişti, ama parmağı ile ufukta sislere bürünmüş Kazdağı'nı gösteriyordu. Binbir pınarlı İda'dan serin yeller gibi Çanakkale'ye hâlâ efsaneler mi esmektedir? Polis ahbabımın bunları anlatırken yüzü güldüğüne bakılırsa, öyle olacak. Oysa acıklı bir efsanedir Paris efsanesi!

Troya kralı Priamos'a karısı Hekabe 19 oğul doğurmuş. Paris'ten gebe iken kraliçe bir gece düşünde Troya'nın alevlerle sarıldığını görmüş. Düş yorumcuları düşü şöyle yorumlamışlar: Doğacak çocuğun Troya şehrini yok edeceğini söylemişler. Paris'i, doğar doğmaz Priamos bir uşağının eline verip İda'nın tepesine bıraktırmış. Ama çocuk ölmemiş. Bir dişi ayı gelip ona meme vermiş. Paris çobanlar arasında büyüyüp yakışıklı bir delikanlı olmuş. Dağ nympha'sı Oinone ona gönül vermiş. İki genç sürülerini birlikte otlatırken, konuşurlar, sevişirlermiş. Üç tanrıçanın İda'ya gelmesiyle bu aşk alt-üst olur. Paris altın elmayı hangi tanrıçaya vereceğini

şaşırır. Hera ona Asya egemenliğini, Athena zafer, şan ve şeref, Aphrodite ise dünyanın en güzel kadınını vereceğim diyordu. Paris Aphrodite'yi seçer.

Paris'in nasıl Troya'ya inip anasına babasına kendisini tanıttığı, sonra Yunanistan'a gidip, Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'yı kaçırdığı, Akha krallarının eski bir yemine uymak için Menelaos'un öcünü almak üzere nasıl Troya'ya sefer ettikleri Homeros destanlarında anlatılmış değildir. «İlyada», Troya savaşının onuncu yılında başlar. O zaman Helena on yıldan beri Paris'in karısıdır.

HOMEROS'UN TROYA DESTANI

Homeros'un «İlyada» destanı Akha'ların Troya seferini başından sonuna kadar anlatmaz. Yirmi dört bölümden meydana gelen bu destan Akha'ların en değerli kahramanı Akhilleus ile ordu başkomutanı Agamemnon arasındaki kavga ile başlamaktadır. Troya kuşatmasının onuncu yılında ovada kamp kurmuş olan Akha'lar arasında bir veba salgını başgösterir. Bu salgına Agamemnon sebep olmuştur. Çünkü Apollon'un rahibi Khryses'in esir olarak aldığı kızı Khryseds'i babasına geri vermek istememiştir. Tanrı, rahibinin öcünü almak amacıyle Akha ordularını hastalıkla kasıp kavurmaktadır. Agamemnon, Akhilleus'un esiri Briseis kendisine verilirse, Khryseis'i babasına geri vermeye razı olur. Ama bu hareket Akhilleus'un öfkesine ve emrinde bulunan Myrmidon ordusu ile birlikte savaştan çekilmesine yol açar. Akhilleus'un anası, deniz tanrıçası Thetis, Zeus'a oğlu savaşa katılmadığı sürece Akhalara zaferi vermemesi için yalvarır. Zeus, Akha'ların tarafını tutan eşi Hera'ya karşı gelerek Thetis'in isteğini yerine getirmeğe söz verir.

Akhilleus çadırına çekildikten sonra, savaşları

yöneten tanrıların keyfine göre talih bir Troya'lılara, bir Akha'lara yaver olmaktadır. Bir aralık, sonuç alınamayan bu savaştan vazgeçip, dava sahibi iki yiğiti, Menelaos ile Paris'i tek başlarına çarpıştırmak ve hangisi üstün gelirse, Helena'yı ona vermek üzere bir anlaşmaya varılır. Ama Aphrodite'nin Paris'i savaştan kaçırması ile, bundan da bir sonuç alınamaz. Tanrılar arasındaki anlaşmazlık iki ordunun durmadan dinlenmeden yıpranmasına yol açmaktadır. Destanın birçok bölümleri her iki tarafın seçkin yiğitleri arasındaki savaşların uzun uzadıya anlatılmasına ayrılmıştır. Bu arada Yunanistan'ın her tarafından gelmiş orduların dizilişi ve önderleri ile Troyalıların ve savaş ortaklarının bir üstesi verilmektedir. Kral Priamos ve ailesinin geçirdiği kuşkulu günler Hektor'un bir ara savaştan ayrılıp, şehre dönmesi ve annesi Hekabe, baldızı Helena ve sonunda karısı sadık Andromakhe ile görüşmesinin anlatılması ile canlandırılır. Troya'nın Skaia (yani batı) kapılarında, birbirini çok seven bu karı kocanın buluşması «İlyada» nın en dokunaklı, şiir dolu bir sahnesidir.

«Gün gelecek ki yok olacak kutsal İlyon
Priamos ve onun iyi kargı kullanan halkı».

der Hektor. Troya'nın sonunu bildiği halde, er meydanında çarpışmak kahramanın şeref borcudur.

Savaş böylece sürüp giderken, her iki taraf ölülerini yakıp gömmek için bir ara vermeği kararlaştırırlar. Ertesi günü savaş İda dağında bulunan tanrıların yönetimi altında gene başlar. Ne var ki, Akha'ların durumu kötüdür. Önderler meclisi Akhilleus'a savaşa katılması için elçi gönderir. Akhilleus razı olmaz. Akha'lar şehir dışında karargâh kurmuş olan Troya'lılardan korunmak için, bir sur yapmaya koyulurlar. Hektor'un saldırışları ile bu sur da yıkılır. Akha'lar gemilerine sığınmak zorunda kalırlar.

Onların tarafını tutan Hera ve Poseidon gibi tanrıların bütün çaba ve düzenlerine karşın, Zeus Thetis'e verdiği sözden şaşmamaktadır. Her iki ordu hiçbir sonuç vermeyen kanlı savaşlara devam eder. Ama Hektor'un ölümü yakındır. Troya'lılar Akha'ların gemilerine kadar sokulup, bazılarını ateşe vermektedirler. Bu hali gören Akhilleus'un sevgili dostu Patroklos, önderinden savaşa katılmak için izin ister. Akhilleus onu kıramaz. Patroklos'u kendi silâhları ile kuşatarak, yanına bir bölük Myrmidon askeri verir ve savaşa gönderir. Patroklos ve Myrmidon'lar yangını söndürmeği başarırlar; düşmanı yenerek, Troya surlarına kadar sokulurlar. Derken, bir aralık kaçmak zorunda kalan Hektor çıkagelir ve Patroklos'u öldürür. Ölmeden Patroklos düşmanına kendisinin de yakında can vereceğini haber verir. Hektor, Patroklos'u soyarak, silâhlarını alıp götürür. Akhilleus'un atları Patroklos'un ölümüne ağlarken, kara haber Akhilleus'un çadırına ulaşır. Kahraman öyle bir çığlık koparır ki, denizin dibinden anası Thetis sesini duyarak çıkagelir. Akhilleus savaşa dönecektir, yalnız, anasından, Hektor'un aldığı silâhlar yerine yeni silâhlar ister. Bu dönüşle oğlunun ölüme gittiğini bilen Thetis yana yakıla söz verir. O gece demirci tanrı Hephaistos, Akhilleus'a altın ve gümüş kakmalı yeni bir kalkan, bir zırh, bir miğfer ve dizlikler yapar. Akhilleus'un meydana çıkmasıyle tanrıların da katıldığı korkunç bir savaş başlar.

Kahraman, önüne geleni kesip biçerek, Troya kapılarına dayanır. Surların üstünden Priamos ile Hekabe, Hektor'a içeriye sığınmasını yalvarırlar. Hektor girmez, ama ateş saçan Akhilleus'un yaklaştığını görünce, yüreğini büyük bir korku sarar, kaçmağa başlar. Troya surlarının çevresinde dört kere döner. O arada Zeus kader terazisine iki ölüm tartısı koyar: Hektor ile Akhilleus'un ölümlerini. Hektor'unki ağır basar. Athena, Hektor'u aldatarak, Ak-

hilleus'a meydan okumağa kışkırtır. İki kahraman dövüşürler. Akhilleus, Hektor'u öldürür ve ölüsünü toz toprak içinde sürükler. Surların üstünden bu korkunç sahneyi seyreden Priamos ile Hekabe dövünmektedirler. Seslerini duyup çıkagelen Andromakhe olup biteni görünce, düşüp bayılır.

Akhilleus, Patroklos'u gömdükten ve ruhuna yarışlar tertipledikten sonra, Hektor'un ölüsüne saygısızlık etmekten vazgeçmez. Tanrıların sabrı tükenmiştir: haberci tanrı İris'i Priamos'a gönderip Akhilleus'un çadırına gitmesini ve Hektor'un ölüsünü geri almasını buyururlar.

İhtiyar kral yanına zengin armağanlar alarak, Akhilleus'un çadırına varır. Yerlere kapanarak şöyle yalvarır:

Tanrısal Akhilleus, getir aklına babanı.
Şimdi olmalı o da benim yaşımda,
varmıştır uğursuz ihtiyarlığın eşiğine.
Belki çevresinde komşuları bugün üzer onu,
belâyı savacak kimsesi yoktur yanında
Ama duyar hiç olmazsa yaşadığını senin,
gün boyunca sevinir gönlünde,
oğlum dönecek Troya'dan, göreceğim onu, der.
Oysa benim bahtım ne kadar kara,
yiğit oğullar yetiştirdim yaygın Troya'da,
ama kalmadı bana onların hiçbiri.
Geldiği gün Akha oğulları buraya,
oğullarım vardı benim elli tane,
on dokuzu bir ana karnından doğmuştu,
ötekileri sarayın kadınları vermişti bana.
Saldırgan Ares kırdı çoğunun dizlerini.
Biri gözümün bebeğiydi, korurdu kentimi, halkını,
yurdunu savunurken geçen gün sen öldürdün onu da,
onum, için geldim Akha gemilerine, Hektor için,
değer biçilmez kurtulmalıklar getirdim sana.
Saygı göster tanrılara, Akhilleus, bana da acı,
ne olur, kendi babanı getir aklına,

ben daha acınacak durumdayım ondan,
yeryüzünde hiçbir ölümlü katlanmadı benim.
[katlandığıma:
Oğlunu öldürenin ağzına uzatıyorum yalvaran elimi.

Akhilleus gözyaşları dökerek ihtiyarı yerden kaldırır ve Hektor'un ölüsünü yıkayıp giydirerek Priamos'a verir.

«İlya'da» destanı da, Priamos'un sarayında kadınların Hektor'a ağıt yakmalarıyla sona erer:

Ak kollu Andromakhe başladı kadınlar ağıtına,
aldı elleri arasına adam öldüren Hektor'un başını:
«Erkeğim benim, göçüp gittin genç yaşında,
gittin, evinde dul bıraktın beni,
çocuğumuz da ufacık, körpecik,
bizden olan, kara talihli ikimizden,
bilmem, gençlik çağına erer mi ki,
bu şehir yerle bir olacak baştan aşağı,
sen öldün, onun koruyucusu, bekçisi,
sen, soylu anaları, çocukları ayakta tutan.
Onları koca karınlı gemiler götürecek yakında,
beni de götürecek gemiler, yavrum, beni de,
sen benim ardımdan geleceksin belki,
şurda burda bayağı işler göreceksin, yavrum,
didineceksin katı yürekli bir efendinin gözü önünde,
belki bir Akhalı surlardan aşağı atacak seni,
Hektor öldürdü diye kardaşını onun,
babasını, ya da oğlunu öldürdü diye,
böyle alacak öcünü Hektor'dan.
Amanın, böyle ölüm yürekler acısı!
Savaşlarda hiç yumuşak değildi senin baban,
Hektor'un elinden nice Akhalı dipsiz toprağı ısırdı,
ona tekmil halkın ağlaması bu yüzden.
Dile gelmez acılar bıraktın, Hektor, anana babana,
ama bana kaldı gene en büyük acı.
Ölüm döşeğinde uzatmadın ellerini bana,
şöyle güzel bir söz söylemedin ki,
göz yaşı döke döke gece gündüz anayım

Andromakhe böyle dedi ağlıya ağlıya,
kadınlar karşılık verdi hıçkırıklarla.

İthaka kralı Odysseus'un Troya'dan yurduna dönüşünü anlatan Homeros'un ikinci büyük destanı «Odysseia», Troya'nın nasıl yıkıldığını kısaca anlatır. Odysseus, konuğu olduğu Phaiak kralı Alkinoos'un sarayında bir ozanın okuduğu destanı dinlemektedir. Ozan, Odysseus'un Troya'yı almak için bir tahta at tasarladığını, bu atı geceleyin Troya surlarının önüne bıraktıktan sonra, Akha gemilerinin uzaklaştığım anlatır. Ertesi sabah Troya'hlar atı içeriye alıp almamakta kararsızdırlar. Sonunda atı Akha'ların tanrıça Athena'ya bir adak sananlar tartışmada üstün gelir ve at Troya surlarının içine alınır. Gece yansı Troya halkı on yıldan beri ilk rahat uykusunu uyumağa dalınca, atın oyuk karnında gizlenen Odysseus ve arkadaşlan ortaya çıkar ve Tenedos'tan dönmüş olan Akha'lara şehir kapılarını açarlar.

Akha'lann Troya'yı nasıl yağma ettiklerini Homeros anlatmaz. Ama klâsik ilkçağın Homeros'tan sonra en büyük destan şairi Roma'lı Vergilius bu hikâyeyi tamamlamıştır. «Aeneis» destanında Troya'nın yıkılışını o korkunç yangından kurtulan tek Troya'lının ağzından dinleriz. Troya'lı Ankhises ile tanrıça Aphrodite'nin oğlu olan Aeneas o gece babası ve oğlu kaçmayı başarırlar. Tanrılar Aeneas'a deniz aşın bir ülkede yeni bir Troya kurmak ödevini vermişlerdir.

Yedi yıl süren bir yolculuktan sonra fırtına Aeneas'ı Afrika kıyılarına atmıştır. Kartaca kraliçesi Dido onu sarayına kabul ederek, maceralarını anlatmasını diler. «Ağza alınamayacak bir acıyı tazelememi buyuruyorsun, ey Kraliçe!» sözleri ile hikâyesine başlayan Aeneas, Vergilius'a vergi yüce bir şiir diliyle Troya'nın yıkılışını anlatır.

Latin şairinin bu eseri Troya destanının son ürünüdür. Tanrı Poseidon'un rahibi Laokoon'un tahta atı içeriye almamak için dövündükten sonra, Tenedos adasından gelen bir deniz canavarı tarafından oğullan ile birlikte öldürülmesi, alevlerin sardığı Troya'da Priamos'un karısı ve kızların ile katli, Troya surlarının gök gürültüleri ve şimşekler arasında yıkılışı, bütün bir ulusun perişan halde sürünmesi kıyamet günlerini andıran unutulmaz sahnelerdir.

Ama Vergilius destanını anlatmak benim haddime mi! Amacım, Troya şehrinin şairlere neler esinlediğini dilim döndüğü kadar anlatmaktı. Becerebildimse, ne mutlu bana.

BOĞAZDAN YÜKSELEN SES DALGALARI

Çanakkale'de ikinci günümüz. Gene lise önünden otobüse biniyoruz. Bugün gezeceğimiz şehirler Troya kadar eski değil: Neandria ile Alexandreia Troas. Neandria eski Troas bölgesinin en yüksek noktasında 525 metre yükseklikte bir kale idi. Bugün oraya Çığrıdağ deniyor. Alexandreia ise deniz kıyısında İskender'in generalleri tarafından kurulmuş zengin bir şehir. Haritalarda Eski İstanbul adı ile gösterilen bu yere Çanakkaleliler Kestanbol diyorlar. Buralara Ezine'den geçerek gidiliyor.

Bugün güneş pırıl pırıl. Troya savaşının gölgesi üzerinden kalktığı için mi nedir, tabiata daha açığım. Denize, ovaya, zeytinliklere, palamutluklara hakkım verebiliyorum. Yol öyle de güzel ki! Ege'nin ılık renkleri, aydın ışığı ortalığı sarmış. Biraz yükselince, gene Boğaz çıkıyor karşımıza. Helle denizinin efsanesini anlatacaktım. Tüyler ürpertici bir efsane.

Rüzgâr tanrısı Aiolos'un oğlu Athamas bulut tanrıçası Nephele ile evlenmiş. Bu evlenmeden Phrixos ile Helle adında bir erkek, bir de kız çocu-

ğu doğmuş. Ama Athamas, Nephele üzerine bir daha evlenmiş. İkinci karısı deniz tanrıçalarından İno, Nephele'nin çocuklarını kıskanır, onları ne pahasına olursa olsun yok etmeğe çalışırmış. Büyük bir kuraklığın hüküm sürdüğü bir yaz İno, kocasını, oğlu Phrixos'un rahibi olduğu Zeus'a kurban etmeğe kandırmış. Düzme bir kâhin sözü de kuraklığın ancak bu şekilde ortadan kaldırılabileceğini bidirince, Athamas oğlunu sunakta kendi eli ile kurban etmeğe karar vermiş. Tam bıçağı çocuğun göğsüne saplayacağı anda, çocukların kurtarmak için Nephele'nin gönderdiği bir altın postlu koç uçagelmiş. Phrixos ve kızkardeşi Helle'yi sırtına alarak uzak ülkelere doğru havalanmış. Ne var ki, Trakya'dan Küçük Asya'ya geçerken, küçük Helle koçun sırtından kayarak, denize düşmüş. Bundan böyle Helle'nin düşüp boğulduğu boğaza «Hellespontos» (Helle'nin denizi) denmiş.

Boğazların Yunan mitologyasına esinlediği efsanelerin hepsi acaba neden bu kadar korkunç, diye düşünüyorum. Somadan usta denizci oldukları halde, eski Yunanlıların «ürün vermez» denizden ve hele Boğazlardan bir hayli korktukları için mi?

Çanakkale'ye hâkim bir noktadan Boğaz'ın en dar geçidi, Naraburnu gözüküyor. İlkçağda burada Abydos şehri, karşı kıyıda da Sestos vardı. Abydos ile Sestos'u da efsane ve tarih nice maceralarla süslemiştir! Hellenistik çağın meydana getirdiği en güzel aşk masallarından biri Hero ile Leandros masalıdır. AbydosTu Leandros bir gün Sestos'ta bir törende Hero'yu görmüş ve ona hemen gönül vermiş. O günden sonra her gece Boğaz'ı yüzerek geçer ve sevgilisini görmeye gidermiş. Bir gece Hero'nun sevgilisine yol göstermek için yaktığı feneri rüzgâr söndürmüş. Leandros da yolunu şaşırarak, Boğaz'ın karanlık sularında can vermiş. Ertesi günü Hero kıyıda Leandros'un ölüsünü görünce, yüksek bir ka-

leden kendisini denize atmış. İsa'dan sonra VI. yüzyılda yaşadığı sanılan şair Musaios'un şiir diliyle anlattığı bu aşk hikâyesi Batı şairleri arasında çok tutunmuştur. Leandros'un bu macerasını yaşamak için İngiliz şairi Byron da Naraburnu'ndan karşıya yüzerek geçmeyi denemiştir.

Naraburnu'nun tarihte tanık olduğu en büyük olay Xerxes ordularının Boğaz'dan geçişidir. İsa'dan önce V. yüzyılın başında uygar dünyayı iki büyük kuvvet paylaşıyordu: Yunan demokrasileri ile Pers krallığı. Küçük Asya'daki bütün Yunan şehirlerini ele geçirdikten sonra, Pers Krallığı kendisine barbar diyen Yunan sitelerini fethetmeğe azmetmişti. Ama arada denizler, güçlü Pers atlılarının, okçularının geçemeyeceği boğazlar vardı. Dara'nın İstanbul Boğazı'ndan geçmek için ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış, Marathon ovasında Pers ordusu görülmemiş bir yenilgiyle karşılaşmıştı. Dara'nın ardılı Serhas kocaman bir öç seferi hazırlıyordu. Sestos ile Abydos arasında gemi ve sallardan bir köprü kurdurdu. İlk köprünün bir fırtına ile yıkılması bile, Serhas'ı yıldırmadı, Atina'lı büyük tragedya şairi Aiskhylosun dediği gibi «Denizi boyunduruk altına almağa azmetmişti. Asya'nın cengâver hükümdarı devler ordusu ile dünyayı fethe çıkıyordu.»

Yunan tarihçisi Herodotos çift sıra gemiyle kurulmuş bu köprüyü anlatır. Halatlar ve zincirlerle birbirine bağlanmış biri 360, öteki 314 gemiden meydana gelmişti. Gemilerin üzerine tahta satıhlar konmuş, üstü toprakla örtülmüştü. İki tarafta da yüksek parmaklıklar vardı. İki buçuk milyon kişilik Pers ordusu böylece Asya'dan Avrupa'ya geçti. Büyük kral Serhas bir mermer taht üzerine oturmuş, milyonlarca uyruğunun, denizleri kara yolundan aşmasını seyrediyordu. «Gözlerinde kana susamış ejderin koyu bakışları ışıldıyordu» diyor Aiskhylos ve şöyle devam ediyor: «Fakat tanrının düzenle kurduğu tuzak-

tan hangi ölümlü kurtulabilir?» Aiskhylos'un «Persler» tragedyasında facia dilinin en azametlisi ile anlattığı bu koca donanma Salamis körfezinde parampara olur. Susa sarayında ihtiyarlar korosu «bir an sürüsü gibi uçup giden atlılar, piyadeler, okçular ordusundan» kuşku ile haber beklemektedir. Sonunda bir haberci çıkagelir, şöyle der:

«Ey bütün Asya'nın birleşmiş şehirleri! Ey Pers toprağı, sonsuz bereket kaynağı! Nasıl oldu da bir vuruşta sonsuz mutluluğun yıkıldı, Perslerin çiçek gibi gençliği yok oldu gitti? Heyhat! Felâket haberini ilkin vermek de büyük bir felâket. Fakat başımıza gelenleri size anlatmak zorundayım: Ey Persler, barbarların koca ordusundan eser kalmadı.»

Ana Kraliçe ve ihtiyarlar bunu duyunca, dövünürler. Yıkımın nasıl meydana geldiğini anlatması için Dara'nın ruhu çağrılır. Ruh yenilginin nedenini şöyle açıklar: «Serhas bir ölümlünün sınırlarını aşmış, tanrılara meydan okumuş, Boğazları kendisine köle etmek istemiştir. Bu günahının cezasını çekmekte», «Zincire vurmak istediği kutsal Hellespontos» öcünü almaktadır.

Otobüsümüz bir toz bulutu içinde yoluna devam ederken, Boğaz'da yükselen nice ses dalgaları yüzyılların üstüste yığdığı tabakalan aşarak kulağıma vuruyor...

BİLGİNLERİN TROYA SEFERİ

Troya'nın alınyazısı 4000 yıl soma bile bu şehri garip maceralara sürüklemiştir. Troya'ya Homeros'suz gelinmez, demiştim. Troya'ya Schliemann'sız da gelinmez. Schliemann bugün Hektor, Agamemnon, Akhilleus gibi Troya'nın bir kahramanı olmuştur. Gerçi, acayip bir kahraman diyeceksiniz, kabul; ama zamanına göre o da bir kahraman.

Heinrich Schliemann 1822'de Almanya'da doğdu. Ailesinin maddî durumu kötü olduğundan uzun boylu okumak olanağım bulamadı ve Hamburg'da bir ticarethaneye kâtip olarak girdi. Bir aralık Hamburg'dan Amsterdam'a gitti, orada kendi başına bir iş kurdu. Amsterdam'da bulunduğu 4 yıl içinde Schliemann yedi dil öğrenmeyi başardı. Schliemann'ın dil öğrenme yetisi akıllara durgunluk verecek bir güçtür. Hiç bilmediği bir dili tam altı haftada konuşacak ve yazacak kadar öğrenir, sonra bir başkasına geçerek, ilk öğrendiğini de ilerletmek fırsatını bulurdu. Böylece Fransızca, İngilizce, Felemenkçe, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca, ve Rusçayı öğrenir. Bu dillerin her biri ile Schliemann mektup, giderek eser yazmıştır. 1846'da Schliemann işleri için Rusya'ya, birkaç yıl sonra da Amerika'ya gider. Çok zengin olmuştur. Ne var ki, sonsuz merak ve hırsı ona rahat vermez. Kalifornia'da altın aramağa çıkar ve 1850'de Amerikan vatandaşı olur. İşleri artık bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Kırım Savaşı sırasında çok para kazanır, bu arada Lehçe ve İsveççe de öğrenir. 1856'dan sonra Schliemann ölü dillere de merak sarar ve ikisi birden olmak üzere eski ve yeni Yunancayı kısa bir zamanda benimser. İki yıl sonra ticareti bırakır. Latince de öğrenerek, İlkçağ üzerinde bilgilerini tamamlar. 1858'de bir Akdeniz yolculuğuna çıkar, Mısır'da kalır, Arapça da öğrenir. Bir dünya yolculuğundan dönüşte «La Chine et le Japon» diye fransızca bir eser yazar. Soma Paris'te yerleşip, İlkçağ üzerinde bilgilerini derinleştirmeğe koyulur. Homeros hayranı olan Schliemann, 1868'de «İlyada» ve «Odysseia» destanlarında anlatılan yerleri aramağa çıkar. Odysseus'un vatanı olan İthaka'da kazılar yapar. Ama asıl amacı Homeros'un Troya'sını bulmak, meydana çıkarmaktır. Parası çok olduğudan hiç bir kuvvet onu durduramaz. 1870'te Çanakkale'ye gelişinde Amerikan konsolosu dik-

katini Hisarlık hüyüğü üzerine çeker. Schliemann burada hemen kazıya başlar. Elinde bir «İlyada», bir de «Odysseia» ile Priamos'un kalesini aramağa koyulur. Ama kazılar ilerledikçe, karşısına bir şehir değil, birkaç şehir açılır. Schliemann, Homeros Troya'sının bu şehirlerin en eskisi olduğuna inanmıştır. Arkeoloji bilgileri kıt olduğundan, —ama bu macerasever bilgine hakkını vermek için şunu da söyleyelim ki, zamanında bugünkü gibi sistematik kazı sistemi henüz bilinmiyordu— kazmasının altından çıkanı tam değerlendirmeden, ana toprağa kadar iner. Bu iş için de büyük bir hendek kazarak, birçok değerli kalıntıları yok eder. Schliemann'ın amacı, her meydana çıkanı tarihlendirip sıralamak değil, Homeros'un her dediğine körü körüne inançla Priamos'un kalesini «İlyada»'da anlatılan en ufak ayrıntılarıyle ortaya koymaktır.

Schliemann'ın bu çılgınca araştırma merakını iyice anlamak için zamanındaki Homeros tartışmalarını gözönünde tutmak gerektir. XIX. yüzyılın sonlarında filoloji bilimi Homeros destanlarına karşı şüpheci bir tavır takınmıştı. Bu destanların bir ozanın eseri olmayıp, birçok ozanların ayrı ayrı zamanlarda kaleme aldıkları şarkılardan ibaret olduğu ileri sürülüyordu. Bu tartışma bilginleri iki karşıt cepheye ayırmış bulunuyordu: Destanların bir bütün olduğuna inananlar ile aksi tezi savunanlar birbirlerine karşı amansızca savaşmakta idiler. Durum böyle iken Homeros'un anlattıklarına uygun bir tek Troya'nın meydana çıkarılması meseleyi kökünden çözümleyebilirdi. İşte bunun içindir ki, Schliemann bütün benliği ile Troya'yı bulmağa çalışmakta idi.

Sonunda şehrin ikinci tabakasında bir hazine meydana çıkınca, Schliemann muradına erdi. Bu hazinenin Priamos'a ait olduğunu dünyaya ilân etti ve işçilerine «Paydos» emrini verdi. Hazineyi de olduğu gibi Berlin'e taşıyarak, müzeye hediye etti. Ar-

tık bütün bilim dünyasının ilgisi Troya kazıları ve orada elde edilen şaşılacak sonuçlar üzerine çekilmiş bulunmaktadır. Ama Troya kazılan tamamlanmış değildir.

1872'de Troya kazılan yeni bir safhaya girer. Schliemann bu sefer yanında gerçek bir bilgin, arkeolog ve mimar Wilhelm Dörpfeld olmak üzere kazı yerine döner. Dörpfeld, Troya'da örnek olacak bir kazı sistemi uygulayarak, tam dokuz oturma yeri meydana çıkarır. İsa'dan önce 3000 yılından Hellenistik çağa kadar uzanan dokuz şehrin kalıntıları özenli ve plâstik bir şekilde gözönüne serilmektedir. Ayrıca Schliemann'ın Lysimakhos'a ait sanıp, üzerinde durmadığı altıncı oturma yerinin, son Mykenai çağı keramik kalıntıları ile, Homeros'un Troya'sı olmağa en uygun tabaka sayılabileceği de kesinleşir.

Hisarlık tepesinde yapılan uluslararası iki bilim konferansından sonra, 1894'te Schliemann Dörpfeld kazıları sona ermiştir. 1932'den 38'e dek, Troya'da bir üçüncü kazı dizisi yapümıştır. Bu kazılan Amerika'nın Cincinnati Üniversitesinden Prof. Blegen yönetmiştir. Kazılarda Türk arkeologları da gözcü olarak bulunmuşlardır.

Blegen'in araştırmalarında amaç artık Homeros'un Troya'sını bulmak değildir. Ege bölgesinde önemli bir uygarlık merkezi olan bu oturma yerinin —ki, buna Homeros'a uyarak Troya diyoruz ve Troya diyeceğiz— tarih öncesi ve tarih sonrası çağlarda yerini ve yaşayışını tesbit etmek, Orta-Anadolu ile Balkanlar arasında bir kilit noktası bulunduğu besbelli olan bu yerde arkeolojik araştırmalarla geniş bir tarih alanını aydınlatmaktır. Görüldüğü gibi, güdülen hedef çok değişmiştir. Blegen heyeti en mükemmel kazı ve araştırma metod ve tekniği ile çalıştığı için, son kazılarda elde edilen sonuçlar çok değerli olmuştur.

Troya'nın dokuz oturma yeri hep bir merkez etrafında kurulmuştur. Blegen en önemli sur olan altıncı Troya'nın M. Ö. 1800 civarında kurulup, XIII. yüzyılda imhaya uğradığını, ikinci oturma yerinin ise M. Ö. 3000'den 2300 (veya 2200)'e kadar uzandığını ve büyük bir felâketle mahvolduğunu göstermiştir. Troya 1, Troya 2'nin önünde bulunan önemsiz bir oturma tabakasıdır. Troya 2 ile Troya 6 arasında da 3 ve 4 numaralı oturma yerleri bulunmakta, Troya 6'nın dışında da 7, 8 ve 9'un yıkıntıları görülmektedir. Troya 2 ve Troya 7, a ve b olarak iki, hattâ üç tabakaya ayrılır. Bu oturma yerlerinin kalıntıları kimizaman yanyana, kimizaman da üst üste bulunmaktadır.

Tarihî devirlerde Troya'nın adı geçer. Yunan tarihçisi Herodotos'a göre Serhas, Yunanistan'a yaptığı seferde buraya gelmiş ve Athena tapınağında 1000 öküz kurban etmiştir. İki yüzyıl sonra büyük İskender de şehri gezmiş ve söylentiye göre, halk ona Akhilleus'un kalkanını göstermiştir.

Hellenistik devirde Troya Nea İlion (Yeni İlyon) adı ile bir daha kurulmuştur.

TROYA, BİR TURİZM MERKEZİ OLUR MU?

Troya ve çevresi birçok yıllardan beri yasak bölgedir. Yabancıların Troya'ya gidebilmeleri ancak Bakanlar Kurulundan alınacak bir izinle mümkündü. Nice turist bilirim ki, bu izni alamadan Troya'yı göremediklerine yana yakıla memleketlerine dönmüşlerdir. Bugün bir yabancının Troya'ya gidip gidememesi Valinin takdirine kalmış bir iştir. İki ay önce çıkan bu karar Çanakkale bölgesini şimdiden bir turizm merkezi haline sokmuş bulunmaktadır.

Çanakkale valisi turizmi dâva edinmiş bir insan. Şöyle diyor:

Ayağınız uğurlu gelmiş olacak, dedi. Bu sabah

Fransız ve İngiliz mezarlıkları için de aynı emir geldi. Oraları gezmek isteyen turist bundan böyle aynı formaliteye tâbi tutulacaktır. Bizim memleketimize az turist gelmesi çoğuzaman otelsizlikle izah edilir. Halbuki bunlar birbirine bağlı meselelerdir. Turist gelirse, otel sanayii de gelişir. Troya'nın ne kadar ehemmiyetli bir turizm merkezi olabileceği her nedense bugüne kadar pek düşünülmemiş. Bundan birkaç gün önce bir Yunanlı turist kafilesi geldi. Aralarında Çanakkale civar köy ve kasabalarında doğmuş, büyümüş ve Türkçeyi çok iyi bilen birçok kimseler vardı. Çok sevdikleri bu yerlere kavuşunca, bazılarının ağladığını gördüm. İki ay içinde 600 kişi Troya'yı gezmek için bize müracaat etti. Bu rağbet karşısında biz de Hisarlık'ta turistin, harabeleri gezdikten sonra, istirahat edebileceği bir kır gazinosu yapınağa karar verdik. Şimdiden orada ufak bir çardak kurduk.

Troya harabelerinin güneyindeki tepede çardağın altında otururken, Valinin bu sözlerini hatırlıyorum. Kimimiz sıralarda, kimimiz çimen üzerinde bağdaş kurmuş oturuyoruz. Öğrenci arkadaşlarımızdan bir genç kızın Schliemann'ın hayatı üzerine hazırladığı bir etüdü dinliyoruz. İncecik bir sesle okuduğu sözleri, rüzgâr, Troya'nın orada burada dağılmış taşlarına ulaştırıyor. Büyük Schliemann'ı anmadan buradan nasıl gidilir?

Evet, Troya'nın turistik önemi büyüktür. Tabiat, tarih, efsane, edebiyat burayı bir hazine haline getirmek için sözleşmişler. Ama gelin görün ki, bu hazinenin kıymetini anlamakta biz bir hayli gecikmişiz. Yüzyıllar boyunca burası yağmaya uğramış. Schliemann, Priamos hazinesini Berlin'e taşımış. Ama o zamanlan bu eski uygarlık merkezlerine bizde meteliklik veren yokmuş. Bergama'nın eşsiz anıtı, Zeus sunağının Almanya'ya taşınması için müsaadeyi Osmanlı padişahları kendileri imzalamamış mıdırlar? Yabancı-

lar bizim anlayışsızlığımızdan faydalanarak söktü götürdü, köylümüz aldı götürdü, bu hal böyle sürdü gitti. Bari bugün önüne geçilmiş midir?

Sanmam. Troya'da bu yönden edindiğim izlenim pek o kadar olumlu değildir. Troya harabeleri bakımsızdır. Çalılık, fundalık her tarafı sarmış, otlar dikenler arasında yürürken nice çorap yırtıldı, nice pabuç yok oldu! Aldığımız tırmıklar da ayrı. Dolaşırken şurda burda yangın köşelerine raslıyorduk. İçimize kuşku girdi. Acaba Anadolu'nun birçok yerlerinde olduğu gibi burada da mermerleri eritip kireç mi edinenler var?

Arkadaşlarım:

— Sen gazetecisin, bu meseleyi bir iyice anla, diyorlar.

Arkeolojik açıklamaları filân bırakıp, bekçinin peşine düştüm. Bekçi yaşlıca bir adam. Başında bir kasket, üzerinde «Gültür Bekçisi» yazılı! Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bir bekçinin kasketinde «kültür» kelimesinin «gültür» olarak yazılması ne kadar yakışık alır bilmem. Neyse, kelime Türkçe değil diyeceksiniz.

Gelelim, Troya harabelerinin bir tek bekçi tarafından korunmasına. Gerçi güçlü kuvvetli, enerjik bir adama benziyor. Köylünün sürülerini harabelerde otlatmasma engel olur, gece gündüz buralarda dolaşarak, en ufak bir şeyin götürülmesini önlermiş. Bu yüzden de başına birçok işler açmış. Birkaç kişi ile davacı olmuş.

Dedikodunun hiç eksik olmadığı taşrada bunun tersini duydum. Sürülerini otlatan, bekçinin kendisi imiş. İşin içinden çıkmak zor. Bir gerçek varsa, akşam üzeri yorgun argın Troya'dan ayrılırken, batan güneşin altında harabelerde iki üç inek gördüğümüzdür. Bu inekler kimindi? Onu ben bilemem.

Bekçi yangın işlerinin mermerle hiçbir ilişiği olmadığını ileri sürdü. Çalılık buraları öylesine sarmış

ki, birkaç gün önce Yunanlı turistlerin rahat gezebilmesi için bazı yerlerde ateş yakmak gerekmiş. Ben inandım, ama dönüşte bir arkadaş yan yanmış mermer parçaları gördüğünü de söyledi.

Bu da bir yana, kazı yeri neden bu haldedir? Geçenlerde Amerikalı arkeolog Blegen'in 1938 kazılarından sonra yayınladığı kitabı karıştırıyordum. Fotoğraflarda üzerinde bir ot bulunmayan tertemiz, düzgün taşlar görülüyor. O gün bugün bu yerleri biz tekrar tabiata mı bıraktık?

Troya harabeleri çok önemli bir turizm merkezi olur, ama bunun için otel veya gazino kurmak da yetmez. Buralara bakmak lâzım. Harabeler arasında kazasız belâsız dolaşmağı sağlamak bunun başlıca şartıdır. Bu işe Yunan efsanesinde adı geçen yüz gözlü Argos bile olsa bir tek bekçi yetişemez. Harabeleri bir işçi ekibine evvelâ iyice temizletmek (bu arada herhangi bir taşın yerinden oynamaması için bir arkeologun başlarında bulunması) lâzım. Sonra da birkaç bekçi, bakımın sürdürülmesine memur edilmeli.

Açılacak olan kır kahvesine bağlı olarak, Troya'yı turiste anlatan bir kılavuzun, kartpostalların, haritaların satıldığı bir yer yapılmalıdır. Böyle bir rehberin hazırlanmasını Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün üzerine aldığını Çanakkale Valisi müjdeledi.

Benim burada belirtmek istediğim nokta şudur: Troya kazı yeri çok karmaşıktır. Onlar üzerine bir fikir edinmek ancak etraflı açıklamalarla mümkündür. Troya'ya gelecek olan turist buraya gezmek eğlenmek için gelmez, konforunu arasa bile, asıl amacı bu kazı yerinin tarihini öğrenmektir. Demek ki, burası temiz ve muntazam bir arkeoloji anıtı haline getirilmeli, sonra gereken açıklamaları verecek broşür ve kılavuzlar hazırlamalı. Ancak bu şekildedir ki, kırkahvesi veya devamlı otobüs seferlerinin bir anlamı olabilir.

BİLİME AÇILMAMIŞ İKİ ŞEHİR

Neandria ile Alexandreia'da bize artık grubumuzdaki arkeologlar değil, oraların yerlileri kılavuzluk ediyorlar. Çünkü buraları bilime henüz açılmış değil, buralarda daha kazı yapılmamış.

Kestanbol'un palamutluklar arasında denizden kilometrelerce içeriye uzanan kocaman şehrin kapladığı alam görünce, insan topraklarla örtülü bir definenin üzerinde yürüyormuş gibi oluyor. Her an yerden bir şey fışkıracak diye, yürüdükçe gözümü yerden kaldıramıyorum. Sonra düşünüyorum ki, Kestanbol gibi Anadolu'muzda nice yerler var. Bunları biz tabiata bırakmışız. Hattâ kendi eserlerimizi, Anadolu'da serpilmiş Türk anıtlarının ömrünü uzatmak için de elimizden pek fazla bir şey gelmiyor. Geçen gün Prof. Gabriel'in bir konferansını dinlerken, bu gerçeği bütün çıplaklığıyle kavradım. Selçuklar'dan, Osmanlı'lardan kalma sanat anıtlarımızdan birçoğumuzun haberi bile yoktur. Eskiye sevgi az bizde. Ama bu sevgiyi uyandırmak bir işleme, bir kültür meselesidir. Geçmiş mi, hal mi diye korkunç bir problem karşısında kalmışız bizler ve tabiî hali seçmişiz. Gücümüz ancak onu yaşamağa ve yaşatmağa yetiyor. Elbette bir gün geçmişin memleketimizde bıraktığı büyük eserleri de değerlendirmek olanağını buluruz. Yalnız Allah vere de o güne kadar bu eserler yok olmaya.

Neandria, Troas bölgesine hâkim bir kale idi. Güçlü surları, Athena tapınağının kalıntıları ve hele eşi görülmemiş boyda granit sütunları buranın ne kadar zengin bir şehir olduğunu göstermeğe yeter. Dördüncü yüzyılda deniz kıyısında Alexandreia şehri kurulunca, bu iki şehir halkını aynı idare altında birleştirmek ihtiyacı duyulmuş. Ve Yunanca deyimiyle bir «synoikismos» yapılmış. Neandria halkı ovaya inip Alexandreia'ya göçmeğe zorlanmış. Neandria'nın taş ocaklarından yeni şehre taş bloklar

ve sütunlar taşınmış. Hâlâ Neandria'da görülen 1 metre 60 çapında ve 9 metre 30 cm. uzunluğunda koca bir granit sütun o zamanki taş ustalarının sütunu doğrudan doğruya kayanın içinden oyarak meydana getirdiklerini göstermektedir. Bu sütunların bir dağ gibi yüksek olan Neandria'dan ovaya indirilmesi herhalde meyilli satıhlar üzerinde olurdu. Bu synoikismos'un meydana getirdiği göçün azametini bir düşünün!

Alexandreia'da iki köylü bizi gezdiriyor. Palamutluklar arasında bu şehir öyle muazzam bir yüzey kaplıyor ki, içinde kaybolmamak olanaksız. Çeyrek saatte, ne olduğu belirsiz kocaman bir bina kalıntısına varıyoruz. Kemerler, su terazileri, hamamlar, çarşılar mı bunlar? Bunu tespit edebilmek için orada bazı yerlere isim takmışlar, meselâ iki katlı kemerli bir harabeye saray diyorlar.

Grubumuzdaki arkeologlar da her harabenin önünde durup, buranın ne olabileceği konusunda tartışıyorlar. Ancak tiyatro, tam kimliğini açığa vuruyor: Şehrin deniz kıyısından deniz kıyısına kadar yaptığı kavsin ucunda yüksek bir tepeye dayalı bir tiyatro. Onun ve öbür yapıların nispetlerine şaşmamak elden gelmiyor. Hellenistik çağın kolosal yapılara olan düşkünlüğü burada parlak örneklerle göze çarpmaktadır.

Buradan bizim İstanbul'a bir hayli taş, mermer ve granit taşınmış. Kim diyordu ki, bir zamanlar Tophane rıhtımı hep buradan gelme taşlarla yapılmış?

Alexandreia'da gezerken, birçok yazılı taşlara rastlıyoruz. Yazıtlar Latince ve Roma İmparatorluğu devrinden kalma. Yolda karşımıza çıkan yazıtları sökmeğe uğraşmak çok meraklı bir iş. Taşa kakılmış olan harfleri bir bir okuyup kelime haline getirmek için aramızda yarışıyoruz. Sonunda birini söküyoruz. Hadrian zamanında bir kadına dikilmiş olan bu anı-

tın metnini Profesör Bittel yayınlayacak, böylece gezimiz epigrafiye de bir şey kazandırmış olacak.

Biraz ötede gene bir yazıt var. Nefis bir mermer heykel kaidesi üzerine yazılmış. Gel de gör ki, kaide tersine devrilmiş ve bir kısmı toprağın altında. Taşı kaldırmağa çalışıyoruz. Nerdee... Yere yatıp okumağa uğraşıyoruz, o da olmuyor. Vakit de geç, Vali Çanakkale'nin yeni açılan Turizm Kulübü'nde bizi çaya bekliyor. Yolumuz da uzun. Gitmek lâzım.

Gezimizin sonunda bu yazılı taş meselesi bize dert oldu. Geyikli köyünden geçerken bize bir inşaatın içine yerleştirilen iki yazılı taşı gösteriyorlar. Nefis yunanca yazıtlı iki mermer parçası. Ama biri tersine konmuş ve ikisinin de büyük bir kısmı harç ile örtülmüş bile. Çevremize dizilen köylülerden biri: «böyle galmaz, üstü örtülür, görülmez» diye bizi avutuyor aklı sıra. Ezine kaymakamını bu taşları oradan söktürmesi için iknaa çalışıyorum. Ama pek umudum yok. Kimbilir, yollarda gördüğümüz binaların altında nice nice yazılı taşlar, örtülü duruyor. Anadolu'nun eski tarihi hakkında bize değerli bilgiler verebilecek hazineler...

Yolculuğumuz sona erdi. O gece Trabzon vapuru ile döndük. Bu yazılar da belki uzun oldu. Okuyucularımı sıktımsa, özür dilerim. Amacım, Anadolu'nun bir tek bölgesinin mitologya, tarih, edebiyat ve arkeoloji bakımından ne kadar zengin olduğunu göstermeğe çalışmaktı. Troya bölgesi bu. Ya İzmir, Efes, Bergama, Antalya, Tarsus, Antakya, Karadeniz, Orta-Anadolu ve saire, ve saire... Bunların hepsine dair koca eserler, kılavuzlar yazılabilir. Memleketimizde bu kılavuzlardan bazıları yazılmıştır bile. Ama gönül ister ki, bunlar çoğalsın, yayılsın, okunsun. Toprağımızı tarihi ile değerlendirmek her

aydınımızın kendi alanında yapması gereken bir görevdir. Bu görevi lâyıkıyle yaptık mı, memleketimize olan sevgimizi göstermiş, dile getirmiş oluruz.

(1958)

KAZDAĞI'NIN ÇOBANI PARİS

Bir varmış, bir yokmuş. Troya diye bir şehir, Priamos diye bir kral, Hekabe diye bir kraliçe varmış. Bu şehrin kuruluşu ne kadar uğurlu olmuşsa, yıkılışı o kadar yürekler acısı olmuş, bu kralla kraliçenin ömrü ne kadar mutlu başlamışsa, o kadar acıklı bitmiş. Bütün bu dertler belâlar da bir oğlan, İda dağının çobanı Paris Aleksandros yüzünden. Ama bu şehir, bu kralla kraliçe ve bu uğursuz oğlan eşsiz bir mutluluğa ermişler bir bakıma, çünkü büyük bir şair onları büyük bir destanla ölümsüz kılmış. Şairin adı Homeros, destanınki ise «İlyada». İda dağına biz bugün Kazdağı diyoruz. Troya, Çanakkale'nin güney-doğusunda, dokuz kat surları, dokuz uygarlığın izini taşıyan meraklı bir kazı yeridir. İzmirli Homeros'un anlattığı destan da elimizde, Troya'nın hikâyesini orada doya doya okuyabiliriz. Çanakkale bölgesini gezdikçe «İlyada» nın mısraları gözümüzün önünde canlanır, destanı okudukça da oraları görür gibi oluruz.

İda dağı ,Homeros'un anlattığı çağda, yüksek dorukları bulutları delen, kayalarının arasından binbir pınar fışkıran, ormanlarında, arslanlar, parslar dolaşan ve yamaçlarında at, sığır ve koyun sürüleri otlayan yemyeşil bir dağmış. Öyle kocaman, öyle güzel bir dağ ki, tanrılar bile Olympos'tan gelip gelip İda'ya konarlarmış. Troya savaşını yüksekten görmek için, Zeus, tahtını İda'nın tepesinde kurar, olup bi-

tenler gönlünce olmadı mı, şimşeğini savurur, ovayı güm güm titretirmiş. Bir tanrıça ile sevişmek istedi mi, konduğu doruğu bulutlarla sarar, gözden ırak kılarmış. Öbür tanrılar, tanrıçalar da hoşlanırmış bu dağdan. Yüzü gülümseyen altın Aphrodite yakışıklı Ankhises'i sürülerini beklerken orada görmüş, sevmiş ve gelip onunla birleşmiş. Troya ovasını sulayan Skamandros ırmağı tda'dan kaynar. Su perileri, dağ perileri, ağaç perileri, perilerin her türlüsü varmış bu dağda. Troya efsanelerinin en güzelleri bu dağ ile ilgilidir.

Aşağıda Boğaz rüzgârlarının püfür püfür estiği, Skamandros (Menderes) ile Simois'in (Dümrek çayının) sarmaş dolaş olup aktıkları Troya ovası göz alabildiğine uzanır, bir yandan Ege kıyılarına, öte yandan Çanakkale Boğazı'na kadar.

Günün birinde Dardanos bir salla bu ovaya çıkmış, Dardanos tanrılar tanrısı Zeus'la Elektra'nın oğludur. Atlas'ın kızı Elektra altı kız kardeşi ile birlikte gökte yedi yıldızlı Ülker burcu olmadan önce güzel bir kızmış. Semendirek adasında Zeus'la birleşmiş, sonra da Dardanos'u doğurmuş. Ama bir gün adayı su basınca, Dardanos kendine yeni bir yurt aramak zorunda kalmış, salla denize açılmış. Anası Elektra (Elektra, ışık demektir) bu yurdun uğurlu olması için yanına Palladion denilen Pallas Athena'nın bir heykelini vermiş. Palladion'u içinde bulundurdukça şehir kazadan belâdan korunacak, elden kaçırınca da yıkılacak diye bir de tanrı sözü varmış. Dardanos, Troya kral soyunun atasıdır. Şehri oğulları Trosla İlos kurmuşlar. Adlarını taşıyan Troya veya İlion'un kuruluşuna tanrılar bile yardım etmiş. Kral Laomedon ışık-tanrı Apollon'la deniz-tanrı Poseidaon'a şehir surlarını yapmaları için Tros'un ölümsüz atlarını söz vermiş. Tanrılar da kolları sıvayıp, sağlam surlarla çevirmişler Troya'yı. Ne var ki, Laomedon atlan vermemiş. Troya'ya karşı tan-

rıların öfkesi işte o günden başlar.

Priamos, «İlyada»'daki ağırbaşlı, insan yürekli, ihtiyar kral olarak karşımıza çıkmadan önce ne güzel günler yaşamış! Sangarios (Sakarya) ırmağının kızı Hekabe ile evlenmiş, on dokuz çocuğu olmuş ondan. Priamos'un kalabalık bir de haremi var, harreminde yaşayan kadınların ona 50 çocuk doğurduklarını övüne övüne söyler. Hekabe'nin ilk oğlu Hektor'dur. Ondan sonra Paris'e gebe kalmış; ne var ki, kraliçe bir gece düşünde yanan bir çırağın karnından çıktığını görmüş, alevi dolana dolana Troya'yı sarıyormuş. Ertesi sabah düşünü düş yorumcularına anlatınca, bunlar doğacak çocuk şehrin yanıp yıkılmasına sebep olacak onu öldürmeli demişler. Priamos oğluna kıyamamış, İda dağına bırakması için bebeği bir çobanına vermiş. Çoban Agelaos küçük Paris'i götürmüş bırakmış. Arslanlar, parslar hakkından gelir diye düşünmüşler. Ama hiç de öyle olmamış. Bir dişi ayı her gün ininden çıkar, çocuğu emzirmeye gelirmiş.

Anadolu'da ayıların kız kaçırdıkları haberini ikide bir gazetelerde okuruz. Sevdikleri kadına karşı ayılar hiç de kötü davranmazlar. Masalda ayı ile ev bark kurmuş bir kadın, kardeşleri kocasını öldürüp kulübesini yıkınca, şöyle der ya:

Ayıydı uyuydu kocam idi ya,
Çalıydı çırpıydı evim idi ya.

Rahmetli Ataç bu masaldan çok hoşlanırdı nedense, yukarıdaki beyiti söylerken, gözlerinin içi gülerdi. İlkçağda dağa bırakılan yeni doğmuş çocuklar üzerine masallar çoktur. Bunlardan Romulus'la Remus'un bir dişi kurt tarafından beslendiğini anlatan Roma'nın kuruluş efsanesi Paris efsanesine biraz benzer. Anadolu masallarında ayı motifinin nerelerde ve nasıl geçtiğini araştırmak ilgi çekici bir iş olur.

Beş gün boyunca ayı gelip Paris'i emzirmiş. Al-

tıncı günü çoban Agelaos çocuğu bıraktığı yerde diri bulunca, onu almış evine götürmüş. Paris dağda çoban çocukları arasında büyümüş. Kral oğlu olduğunu nereden bilsin! Agelaos da söylememiş. Ne var ki, güzelliği, yiğitliğiyle herkesin dikkatini çekermiş. Sürülerini çok iyi koruduğu için ona. Aleksandros (Koruyucu) adını takmışlar. Ksanthos'un (Ksanthos, Skamandros'un başka bir adıdır) kızı su perisi Oinone yakışıklı çobana gönül vermiş. Evlenmişler, dağda bir zaman mutlu yaşamışlar. Ama bu mutluluk uzun sürmemiş.

ÜÇ GÜZELLER

Üç güzel oturmuş, bana el eyler
Biri Şemsi, biri Kamer, ille Elif.

Birinin parmağı dopdolu yüzük
Birinin kolunda şık şık bilezik
Büyüğünü sevsem, küçüğüne yazık
Biri Şemsi, biri Kamer, ille Elif.

Anadolu'da hep üç güzel arasından seçmek gerekiyor her halde ki, bu türküyü söyleyenden birkaç bin yıl önce Paris-Aleksandros da aynı güçlükle karşılaşmış.

Kral oğlu olduğunu aklından bile geçirmeyen Paris, Kazdağ yamaçlarında sürülerini bekler, su perisi Oinone ile ormanlarda dolaşır, avlanır, derelerde yıkanır, yapraktan döşeklere uzanıp sevişirlermiş. Güzel Oinone'yi öyle severmiş ki, bir kavak ağacının kabuğuna şu sözleri kazımış:

Paris *Oinone'siz yaşıyabilirse bir gün,*
Ksanthos suyu kaynağına gerisin geri aksın.

O gün gelmiş, bakın nasıl. Tanrılar, deniz tanrısı Nereus'un Kızı Thetis'e bir koca ararlarmış. Ölümlü insanlardan bir koca uygun görmüşler ona, çünkü

doğuracağı çocuğun babasından güçlü olacağı bilinirmiş. Zeus, karısı tanrıça Hera'nın büyüttüğü, yetiştirdiği Thetis'i çok severmiş, onunla birleşmeyi geçirmiş gönlünden, ama ne yapsın ki, tanrılar bile koltuk derdinde. Zeus, Olympos'taki altın tahtını elden kaçırmaktansa, Thetis'i Phthia kralı Peleus'a vermeğe razı olmuş. Ölümsüz tanrıça olup da ölümlü insanla evlenmeyi kim ister? Thetis bu karara üzülmüş, ama Zeus'tan geldiği için ses çıkarmamış. Tanrılar Thetis'e karşı kusurlarını örtmek için olacak, Nereus kızının düğününü Olympos'ta parlak bir törenle kutlamışlar. Masanın başında Zeus, bir yanında gelin, bir yanında güvey. Her şey yolunda gitsin, bir tatsızlık çıkmasın diye de tanrıça Eris'i, yani Kavga'yı hiç çağırmamışlar şölene. Eris gücenmiş, bunlara bir oyun oynayayım demiş. Yiğit Herakles'in yaptığı bir düzine yiğitlik arasında Akşam Kızları'nın (Hesperides) bahçesinden altın elmaları çalmak da var. Bu bahçe dünyanın bir ucunda, güneşin battığı, Atlas'ın gök kubbesini omuzlarında taşıdığı yerdeymiş. Kapısında yüz başlı bir ejder durur, altın yemişler veren ağacı da «Parlak», «Kızıl» ve «Günbatısı» diye üç peri kızı beklermiş. Yiğit Herakles ejderi yere sermiş, Atlas'ı kandırmış ve ağaçtan üç elma koparıp kaçmış. Akşam Kızları'nın bahçesi Cebelüttank bölgesi, altın elma da İlkçağın tanımadığı portakal olsa gerek. Her ne ise, bu elmaların biri Eris'in eline geçmiş. O da üstüne «En güzeline» diye yazarak, elmayı şölen masasına atmış. İşte o anda tannlann keyfî kaçmış. Bu işe en çok canı sıkılan da Zeus olmuş. Elmayı kime versin, tanrıçalarm en güzelini nasıl seçsin? Zeus baba kadınların idaresini bilen akıllı bir tanrıdır. Kendisi bizim bugün ilk eleme diyeceğimiz seçimi yapmakla yetinmiş, yani tanrıçalar arasından Hera'yı, Athena'yı, bir de Aphrodite'yi ayırmış, bu üç güzel arasında seçmek sorumluluğunu da Paris'e bırakmış. Kılavuz

tanrı Hermes'e, üç tanrıçayı İda dağına götürmesini buyurmuş. Hemen bir altın araba koşulmuş, Hermes dizginlerini ele almış. Yallah! Bulutların arasından İda dağına. Ölümsüz tenleri ışık saçan tanrıçaları görünce, Paris'in gözleri kamaşmış, hele Hermes eline altın elmayı verip, en güzelini seç deyince, oğlan büsbütün şaşırmış. Böyle bir sorumluluğu yüklenmektense, başını alıp kaçmak istemiştir Paris. Ne var ki, Zeus'un buyruğu buyruktur, üç güzelden birini seçmek ve dünyanın bu ilk güzellik yarışmasında yargıç olmak alnının yazısıymış. Bakmış bakmış, seçememiş. Dolgun gövdesi, iri gözleri ile kraliçe Hera güzelmiş, elinde kalkan, göğsünde zırh, gözlerinde deniz mavisiyle gök mavisinin harelendiği kızoğlan kız tanrıça Athena daha da güzelmiş, hele Aphrodite, ak gövdesi sedef gibi parlayan, köpüklerden doğmuş tanrıça güzelin güzeli imiş. Hep gülümseyen dudaklarından sevgi akıyormuş. Paris hayran bakadururken, tanrıçalar yardımına koşmuşlar.

Hera demiş ki: —Elmayı bana verirsen, Asya krallığı senin olur.

Athena demiş ki: —Beni seçersen, savaşta dünyanın en yararlı, en başarılı yiğidi olursun. İnsanüstü bir akıl bağışlarım sana.

Aphrodite çok konuşmamış, gülümsemiş: — Benden sana en güzel kadının sevgisi, demiş.

Sevgi tanrıçasının güzelliği Paris'i büyülemiş olacak ki, Aphrodite'nin ne demek istediğini pek anlamadan, uzatmış elindeki elmayı ona vermiş.

O anda Hera ile Athena'nın yüreklerini kaplayan öfkeden şairler söz etmezler, ama bu öfkenin nasıl bir kin olup, Troya'yı alevler içinde kül edinceyedek Paris'i kovaladığını Homeros az mı anlatır? Paris'e artık rahat yoktur: en güzel kadının sevgisini aramaya gidecektir. İda dağının çobanı, Oinone'ye, sürülerine, kayalara, derelere, ağaçlara veda eder.

Troya şehrine iner. Derken kral Priamos'un oğlu olduğu anlaşılır. Ama Paris sarayda anası, babası, kardeşleri ile rahat yaşayamaz. Bir gemi yaptırır, içine biner ve Yunanistan yolunu tutar. En güzel kadın, Spartalı Helene oradadır çünkü.

BELÂLI GÜZEL

Helene'nin güzelliğinden üç bin yıldır söz edilir. Ama güzelliğini dillere destan etmiş bunca şair, bu güzelin nasıl bir güzel olduğunu söyleyemezler. Saçları siyah mı, sarı mı, kumral mıydı, gözleri mavi mi, kara mı, yeşil miydi, uzun boylu muydu, orta boylu mu? Bilmeyiz. Bir bildiğimiz varsa, ister genç olsun, ister yaşlı olsun, Helene'yi gören her erkeğin ona arzu ile tutuştuğudur. Her insana birçok sıfatlar takan Homeros bile Helene üzerine yalnız şunu söyleyebiliyor:

Yüzüne bakan ölümsüz tanrıçalara benzetir

İlkçağ tarife gelmeyen bir güzelliğe «tanrısal» derdi, biz bugün atom çağında cinsî cazibe bombası gibi lâflar ediyoruz. Hepsi aynı kapıya çıkar. Ne var ki, Helene şüphesiz güzel, çok güzeldi, daha doğrusu İlkçağ şairleri çok güzel bir kadını anlatmak ihtiyacını duymuşlar ve ona Helene adını takmışlardır.

Onun bu güzelliğinin sırrını biraz da doğuşunda aramalı. Aphrodite denizin köpüğünden doğmuşsa, Helene dünyaya gelişinin acayipliği bakımından tanrıçayı bile geride bırakır. Sparta kralı Tyndareos'un Leda adlı bir karısı varmış. Zeus, Leda'yı sevmiş. Ölümlü kadınlarla birleşmek için binbir kılığa girmekten çekinmeyen tanrı, Leda'ya bir kuğu kuşu biçiminde yaklaşmış. Kuşun sütbeyaz güzelliğine ka-

pılan Leda onu kolları arasına almış sevmiş. Bir zaman sonra da iki yumurta yumurtlamış. Birinden Helene, öbüründen Zeus'un İkizleri diye anılan Kastor ile Polydeukes çıkmış.

Helene çocukluk çağından daha yeni çıkmış ki, Atinalı yiğit Theseus onu bir gün Artemis tapınağında tanrıçaya sunu sunarken görmüş, güzelliğine vurulmuş ve onu kaçırmış. Kastor ile Polydeukes kardeşlerini Theseus'un elinden kurtarmışlar. Ama Tyndareos, Helene'nin gelişen güzelliği ile başına dert açacağını anlamış olacak ki, kızı çarçabuk evlendirmek yoluna gitmiş. Helene'nin sürüyle isteyenleri varmış. Yunanistan'ın her köşesinden Helene'yi istemek için Sparta'ya akın eden kral oğulları arasında Tyndareos hangisini seçsin? Kızı birine verirse, öbürleri gücenecek, başına belâ olacaklar diye korkarmış. Ne yapsın, nasıl yapsın diye düşünüp dururken, isteyenlerden İthaka kralı cin fikirli Odysseus ona şu öğüdü vermiş: Helene kocasını kendi seçsin, öbür isteyenler de seçilecek olan delikanlıya destek olmağa, biri çıkar da Helene'yi kocasından kaçırırsa, ona karşı savaşınağa and içsinler. Öyle olmuş. Helene tam 37 isteyen arasından Menelaos'u seçmiş. Neden Menelaos'ta karar kıldığını pek bilmeyiz. Atreus'un oğlu, Agamemnon'un küçük kardeşi Menelaos çok mu güzeldi? Homeros sarışın olduğunu söyler, boylu poslu, yakışıklı, sözü sazı yerinde bir adam olarak gösterir onu. Ne var ki, tarihin ilk aldatılmış kocası olmak talihsizliğine uğrayan Menelaos'un güzelliği Helene'nin ona taktığı boynuzların altında adamakıllı gölgelenmiştir. Ama bu gölge daha çok bizim gözümüze çarpar. İlkçağda aldatılmış koca edebiyatı henüz başlamamıştı. Homeros, Menelaos'u şerefli bir yiğit olarak gösterir. Hem kaçırılan karısını, hem Helene ile birlikte çalınan mallarını geri almak için Menelaos canla başla savaşır. Paris'i kendi eliyle öldürüp öç almak başlıca emelidir. Ama

ölçülü bir adamdır Menelaos, kendisi ve karısı yüzünden kopan bu kavgaya son, verecek barışçı çarelere başvurmaktan geri kalmaz. Savaş kopmadan Troya'ya karısını geri almaya gelmiştir, koptuktan sonra da, Helene malları ile geri verilirse, savaştan vazgeçmeye razıdır. Yani karım beni aldattı, ille de öldüreceğim diye direnmez.

Dönelim Paris'e. Tanrıça Aphrodite, altın elmayı kendisine veren yakışıklı çobanın muradına ermesi için elinden geleni yapar. Tatlı bir rüzgâr Paris'in gemisini Mora kıyılarına kadar götürür. Paris, Sparta kralı Menelaos'un sarayına konuk gelir. Konukluk, erken İlkçağ toplumunun temel taşlarından biridir. Bir eve gelen konuk, kim olursa olsun, iyi karşılanır, ağırlanır, cam ne kadar zaman kalmak isterse, o kadar zaman alıkonur, gidince, yanına birçok armağanlar verilir" ve soy sopça dostluk bağlarıyle birbirine bağlanınağa and içilir. Konukluk bağlarını çiğnemek de büyük bir suç sayılır. Yaygın, zengin bir Asya ülkesinin kralı Priamos'un oğlu Paris'i Menelaos el üstünde tutmuş. Girit'e bir cenaze töreni için gitmek zorunda kalınca da, aklından en ufak bir şüphe bile geçirmeden, Helene ile Paris'i başbaşa bırakıp yola çıkmış. Kral yurtta olmayınca, misafiri ağırlamak kraliçeye düşermiş. İşte o zaman olan olmuş! Helene evini barkını, küçücük kızı Hermione'yi bırakıp, Paris'e kaçmış. Eli boş da gitmemiş hani, saraydan birçok değerli eşya ve cariyeleri ile birlikte yallah gemiye.

Bazı yazarlar vardır, Helene'nin namusunu kurtarınağa çalışırlar. Paris, Helene'yi zorla kaçırdı derler. Belâlı güzel sonuna kadar ayak diremiş, Paris'e istemeye istemeye teslim olmuş, Troya savaşının sürdüğü on yıl boyunca hep Sparta'yı, kocasını, kızını özlemiş. Homeros bile Helene'yi bin pişman, ancak tanrıça Aphrodite'nin zoru altında yeni kocasına boyun eğer gösterir. Başka yazarlar tam tersine.

neler de neler anlatmazlar! Paris öldükten sonra, Priamos'un oğullarından ikisi Helene'yi almak için birbirlerine girmişler. Sonunda Deiphobos almış Helene'yi. Sonra da Troya yangınından sağ kurtulan belâlı güzel yine Menelaos'un eline geçmiş, uzun bir yolculuk sonunda. Sparta'ya dönmüş ve hiçbir şey olmamışmış gibi orada rahat rahat yaşamış. Helene ile Paris'in aşk hikâyesi burada biter. Ama Doğu ile Batı arasında ilk büyük çatışmaya sebep olarak gösterilen bu aşkla ilgili nice nice başka hikâyeler vardır.

HEKTOR'LA ANDROMAKHE

«İlyada» yı Helene ile Paris'in aşk destanı sanırsınız belki. Hiç de öyle değildir. Koca destanda bir tek gerçek sevgi vardır: Hektor'la Andromakhe'nin sevgisi. İnsani insan olarak sarsan, ürperten, için için duygulandıran bir aşk hikâyesidir bu; birbirine candan bağlı, yanyana yaşamaktan, çocuklarını yetiştirmekten gayrı emelleri yokken, başka bir kadınla bir erkek yüzünden hayatları altüst olan bir karı kocanın hikâyesi.

Andromakhe, Toros dağlarının eteğinde Kilikya denilen bölgede kral olan Eetion'un kızıdır. Ülkesi Troya'dan çok uzak olduğu halde, Eetion kral Priamos'a dostluk bağlan ile bağlıdır. Sarayında yedi oğlu ile birlikte büyüttüğü tek kızı sevimli, uslu Andromakhe'yi Priamos'un en büyük, en değerli oğlu Hektor'a verir. Düğün dernek nasıl olmuş? Andromakhe, Priamos'un elli oğlu ile elli gelini için saray çevresinde yapılmış önü revaklı evlerin birine nasıl gelin girmiş? Bunu şairler bize anlatmaz. Mutlu günlerini bilmeyiz bu güzel kan kocanın. Hektor'la Andromakhe ancak felâket gelip çattığı zaman, «İlyada» da anlatılan savaşın dokuzuncu yılında Troya

sahnesine çıkarlar. Arada, bir çocukları olmuştur: Astyanaks. Troyalılar Hektor'un oğluna «şehrin efendisi» anlamına gelen bu adı çocuk büyür de bir gün Troya'ya kral olur umuduyla takmışlar. Ama Hektor'un ölümünden birkaç gün önce Astyanaks dadısının kollarında dolaştırılan ufak bir bebektir.

Andromakhe'nin anadan, babadan, kardeşten yana da yüzü gülmemiştir. Uğursuz savaş Anadolu kıyılarına gelip dayanınca, uzak Kilikya'da bile rahat kalmamıştı. Helene'nin öcünü almak için gemileriyle Yunanistan'dan gelen Akhalar Troya'yı denizden çevirmişlerdi. Akha ordusuna Helene'nin ük kocası Sparta kralı Menelaos'un ağabeysi, krallar kralı Agamemnon komutanlık ediyordu. Ordu dokuz yıldır Troya kıyılarından ayrılmıyordu. Akha yiğitleri de her saldırışa dayanan sağlam surların önünde pineklemekten bıkmış usanmışlardı. Hele içi içine sığmayan genç ve atılgan Akhilleus çok sabırsızlanıyordu. Şehirden çıkıp dağda bayırda davarlarını otlatmaya giden, atlarım çeşmeye süren tek tük Troyalıları her fırsatta kovalayıp öldürmekle bile doyuramıyordu kana susamışlığını. Bir gün koca karınlı gemilerinden birine binip, çapulculuk seferine çıkmıştı Akhilleus. Güneye yelken açıp, Kilikya'ya varmıştı. Eetion'un sarayında yapmadığını bırakmamış, yaşlı-başlı kralı öldürmüş, yedi oğlunun insafsızca canlarına kıymıştı. Andromakhe'nin anasını da esir-gememişti. «Ormanlık Plakos dağının eteğinde kraliçeydi anam» diyor Andromakhe yana yakıla, kraliçeyi de Akhilleus esir sürüsüne katmış, Troya'ya getirmiş, soma büyük bir kurtulmalık karşılığında serbest bırakmıştı, ama zavallı kadın Homeros'un dediği gibi «hür gününü» görür görmez ölmüştü.

Andromakhe Troya sarayının kadınlar dairesinde hizmetçileri arasında nakış işlemekle, mekik dokumakla vakit geçirir. Her geçen günü bir işkencedir, çünkü korku kaplamıştır yüreğini, ne kadar yiğit

olursa olsun Hektor'un bir gün düşman kargısı altında can vereceğinden korkar. Troya ovasında yiğitler boğuşurken, rahat duramaz dört duvar arasında. İkide bir savaşı gözlemek için çocuğunu dadıya verip Batı kapısının üstündeki kuleye çıkar. Bir gün Hektor savaştan ara bulup şehre gelir, karısını evde arar, yok. Troyalı yiğit Batı kapılarına koşar, uzaktan Andromakhe'yi ve yavrusunu görünce, gülümser. Andromakhe göz yaşlan dökerek ellerine sarılır:

«Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,
yavruna, talihsiz karına acıma yok sende,
dul kalmama, biliyorum az gün var,
Akhalar üstüne saldırıp öldürecekler seni.
Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni daha iyi.
Benim senden başka dayanağım yok,
alıp götürdüğü zaman ölüm seni 17
yalnız acılar kalacak bana.
Ne babam var benim, ne ulu anam...
Sen bana bir babasın, Hektor,
ulu anamsın benim, kardaşımsın,
Burda, kalede kal, acı bana,
yetim koma yavrunuzu, karını dul koma.»

(İl. VI 406 vb.)*

Hektor acır karısına, ama ne yapsın, bir korkak gibi çekilecek değil ya savaştan? Troya ordusunun desteği, dayanağıdır.

Günler geçer, Troya önündeki savaş sürüp gider. İda dağının (bugünkü Kazdağı) kralı doruklarından savaşı gözleyen tanrı Zeus, zaferi Troyalılara vermek istiyormuş gibi davranır. Hektor'un askerleri Akhaların Boğaz kıyılarında kurdukları gemi karargâhına sokuldukça sokulurlar. Akhalar kötü durumdadır. Agamemnon'la kavgasından sonra çadırı-

* Homeros, *Ilyada,* Türkçesi Azra Erhat - A. Kadir. Sander Kitabevi. İstanbul 1967.

na çekilen Akhilleus savaşa katılmadıkça Akha'ların ezilmesini buyurmuştur Kader tanrı. Ama Hektor, can yoldaşı Patroklos'u da öldürünce, Akhilleus silâhlarını kuşanıp, kudurmuş bir arslan gibi savaşa atılır. O kadar çok adam öldürüp, gövdelerini Troya ovasında akan Ksanthosla Simoeis'e atar ki, suları kana bulanan ırmaklar taşar, kızıl selleriyle kovalamaya başlarlar yiğidi. Akhilleus, Troyalıları püskürte püskürte şehir surlarının önüne varır. Korkudan Troyalılar ağıla giren bir sürü gibi şehrin içine dökülürler. Bir Hektor dışarıda kalır. Kaleden, babası Priamos, annesi Hekabe kollarını uzatıp, yalvarırlar içeriye girsin diye, ama Troyalı yiğit içeriye girmez. Akhilleus'la çarpışacaktır. Akhilleus yaklaşır, savaş-tanrının tâ kendisi gibidir. Birden Hektor'un yüreğini korku kaplar, başlar koşmaya. Akhilleus onu kovalar. Tanrı Zeus, kader terazisinin bir kefesine Akhilleus'un kara gününü, bir kefesine Hektor'un kara gününü koyar, tartar, Hektor'unki ağır basar. Tanrıça Athena aldatıcı sözlerle Hektor'u karşı koymaya kışkırtır. İki büyük yiğit arasında savaş başlar. Hektor aldatıldığını, öleceğini anlar, yine de dövüşür. Akhilleus'un kargısı Troyalı yiğidin boynuna saplanır. Hektor toz toprak içine yuvarlanır, can verir. Surların üstünde bir çığlık kopar. Andromakhe odasında mekik dokurken çığlıkları duyar, deli gibi dışarıya fırlar. Akhilleus'un arabasına bağlayıp toz toprak içinde sürüklediği Hektor'un ölüsünü görünce, düşer bayılır.

Bu işkence dokuz gün sürecektir: her sabah Akhilleus ölüyü arabasına bağlayıp sürükler. Onuncu günü akşamı kral Priamos, Akhilleus'un çadırına varır. Tanrılar , Akhilleus'un yüreğini yumuşatmışlar artık. Yiğit Priamos'un acıklı halini görünce, ona acır, ihtiyar kralı çadırında alıkoyar, ertesi sabah da ölüyü yıkatır, Priamos'a verdirir.

BRİSEİS

Bir aşk hikâyesi denebilir mi bu anlatacağıma bilmem. Homeros, Hektor'la Andromakhe'yi canlandırmak için kullandığı içli dille anlatmaz Akhilleus'la Briseis'in macerasını. Ne var ki, Briseis de Andromakhe gibi Troya savaşının bir kurbanıdır ve kadın yüzünden kopan bu büyük kavganın çeşitli olaylarında hep kadın parmağı görülür. İşin tuhafı, yiğitliğin, mertliğin tâ kendisi olan Akhilleus bile bir kadın meselesi yüzünden Agamemnon'la bozuşur. «İlyada» nın asıl konusu da bu kavgadan doğar ya.

Akhilleus çapulculuk seferlerinde altın, tunç, demir, değerli silâhlar almakla kalmamış, yağma ettiği şehirlerden seçkin kızlar, kadınlar da getirmiştir. Yığın yığın mallar, sürü sürü tutsaklar ortaya konup, Akha yiğitleri arasında bölüşülür. En büyük pay her zaman krallar kralı Agamemnon'a gider. Ege kıyı şehirlerine yaptığı bir çıkarmada Akhilleus «İlyada» da adı çok geçen iki tutsak almıştır: Khryseis ile Briseis. Kardeş olan babaları Khryseis'le Briseis tanrı Apollon'un rahipleridir. Briseis evli barklı bir kadındı. Akhilleus, kocasını öldürdükten sonra ele geçirmişti onu. Briseis de acısına katlanmış, çünkü yıkılan yuvasına, yanan şehrine ağlarken, Akhilleus'un temiz yürekli arkadaşı Patroklos onu tatlı sözlerle avutmuş, Akhilleus'e karı olacağına söz vermişti.

«İlyada» nın başlangıcında rahip Khryses elinde değerli kurtulmalıklarla kızını geri almaya gelir, şöyle der:

«Güzel dizlikli Akhalar, Atreusoğulları,
Olympos'taki yüce tanrılardan dilerim,
Priamos'un ilini yerle bir edesiniz,
sonra sağ salim dönesiniz evinize.
Alın bu kurtulmalıkları, kızımı verin bana,
korkun Zeus'un oğlu Apollon'dan, sayın onu.»

(İ. I. 17 21)

Tekmil Akhalar rahibe saygı gösterilsin, kurtulmalıklar alınsın diye bağrışırlar, ama Agamemnon kızı geri vermek istemez, Khryses'i tersler ve kovar. Rahip de uzaklaşırken tanrıdan öç almasını yalvarır.

Böyle yakardı Phoibos Apollon da dinledi onu,
indi Olympos'un doruklarından, köpürmüş, öfkeli.
Omuzlarında yayı, iki ucu kapalı okluğu.
Kımıldadı mı, oklar omuzlarında çangırdıyordu.
Kızgın tanrı, yürüyordu gece gibi.
Yerleşti gemilerin ardına, saldı okunu,
bir vınlama çıktı gümüş yaydan, korkunç,
Önce katırların, köpeklerin düştü peşine,
Sonra saldı bir sivri ok insanların üstüne.
Kavruluyordu birbiri peşisıra bir yığın ölü.

(İl I. 43 52)

Onuncu günü Akhilleus komutanları toplantıya çağırır. Bilici Khalkas'tan salgının sebebi sorulur; bilici, Khryseis'in babasına geri verilmesi gerektiğini söyler. Sonunda krallar kralı tutsağını geri vermeğe razı olur, ama Khryseis'in yerine Briseis'i alacaktır.

Phoibos Apollon istiyorsa Khryseis'i ille de,
şu gemimle, yoldaşlarımla göndereceğim onu.
Ama barakandan alacağım, kendim gelip
senin onur payını, güzel yanaklı Briseis'i.
Senden ne güçlü olduğumu o zaman anla gör.
Korksun boy ölçüşmekten, ibret alsın
kim benimle eşit görmek isterse kendini.

(İl I. 183 187)

Akhilleus bu sözlere çok öfkelenir, kılıcını kınından çıkarmak, Agamemnon'un üstüne yürümek üzeredir ki, tanrıça Athena elini tutar. Akhilleus da krallar kralına sövüp saydıktan sonra, bir daha ne olursa olsun savaşa katılmamağa and içip çadırına çekilir. Bu arada Agamemnon, Khryseis'i bir gemiye bindirip, babasına gönderir, tanrı Apollon'un öfke-

sini yatıştırmak için yüz sığırlık kurbanlar kestirir. Ama bununla kalmaz, iki habercisini Akhilleus'un çadırına yollar. Haberciler:

İsteksiz yürüdüler ekin vermeyen denizin kıyıları
[boyunca.
Vardılar Myrmidon'ların barakalarına, gemilerine.
Barakasıyle kara gemisi yanında oturur buldular
[Akhilleus'u.
Onları görünce Akhilleus'un sıkıldı canı.
Haberciler ne bir şey sordular, ne bir şey söylediler,
kralın karşısında saygıyle durdular öylece.
Ama o yüreğinde anladı her şeyi, dedi ki:
«Selâm haberciler, Zeus'un, insanların sözcüleri.
Beri gelin, sizin bir şeyiniz yok, suçlu Agamemnon asil,
Briseis kızı alasınız diye o gönderdi sizi.
Haydi tanrıoğlu Patroklos, getir ver götürsünler,
ama ordudan uzaklaştırmak için kötü salgını
bir gün gene iş düşerse benim ellerime,
mutlu tanrılar, ölümlü insanlar, o inatçı kral önünde
şu iki adam tanığım olsun benim.
Baksana, onun kara yüreği hep öfkeli,
ne ilerisini görüyor, ne gerisini,
gemilerinin yanında Akhalar sağ salim
nasıl dövüşecekler, bundan Haberi yok.»
Böyle dedi o, dinledi sevgili arkadaşını Patroklos,
çıkardı güzel yanaklı Briseis'i barakadan
götürsünler diye verdi onlara.
Haberciler Akhaların gemileri boyunca gittiler.
Kadın da gitti arkalarından istemeye istemeye.
Çekildi Akhilleus, kırçıl denizin kıyısında oturdu.
Mor engine dikip gözlerini, boşandı birden,
uzattı anacığına ellerini, yalvardı biteviye...

Akhilleus'un anası deniz tanrıçası Thetis'tir. Thetis'in Akhilleus'un babası Myrmidon'lar kralı Peleus ile evlenmesi bir garip olmuştu. Bir tanrıça ölümlü bir erkekle evlenmek ister mi hiç! Thetis de bunu istememiş, ama kadere boyun eğmişti. Thetis'i Zeus

seviyordu, ne var ki, Thetis'ten doğacak çocuğun babasından üstün olacağını yazmıştı kader. Zeus koca olarak Thetis'e Peleus'u seçmiş, tanrıçanın bu evlenmeden duyduğu üzüntüyü gidermek için de düğünü Olympos'ta, tanrılar sofrasında yapmıştı. Hani o altın elma meselesi var ya, Thetis'le Peleus'un düğününde patlak verir. Thetis, Peleus'un sarayına yerleşmiş, bir zaman sonra da Akhilleus'u doğurmuştu. Ama tanrıçanın gönlü oğlunun ölümlü olmasına bir türlü razı olamıyordu. Onu ölümsüz kılmak için, bir söylentiye göre çocuğu ayağından tutup, yer altında akan Styks ırmağına saldırmış, başka bir söylentiye göre de geceleri Peleus uyurken kalkarmış, çocuğu ocaktaki alevin üstünde tutar, böylece bedenindeki ölümlü tohumları yok etmeğe uğraşırmış. Bir gece uyanıp bu manzarayı görünce, Peleus'un tepesi atmış, çocuğu elinden kaptığı gibi, Thetis'i kovmuş. Tanrıça da denizin dibinde babası ihtiyar Nereus'la kızkardeşleri deniz kızları arasında yaşamağa gitmiş. Peleus ne yapsın, küçük Akhilleus'u ormanlarda yaşayan at gövdeli, insan kafalı at-adam Kheiron'a vermiş, büyütsün diye.

İşte bunun içindir ki, dokuz yıl Troya önünde savaşıp, Akhalara birçok zaferler kazandırdıktan sonra, Akhilleus anasına şöyle yalvarır:

«Anam! Kısacık bir ömür sürmek için doğurdunsa beni,
bari göklerde gürleyen Olympos'lu Zeus
ün bağışlasaydı bana, ne olurdu.
Oysa azıcık bir değer bile, verdiği yok.
Gücü yaygın Agamemnon densizlik etti bana,
aldı onur payımı, küçük düşürdü beni.»
Akhilleus böyle dedi boşana boşana,
ulu ana, ta dipte, babasının yanında, onu duydu,
fırladı kırçıl denizin üstüne bir duman gibi,
oturdu gözyaşı döken oğlunun önüne,
eliyle okşadı onu, konuştu, diller döktü

«Ne diye ağlarsın, oğul, yüreğine giren acı ne?
Derdini anlat bana, ben de bileyim.»

(İl. I. 325 363)

Ana oğul arasında tatlı bir sahneden sonra, Thetis Olympos'a gider, Zeus'u bulur, oğlunun, öcünü almasını yalvarır. Thetis'e tutkunluğu geçmeyen Zeus da söz verir: Akhilleus savaşa dönmedikçe Troyalılar üstün gelecekler, Akhalar sıkıntı çekeceklerdir.

Zeus sözünü tutar, öyle ki, Agamemnon bile yaptığına pişman olur ve Akhilleus'la barışmak için yiğide elçiler gönderir. Birçok armağanlarla birlikte Briseis'i geri vereceğini, zaten o kadına hiç dokunmadığını söyletir. Akhilleus gene de yumuşamaz.

«(Agamemnon) aldı gönlümün sevdiği kadını elimden.
Koynunda yatsın varsın, alsın tadını.
Ama Argoslular ne diye dövüşsün Troyalılarla?
Atreusoğlu ne diye getirdi buraya koca bir orduyu?
Güzel saçlı Helene uğruna, değil mi?
Bir Atreusoğulları mı sever karılarını?
Sever, korur karısını duygulu, akıllı her adam.
Ben de yürekten seviyordum benimkini,
kazanmıştım onu ben kendi kargımla.»

(İl. IX. 336 343)

Patroklos,'un öldüğü gün Briseis, Akhilleus'un yanına döner. İki sevgiliyi ölünün üstünde ağlar görürüz. Sonra «İlyada» da artık pek sözü geçmez Briseis'in. Yalnız son bölümde Akhilleus insanlık duygularına dönüp Hektor'un ölüsünü babasına verdikten sonra, gece döşeğine uzanınca, uğrunda çok acı çektiği karısı Briseis de gelir yanına yatar.

HERO İLE LEANDROS

Şu her gün karşımızda gördüğümüz Boğaziçi'nin

güzelliğini müjdeleyen Kızkulesi var ya, bir zamanlar bu kulede bir kız yaşarmış derler, ona âşık bir delikanlı her gece Galata'dan kuleye yüzer, sevgilisine kavuşurmuş.. Bir gece fırtına çıkmış, deniz delikanlıyı alıp götürmüş, ölü gövdesini ertesi sabah kulenin dibine atmış. Bu masal Kızkulesi için anlatılır, oysa, Hero ile Leandros'un efsanesi aslında Boğaziçi'nde değil, Çanakkale Boğazı'nda geçer. Ama masal bu, sahnesi nerde olursa olsun, bir hayal, bir de hakikat payı taşır. İstanbul limanının süsü bugün de dimdik ayakta duran sevimli Kızkulesi bu masalı kendine yakıştırmış ya, doğru veya yanlış, varsın sahibi o olsun bundan böyle.

Bir varmış, bir yokmuş, Çanakkale Boğazı'nın en dar olduğu yerde biri Sestos, öbürü Abydos diye iki şehir varmış. Abydos, Anadolu topraklarında, Sestos da karşıda Trakya kıyısındaymış. Boğaz'ın en dar geçici, Nâraburnu yıllar yılı kahramanlık destanlarına sahne olmuştur gerçi, ama insanlığın kara günlerini dile getiren bu olaylar, dalgalarının bir aşk faciasına da sebep olduğunu unutturmuştur bize.

Abydos'ta bir kral oğlu yaşarmış, adı Leandros, Sestos'ta aşk tanrıçası Aphrodite'nin bir rahibesi varmış, adı Hero. Hero ile Leandros gönül vermişler birbirlerine. Neden vermişler, nasıl vermişler? Masal açıklamıyor bunları. Sevgililer birbirlerini niçin sevdiklerini, sevgi kıvılcımının yüreklerinde ne zaman çaktığını bilirler mi? Biz diyelim ki, bir bahar günü Sestos'ta bayram yapılmış, Aphrodite'nin çok genç ölen sevgilisi Adonis'in şerefine bir bayrammış bu. Adonis, yahut Tamımız (Temmuz ayının adı oradan gelir) ağaç kabuğundan doğmuş, çiçek gibi körpe, canlı bir çocukmuş. Aphrodite onu görür görmez, güzelliğine vurulmuş, çocuğu yeraltı tanrıçası Persephone'ye vermiş, büyütsün diye. Ne var ki, karanlık ülkenin tanrıçası da çocuğa tutulmuş. Aphrodite'ye geri vermek istememiş. Tanrıların babası Zeus

kızlarının arasını bulmak için Adonis yılın üçte birini yeryüzünde Aphrodite ile, üçte birini yeraltında Persephone ile, geri kalanını da kendi nerede dilerse orada geçirecek diye kesip atmış. Ama Adonis yılın sekiz ayını Aphrodite'nin yanında geçiriyor, yalnız dört ay iniyormüş karanlık ülkeye. Persephone kıskandığından bir yaban domuzu salmış ormanlara, hayvan Adonis'i avlanırken yaralamış, öldürmüş. Can çekişen sevgilisinin yanına koşarken Aphrodite'nin ayağına bir gül dikeni batmış. O güne kadar beyaz olan gül tanrıçanın kanıyle al renge boyanmış. Tanrıça Adonis'in gövdesinde ne kadar kan damlası varsa, o kadar gözyaşı dökmüş, toprağa dökülen her damla kandan bir lâle, her damla yaştan bir kırmızı gül fışkırmış. Bundan böyle bahar bayramında kadınlar «Ah Adonis! Vah Adonis!» diye bağırıp dövünürler, tören yaparlarmış.

Leandros, Hero'yu bu törenlerin birinde tepeden tırnağa kırmızı güllerle donanmış olarak görmüştü belki. Çiçeklerin kadife kırmızısı kızın sütbeyaz güzelliğini daha da belirtiyordu. Abydoslu kral oğlu Sestoş'lu rahibeye ne pahasına olursa olsun kavuşmak istedi. Ne yapsın ki, Hero rahibeydi, bir erkeğe yaramazdı, rahibe kaldıkça kızlığını korumalıydı. İki sevgili bakışlarıyle mi anlaştılar, yoksa mektuplaştılar mı, efsane bunu anlatmıyor, ne var ki, Leandros Anadolu kıyısından Sestos'a geçmek için yanıp tutuşuyordu; Bir gece dalgalara bakarken, Sestos'taki kulenin tepesinde bir ateşin yandığını gördü. Hero kuleye çıkmış, sevgilisine «Gel, gel!» diye bir meşale sallıyordu. Deniz durgundu, ay suda. hafifçe dalgalanan ışıntılarıyle Leandros'a bir yol çiziyor gibiydi. Leandros dayanıklı bir yüzücüydü. Karşı kıyıda Hero'ya varan ışık yolu ise kısa görünüyordu. Dalgacıklar «Gel biz seni götürürüz» der gibi fış fış ediyor, kuledeki meşale çağırıyordu. Leandros suya daldı, var gücüyle yüzdü. Boğaz'ın se-

rin akıntıları yanan gönlünün ateşini dindireceğine, sevgiyle hızlanan gövdesine arttıkça artan bir güç kalıyordu. Hero'nun elinde sallanan meşale gittikçe yakınlaşıyordu. Adonis bayramında gördüğü pembe beyaz kız şimdi gümüş ve altın rengi ışıltılar saçıyordu. Bir kulaç, bir kulaç daha, ona kavuşacak, ince gövdesini kollarında saracak, dudaklarını dudaklarına alıp sevgisinin yumuşaklığını tadacaktı. Leandros artık yüzmüyor, su fırtınası arasında uçuyordu. Son bir kulaçla karaya ayak bastı, soluk bile almadan kumsaldan yukarı koştu, Kulenin kapısı açıktı; içeriye daldı, merdivenleri tırmandı.

İlk defa birbirine sarılacak bir kadınla bir erkek nasıl bir an duraklar, karşılarına çıkan mutluluğa nasıl şaşkınlıkla inanmadan bakarlarsa, Hero ile Leandros da öyle durakladılar, bakıştılar. Meşale söndü, Sestos kulesi kapkara bir taş yığını gibi yükseldi gene ay ışığında.

Bir gece, bir gece daha, her gece Leandros kulede sallanan meşaleye doğru yüzüyor, her gece Hero'ya kavuşuyor ve her sabah doymadan, yaz gecelerinin kısalığına üzülerek dönüş yolunu tutuyordu. Yaz geçmiş, Boğaz'da dondurucu poyrazlar esmeğe başlamıştı. Ne var ki, Sestos kulesinde meşalenin yandığını gördü mü, ne rüzgâr, ne dalga, ne soğuk durdurabiliyordu Leandros'u. Denize dalar dalmaz en yüksek dalgaları yara yara yüzüyor, yorgunluğunu duymadan varıyordu karşı yakaya. Hero korkmaya başlamıştı, denizden çıkan sevgilisinin buz gibi bedenini sararken bir tehlike sezinerek ürperiyordu. Hızla esen bora meşalesini söndürecek gibi oluyordu bazı geceleri. Yine de gelme diyemiyordu Leandros'a. Öpüşmemek, kavuşmamak, biri Boğaz'ın bir kıyısında, öbürü öbür kıyısında bütün bir gece ayrı kalmak akla sığmayan, olmayacak bir şeydi. Bir gece fırtına daha sert esti, Hero'nun elindeki meşaleyi söndürdü, dağ gibi yükselen dalgalar Le-

andros'un çırpınan gövdesini döve döve Sestos'tan çok ötelere sürdüler. Delikanlı bütün gücüyle karşı koymaya çalıştı, ama kulenin tepesindeki ışığı görmüyordu ki, nereye doğru yüzeceğini bilsin. Yol gösteren ay ışığım kara bulutlar kaplamıştı. Leandros'un yüreğindeki ateş yanıyordu daha, ama kollarının, bacaklarının gücü tükenmişti. Buz gibi bir donukluk sarıyordu bedenini. Ne olduğunu bilmeden bıraktı kendini denize.. Sabaha karşı dalga ölüsünü attı Sestos kıyılarına. Kurşun gibi bir sabahtı. Hero sönen meşalesini yine yakmış, bitkin ellerinde tutuyordu. Kıyıya çarpan ölüyü görünce, ona ölümde olsun kavuşmak için kendini denize attı.

GÖKOVA

İZMİR'DEN ÇIKTIK YOLA

Beş kişiyiz: Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyuboğlu, Alev Ebüzziya, Mehmet Eyuboğlu, ben. Bu küçük grup ikiye ayrılır: Bodrum'u bilenlerle bilmeyenler. Bilenler bilmeyenlere anlatsın demiş Hoca Nasrettin, bizim için de öyle olmuştu, yani Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyuboğlu ve daha birkaç dost Gökova körfezini bize ballandıra ballandıra anlatmışlar, oranın güzelliğini öylesine övmüşlerdi ki, Bodrum'a gitmek, Bodrum'dan kayıkla Gökova'ya açılmak gözümüzde büyümüş, az insanın erişebileceği bir mutluluk oluvermişti. Hele kadın olmak bu mutlu yolculuğa çıkmak için hiç elverişli görünmüyordu. Bodrum'da bulunabilecek balıkçı veya süngerci kayıkları her türlü konfordan yoksunmuş, kadınlar bu çeşit meşakkatlara gelemezlermiş, yolda dırdırlarını duymaktansa, onları İstanbul'da bırakmak daha iyi imiş deniyordu. Dünyaya erkek gelmediğime zaman zaman üzüldüğüm oldu, ama üzüntülerimin hiç biri erkek arkadaşlarım Gökova yolculuğunu üstün tavırlarla anlatırken duyduğum alçaklık, zavallılık duygusuna erişemedi. Yalvardım yakardım, konforsuzluğa katlanırım, kadın olduğumu belli etmem dedim, sonunda Bodrum'a beni de götürmeğe razı ettim dostları. Alev de bize katılınca, dişi cinsten iki insan olduk, böylece her türlü güçlüğe göğüs gerip kadınlığın şerefini kurtarırız dedik.

Bir yıldan fazladır Bodrum sözü ediliyordu dostlar arasında. Bodrum'a gidelim, ama kendi vasıtamızla gidelim. Körfeze açıldık mı, istediğimiz yerde dilediğimiz kadar kalalım, başımızı alıp aklımız nereye eserse, oraya varalım, kendimiz kaptan, kendimiz tayfa olalım. «Sessiz Dünya» filmini henüz görmemiştik, gene de biliyorduk ki Calypso yatının başaltında denizin dibine bakmak için bir cam delik vardı, insan oturduğu yerden dipteki bütün cümbüşü görebiliyordu. Ah, keşke bizim de öyle bir kotramız olsa! Bazı dostlarımızın motorlu sandalı bu işe yetmezdi. Moda'dan Adalar'a, Salacak'tan Kumkapı'ya, bir de fevkalâde hallerde Poyraz köyüne kadar gitmekten bıkmıştık artık. Dayalı döşeli, kamaralı, ranzalı bir kotrayı hayal ede ede, hayalimiz az daha hakikat oluyordu. Bir dost büyük bir motor satın aldı, onu Salacak'ta karaya çekip başladı onarmaya. Tam Gökova körfezini gezebilecek gibi bir kayığımız olacaktı. Aylarca sevindik durduk, kotraya Nesimî'nin türküsünden aldığımız «Kime ne?» adı takıldı. «Kime ne» ye sevgiyle, umutla baka baka, birçok yaz akşamlarını Salacak'taki balıkçı meyhanesinde geçirdik. Tatlı tatlı konuşurken, Gökova yolculuğunu yapmış gibi oluyorduk. Hayal gücüyle nice nice yolculuklara çıkılır! Aydın kişiyi avutan bu hayaller bazan hayali gerçekleştirme gücünü alır onun elinden. Her ne ise, son dakikada kotrayı tâ Bodrum'a kadar götürmenin hayli güç, hayli masraflı olacağı, kendimiz kaptan, kendimiz tayfa kararının öyle kolay kolay gerçekleşmeyeceği anlaşıldı. Rakı sofrasında «Gideceğiz! Biz de geleceğiz!» diye öne atılan birkaç dost da fire verince, kaldık yukarda adlarını saydığım beş kişiyle. Ne çare, kendi vasıtamızla değil, umumî vasıtalarla gidecektik. Bodrum'a varmak için uçak, otobüs vardı ya. Sonrası Allah kerim, elbette kiralık bir motor bulurduk.

Bu durumda da kimimiz daha çok, kimimiz daha

az teçhizatlı idik. Alev'le Mehmet'in deniz gözlükleri, yüzgeçleri, zıpkınları, tüfekleri vardı. Alev hava ile şişirilen bir lâstik şilteye bile sahipti. Sabahattin'le benim birer fotoğraf makinemizden başka pek bir şeyimiz yoktu. Mayolar, şortlar, blucin pantalonları ve gece soğuk olursa diye yün kazaklar ve muşambalar aldık yanımıza. Balıkçı, bir şeker çuvalına birkaç gömlekle havlu, atkı, güneş başlığı veya peçete diye kullandığı sarı köylü mendillerinden bir düzine doldurmuştu. Kışlık paltosunu koluna almış, Efes'te gezdirdiği bilmem hangi Fransız vekilinin kendisine hatıra olarak bıraktığı en son Bask beresini başına geçirmişti. Benim tek lüksüm ufak bir kuştüyü yastıktı. O başımın altında olunca, yerde uyuyabileceğime inanıyordum. Ceplerimizde toplayabildiğimiz kadar para da vardı. Uçakla İstanbul'dan İzmir'e gittik. İzmir'de Balıkçı'yı alıp ver elini Bodrum diyecektik.

İzmir'den yola çıktık. Ha unutuyordum, yola çıkmadan önce benim ev hanımlığım tuttu, gideyim de şu dostlara biraz kumanya düzeyim dedim. Ne olur ne olmaz, Bodrum'a kadar yol uzun, karnımız acıkır, belki bir şey bulamayız. İzmir'de bir bakkal dükkânına girdim. Kutu peynirleri, konserveler, kuru yemişlerle kocaman bir file doldurmak niyetindeydim. İstanbul'dan bir kutu kahve de getirmiştim. O kahve, memleket dışındaki eş dost sağ olsun, Avrupa'yı aşmış da öyle geçmişti elime. Bir kibrit kutusu boyunda bir paketçik kakaom da vardı. Hollanda'dan gelme, üstünde, iki küçük fincan kakao çıkar diye yazılıydı. İzmir'in bakkal dükkânında peynirin ne kutulusunu, ne de kutusuzunu bulabildim. Konserveler açmadı beni, Bodrum'a sardalya veya ton balığı götürecek değildik ya. Başka konserve yoktu. Bir kiloluk kuru üzüm aldım. Annemin yanıma yermek istediği reçel kavanozlarını almadığıma bin pişman, bir kavanoz şeftali reçeli satın aldım. Başka da ala-

cak bir şey bulamadım doğrusu. File yarıya kadar bile dolmamıştı. Eh ötesini Söke'den alırdık, orası milyoner yatağıdır deniyordu ya. Kutu peynirini herhalde orada bulurduk.

21 Eylül Cuma günü yola çıktık. Cuma günleri İzmir'e San Marco veya San Giorgio adlı İtalyan vapurları gelir. Halikarnas Balıkçısı turistleri alır, Efes'e götürür, gezdirir. O gün İtalyan turistlerini gezdirmenin bizim için bir faydası da şu idi ki, bu vapurlar yolcularına kâğıt torbaları içinde yemeklerini verirler. Hasır mahfazalı Chianti şarabından tutun da, Parmezan peynirlerine, nefis küçük francalalara, gıcır gıcır jambon ve salamilere kadar neler de neler vardır bu paketlerde! Kılavuz olduğu için Balıkçı'ya da bir paket verilir, ama talihimiz olur da bir paket yerine birkaç paket koparabilirsek, kumanya meselesi hiç olmazsa bir gün için çözülmüş olacaktı. Kendi memleketimizde karnımızı doyurmak için yabancı turistlerin eline bakmamız şaşılacak şey! Ne yapalım ki, Selçuk'taki yağlı ayranla, sonra da Efes kazısı yerinin kır kahvesinde bulunan —çoğuzaman da bulunamayan— kösele sertliğindeki şiş kebapları ile doyulmaz ve tâ Söke'ye kadar gidilemezdi. Talihimiz olmadığı için elimize bir tek torba geçti, yolculuk da böylece daha ilk gününden yiyecek sıkıntısı ile başladı.

TURİZME, BAKANLARIN DİKKATİNE

İlk durağımız Efes (Ephesos). Bu yaz Efes'e gidenler kazı yerinin şantiye haline geldiğini görmüşlerdir. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü bu yılki kazıları büyük çapta tutmuş, en modern bir kazma makinesiyle çıkarılan topraklar elenip elenip, dekovillerle vagonetlere aktarılıyor. Vızır vızır çalışmalar güzelim mermer caddenin toz toprakla örtülmesine sebep

olmakla Efes'in manzarasını biraz bozmuş, ama buna karşılık turist bu yıl Efes'te hem arkeoloji kazılarının, hem de restorasyon işlerinin nasıl yapıldığını görebildi. Prof. Miltner'in geçen yıl topraktan çıkardığı Artemis heykeli Selçuk müzesinin bahçesinde dimdik duruyor. Efes'in ve ilkçağ Anadolusunun sembolü olan bu Ana Tanrıça heykeli seyircilere parmak ısırtacak kadar güzel. Selçuk müzesine girerken, turistleri fotoğraf makinelerini kapıda bırakmaya zorlayan karar bence hiç yerinde bir karar değil. Çünkü Efes'i gezen binlerce turist bu Artemis'in fotoğrafını çekip, memleketlerinde gösterseler, bu eşsiz heykelin Türkiye'de bulunduğu daha geniş çevrelerde duyulur ve Efes'e daha çok turist gelir. Ne var ki, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü bu heykelin ilk fotoğrafını yayınlamak hakkını kendine saklamak istiyormuş. İlk defa kendisi yayınlayacak da ne olacak? Bilim dünyasının bazı geleneklerine de, bizim müzecilik politikamıza da akıl erdirmek güç vesselam.

Prof. Miltner birkaç hafta önce Efes'in 1957 kazılarını kaparken, bu yılki çalışmalarını anlattı. Artemis değerinde bir heykel daha bulamadı bu yıl, ama Mermer caddenin Pion (Bülbül) dağına yükselen 180 metrelik bir kısmını meydana çıkardı, yol üstünde Roma çağından kalma 2 katlı ve sütunlu bir çeşme ve o zamanlar yalnız hamam olarak değil de, aşk âlemlerine de yarayan büyük bir hamamı ortaya koydu. Sütunları arasında heykeller bulunan çeşmeyi Prof. Miltner hemen restore etmeye koyuldu, burada bulduğu bir düzine kadar heykeli de gene yerlerine koyarsa, gelecek yıla Efes'te yepyeni bir anıtla karşılaşacağız. Nitekim hamamda bir kadın heykelini de kaidesi ile yerine dikmişti bile. Birçok yazıtlar ve kabartmalar da son buluntuların arasında yer alıyor. Ama bu yılki kazının asıl özelliği, restorasyon işine gidilmesi ve Sen Jan kilisesinde de

bir Amerikalı milyonerin sağladığı para olanakları ile büyük kilisenin elden geldiği kadar yeni baştan yapılmasıdır.

İlkçağın Roma ile boy ölçüşebilecek tek şehri olan Efes'in ancak yüzde otuzu meydana çıkarılmıştır bugün. Bu haliyle bile Efes dünyada eşine az rastlanan zenginlikte ve çeşitlilikte bir kazı merkezidir. Nitekim Efes'in ünü son yıllarda öylesine yayıldı ki, hele Fuar zamanında, her gün birkaç otobüs veya taksi dolusu turist Efes'i görmeye gider. İzmir Efes yolu kusursuz hale gelmiş. Meryem Ana'nın evi sayılan Panaya Kapulu'ya çıkan yol masrafını çıkaramayacak, pahalı bir yol olmakla birlikte, hiç değilse Meryem Ana'yı merak eden bir kısım turistlerin güzel bir gezinti yapmalarını ve çeşitli çağlardan kalma Efes şehirlerini yukardan görmelerini sağlıyor. İsa'nın annesi Meryem'in orada yaşadığına da inanan inansın. Papa bile bunu böyle kabul ettikten sonra, bize Efes'in Meryem Ana ile daha çok turist çektiğine ancak sevinmek düşer. Bazı Amerikan savaş gemileri ile İzmir'e gelen denizcilerin papazları ile birlikte Panaya Kapulu'da âyin yaptıklarını, orada akan bir suyun şifalı olduğuna inananların şişelerini doldurmak için çeşme başında sıra beklediklerini gördüm. Hıristiyanlıkla hiç ilişiği olmayan birçok kimselerin bile Meryem Ana evini bir ziyaretgâh saydıklarını da küçük kilisenin defterini karıştırırken oraya yazılı cümlelerden anladım.

Ne var ki, asıl turistik değeri olan Efes, turistleri memnun edecek durumda değil daha. Güneşin altında kazıları üç dört saat gezdikten sonra kır kahvesine yorgun argın sığınan turist, orada yiyecek içecek bulamıyor. Haydi buna bir şey demeyelim, çünkü turistlerin çoğu akıllanmış, yemeklerini kendileri getiriyor, hattâ bazı İzmirliler oraya mesire yeriymiş gibi, dolmaları, börekleri ile gelip yerleşiyorlar. Ama kır kahvesi her nedense temiz tutulamıyor.

Birkaç kâğıt sepeti, «Çöplerinizi yere atmayın» diyen bir levha, yahut da kahvecinin bir ihtarı o güzelim yeri bir kavun karpuz kabuğu, pis kâğıt ve konserve kutusu mezarlığı olmaktan kurtarabilir. Bu işin sorumlularıyle bu meseleyi uzun uzun konuştuk. Yapacağız dediler. İnşallah!

İzmir müzesinin müdürü Efes'ten bahsederken, helâ meselesine dokunduğuma epey şaşmış. Öyle ya, biraz okumuş yazmış kişilerden iri lâflar etmelerini bekleriz. Hâşâ huzurdan helâ bahsi açılır mı edebî yazıda? Ne var ki, ben şu helâ meselesine gene dönmek zorundayım. Otoparkın karşısındaki beyaz helâ binasının içine girerken, yabancı turistlerin her dilden savurdukları dehşet nidalarını duysaydınız siz de bana hak verirdiniz. Bu pislik böyle kalamaz. Su yoksa bu musluklar neden yapılmış? Buraya su getirilemez mi, getirilemezse bile, birinin burasını günde hiç olmazsa bir defa temizlemesi sağlanamaz mı? Helanın pisliği eminim ki turistlerin Efes'ten edindikleri güzel izlenimin yüzde doksanını silip süpürmektedir. Türkiye'nin görülmeğe değer bir yer olduğunu dünya âleme anlatmak için didinip dururuz da, ufak bir ihmalle yaptıklarımızın hepsini bozarız. Heladan çıkan o Alman, o Amerikan kadınlarının hor gören gülüşmelerinde Türkiye'nin pek geri bir memleket olduğu kanısına vardıkları okunuyor. Meryem Ana'daki helâ, kahve ve postane tertemiz olsun da, kazı yerindeki aynı cinsten yapıların içi dışı niçin öyle, olmasın? Bu soruyu oradaki birine sorduğumda, Meryem Ana'ya papazlar, sörler yerleşmiş, onlar bakıyor cevabını aldım. Efes kazı yeri ise devletin bir müzesi. Temizliği sağlamakta devlet birkaç din adamından geri mi kalacak?

Bu meselenin önemle ele alınacağından hele şimdi artık hiç şüphe etmiyoruz. Turizm işlerinin önemi bizde anlaşıldı. Bu işler için özel bir bakanlık da kuruldu. Turizmin gelişebilmesi için ilk şart tu-

ristin gezdiği yerlerin temiz olmasıdır. Temiz otel, temiz lokanta, temiz helâ, bunlar Ege'de bile henüz sağlanmış değildir. Bergama'da yıllardır açılamayan otelin bu yıl işlediğini görünce, çok sevinmiştim. Bahçe içindeki lokantasında iyi yemek yedik, yoruldum diye nâzik bir adam olan sahibi bana biraz uzanmam için tertemiz bir oda açtı. Fakat... aşağı kattaki helaya girdiğimde, bu sevinçli duygularının hiç biri kalmadı. Kapanmayan kapı, işlemeyen sifon, korkunç bir pislik, fena bir koku. Otelciliğin ilk şartı temizliktir. Bunu ne zaman anlayacağız bilmem. İyi niyetli vatandaşların ödevi, ayıp diye heladan söz açmamak değil, Türkiye'nin bütün helalarında temizliği sağlayıncaya kadar heladan dem vurmaktır bence.

SELÇUK'TAN SÖKE'YE

Söke'ye gitmek için Selçuk'tan otobüse bindik. Otobüsümüzün adı neydi? Telâştan bakmamış olacağım, ama yolda karşımıza çıkan otobüslerin, kamyonların adlarını okumakla epey eğlendiğimizi hatırlıyorum. Anadolu'da taşıtlara takılan adlarla bir kitap yazılabilir. Bu kitap dört tekerlekli, motorlu taşıtın taşra hayatında oynadığı büyük rolü de, tek tek kişilerin ve halkın psikolojisini de aydınlatır. Adamın biri kamyonuna «Yolların bülbülü» demiş, öteki «Tapon» adını takmış, nazar değmesin diye olacak, yoksa kamyonu hiç de tapon değil. Toz bulutları arasında çıkagelen «Gangster», arabasının gücünü insanlaştıran bir sinema meraklısınındır herhalde, şu güzel ve ferah otobüse «Hicran» adım takan adam da olsa olsa bir alaturka şarkı düşkünü. Çoğu adlardan tabiat sevgisi ve şiir fışkırıyor: İşte «Doğan Şafak», işte «Açılın dağlar, çiçekler», «Yol ver yeşile, gitsin işine» diye bir beyit bile düzmüş

birisi. Ya «Yollar hiç tükenir mi?» adına ne dersiniz? Beni çok düşündürdü. Ömrünü volan başında geçiren bir şoförün yorgunluğunu, bezginliğini dile getiriyor. Otobüs şoförleri ile biraz konuştunuz mu, bu bezginliğin ne kadar derine gittiğini anlarsınız. Gece Bursa'dan İzmir'e geldikten sonra, sabah İzmir'den turist alıp Bergama'ya götüren bir şoförün arabasına iki defa bindim. «Dört gündür uyumadım, affedersiniz, çoraplarım ayağıma yapıştı» diyordu.

Efes'ten Söke'ye giden yol yer yer düzeltiliyor, genişletiliyor. Selçuk'la Kuşadası arasında nice nice kumsallar var. Akdeniz'i müjdeleyen masmavi bir deniz ıssız kıyılarda köpüklenip duruyor. Ufukta Sisam adasının oynak çizgileri beliriyor. Kilometrelerce uzanan bu kıyılarda turistik oteller, şipşirin evler, renk renk tenteli lokantalar, gazinolar, plajlar hayal ederken, bir de bakıyorsunuz üç beş Yürük çadırı, kapkara bir sefalet manzarası. İki üç yıl önce Kuşadası'nda denize girmeye gelmiştik. Küçük kabineleri hasırla döşenmiş güzelim bir plâj vardı. Bu defa hepsi kaldırılmış, Ege halkı Eylülde mevsimi geçmiş sayıyor. Buralarda deniz bizim Marmara'nın en sıcak günlerinden daha ılık olduğu halde, kimsecikler denize girmiyor. Bodrum'da bile bizim saatlerce yüzüp de doyamadığımız denize soğuk diyorlardı. Peki, daha sıcak olduğu zaman aileler çoluk çocukla, kadınlarla plaja gelir de denize girerler mi? Eğe kasabalarının sokaklarında kadınlara hemen de hiç raslamadığımıza, raslanan tek tük kadının da peştemallarıyle yüzlerini sımsıkı kapadıklarına bakılırsa, yazın ortasında bile yerlilerin bu plajlara pek rağbet edeceklerine inanamıyorsunuz.

Kuşadası'nda bir han var, bunu on sekizinci yüzyılda Öküz (Öksüz olacak) Mehmet Paşa yaptırmış. Anadolu'nun birçok hanları gibi bu da harap, ama mimarîsinin güzelliği, hele avlusunun dört köşesin-

deki kemerleri, kubbeleri ve dimdik yükselen merdivenleri ile bu han dikkati çekiyor. İçerisine girdiğimiz zaman, birinci katın bir köşesinde insan oturduğunu gördük. Saksılarla, çiçeklerle süslenmiş taraçada kadınlar, kızlar cıvıl cıvıl. Bu hanın fotoğrafını çekmek istedik, meskûn köşesini çekelim mi, çekmeyelim mi diye bir an düşündük. Aralarında erkek yok, belki istemezler. Hoş, makinelerimizi görünce, kızlar başlarındaki peştemalları düzeltmeye koyuldular, poz vermeye hazırlandıkları besbelli. Ama biz ne olur ne olmaz, makineyi hanın metruk köşesine yönelttiğimizde, taraçadaki kocakarılardan biri seslendi:

— Neye oranın fotoğrafını çekiyorsunuz? Harap diye propaganda yapacaksınız, değil mi?

Donakaldık, şaşakaldık. Birkaç yıl önce başıma gelen olayı hemen hatırladım. Kumkapı'da Justinyen sarayının kalıntılarının fotoğrafını çekmek istemiştik. Öğretmen olacak bir kadın karşımıza dikilmiş:

— Bizim sefaletimizi tespit etmek istiyorsunuz, bize menfî propaganda yapacaksınız, diye aynı nakaratı tutturmuştu.

Hiç bir propaganda gözetmediğimizi, yalnız tarihî değeri olan bir yerin fotoğrafını çekmek istediğimizi, eski duvarlara karışmış kendi evini ve komşularının evlerini de güzel bulduğumuzu öğretmene anlatmak için boşuna uğraşmış durmuştuk. Gözleri alev alev kin saçıyordu kadıncağızın. Mesele çıkmasın diye o gün fotoğraf çekmekten vazgeçtik. Kuşadası'ndaki kocakarıya bir şey demedik. Fotoğrafı çekip uzaklaştık. Kötü propaganda yapmak şöyle dursun, yok olmaya yüz tutmuş anıtlarımızı hiç değilse kâğıt üstünde saklamak amacını güttüğümüzü, bir gün bir yazıda Öküz Mehmet Paşa hanından söz açarak, belki yıkılmasını önleyebileceğimizi kadıncağıza nasıl anlatalım?

Söke için milyoner yatağı demişlerdi, zengin toprak sahipleri her İstanbul'a gelişlerinde bir Cadillac satın alırlarmış. Bunu duyunca Söke'yi oteli, lokantası, bakkalı, dükkânı olan bir yer sandım. Amma da yanılmışım! Söke'ye geldik ki, yamru yumru sokaklarında traktörler dolaşıyor, palas adını taşıyan iki oteli, ve dört tane de sineması var. Birinde «Moby Dick» (Beyaz Balina) filmi oynuyordu. Gidelim dedim. Açık havada güzel bir sinema, panoramik perdesi var, ses tertibatı iyi. Yalnız altmış kuruş ödediğimiz arka sıra iskemlelerde zevkle giyinmiş kadınları, kızları ile aileler oturuyor. Söke'de ertesi sabaha kadar her şey yolunda gitti. Sonra da güçlükler başladı. Medenî dünyada kahvaltı etmek diye bir şey var, Söke palasları bunu hiç hesaba katmamışlar. İndik baktık ki, lokanta kapalı, otelin birkaç adım ötesinde harap bir kahve ocağı vardı; akşam, kahvemizi oraya götürüp pişirtmiştik. Sabah orası da kapalı. Meğer Söke'de çay da bulunmuyormuş. Otelci ile bir gece evvel konuşurken, kendisinin bilmem nereden çay getirttiğini, sabalı bize ikram edeceğini söylemişti. Bekledik. Bu ikram da gelmeyince, kahvaltısız kaldık. Öte beri almak için Söke'nin ana caddesini bir aşağı bir yukarı boyladık, dişe dokunur bir şeyler aradık. Çörek biçiminde ekmekler ve kötü yağ kokusu burun direklerimizi delen acı bir tulum peyniri ile üzüm bulduk. Ne beyaz peynir, ne domates, ne hıyar, ne zeytin, ne yumurta, bir şey yok. Hani Cadillac'lı milyonerler? Sinemada gördüğümüz aileler, bunlar aç mı kalıyor? Çoğu zengin toprak sahiplerinin Söke'de oturmadıkları besbelli. Oturanlar da belki haftada bir pazardan alış veriş ediyorlar, yahut da bağlan bahçeleri var, yiyeceklerini oradan sağlıyorlar. Ama varlıklan Söke'nin genel hayatım hiç etkilememiş, kasabanın uygarlık düzeyini yükseltmemiş.

«Göz alabildiğine uzanan» deyimi var ya, sanki Menderes ovası için uydurulmuş bir deyim. İlkçağda Maiandros kıvrıla kıvrıla akan bir ırmak anlamına gelirdi, öyle ki, «Maiandros» adı özel ad olmaktan çıkmış, mimarîde yılanvarî motifler, dilde dolambaçlı konuşmalar için kullanılagelmiştir. Bugün, Eylül ayının sonunda bile Menderes'in akışını, sularını gördüm desem yalan olur. Menderes ovasına yaklaştınız mı, iki yanı yüksek dağlarla kapalı denize doğru uzanan geniş bir düzlük görürsünüz. Bu ova ve yazın kuruyan bu ırmak ne büyük bir tarih taşır! İzmir müzesinde heykeli, dirseğine yaslanmış, elinde hafif eğik bir testi tutan gür saçlı, gür sakallı bir ırmak-tanrı biçiminde gördüğümüz Menderes birçok İonya şehirlerinin alınyazısını toptan değiştirmiştir. Yüksek dağlarda buzullar var ya, suları donmuş, üstü yosunlu katı bir buz ırmağı olmuştur. Menderes ovasına girer girmez aynı şeyi görür gibi olursunuz: Koca Menderes bir toprak seli haline gelmiş, denizle pençeleşen bir toprak. Milleri taşıya taşıya ova olan ırmak bir zamanlar deniz kıyısında püfür püfür esen rüzgârlarla, derin dalgalarla çalkalanan nice liman, nice ada bu toprak yığınlarının altında boğulmuş kalmış! Sağınızdaki şu Priene şehrine bakın. Akdeniz'in bir incisi imiş o. Birbirini dikine kesen düzgün sokakları, güzelim evleri ile bir şehircilik şaheseri olan Priene, toprak sellerinden kaçmak için, bir, bir daha yer değiştirmiş, nereye yerleşmişse olmamış, Menderes hep gelir, limanını millerle örter kuruturmuş. Sonunda arkasındaki koca dağa tırmanmış şehircik. Artık liman olmaktan vazgeçip kadere boyun eğmiş. Denizin gün geçtikçe uzaklaştığı Priene can çekişe çekişe ölmüş. Ufukta düzlüğün ortasında bir tepecik gibi yükselen Lade adasını da bir zamanlar deniz çepeçevre sarardı. Ya

Milet (Miletos), yeryüzüne gelmiş ilk filozofların yurdu, Anadolu'nun en zengin ticaret merkezi, tâ Karadeniz'den Atlantik Okyanusu'na kadar kurduğu kolonilerle mallarını dünyanın dört bucağına süren Milet ne olmuş? Toprak içine gömülmüş küçücük Balat köyü. İlkçağda Miletliler Menderes'in bu oyunlarına karşı ayaklanmaya kadar gitmişler. Tarlalarını bataklık, limanlarını ova haline getiren ırmağa dava açmışlar. İşin garibi de şu ki, davaya bakan yargıç Menderes'i Miletlilere ceza ödemeye mahkûm etmiş. Irmak-tanrının tapınağında para bolmuş, Menderes cezayı ödemiş, ama gene yapacağını yapmış.

Güllübahçe'ye geldik. Eski Priene şehrinin kalıntılarını gezeceğiz. Koca bir dağın yamacına kartal yuvası gibi konmuş Priene'ye tırmana tırmana çıkılıyor. Bir bekçi önümüze düşmüş, bize yol gösteriyor. Yol boyunca nartheks'ler! Ateş otu deseler, daha iyi olmaz mıydı? İlkçağdaki efsanelerini anmış olurduk bari. Bakın, ne güzel, ne insanca bir efsane: Tanrılar dünya egemenliğini paylaşamıyorlarmış, iki tanrı kuşağı gelip geçmiş, sonunda Zeus, babası Kronos'u devirmiş ve gök tahtına oturmuş. «Şimşek savuran», «Gök gürleten» Zeus yetkilerini. kıskançlıkla elinde tutuyor, insanları hiç umursamıyormuş. Oysa, iktidar değişeli beri ateşsiz kalmış insanoğulları. Devrilen tanrıların soyundan olan Prometheus acımış onlara, Zeus'un şimşeğinden çaldığı bir parça ateşi nartheks'in lifleri arasında saklamış, yeryüzüne indiği gibi insanlara vermiş. Bunun üzerine büyük tanrının öfkesi korkunç olmuş: Prometheus'u Kafkas dağındaki bir kayaya demir zincirlerle bağlamış, her gün bir kartal gelir, iktidara karşı ayaklanmaya yeltenen insan dostunun karaciğerini gagalar dururmuş. Nartheks işte böyle ateş taşıyan, uygarlık taşıyan bir bitkidir, çünkü insanoğlu uygarlığı ateş sayesinde kurabilmiştir. Ne garip ki, ateş otuna yalnız toprağın yıkık bir şehri örttüğü yerlerde,

mermer ve taş kalıntıları arasında rastlıyoruz. Bir zamanlar insanlığa ulaştırdığı ateş, sanki gövdesinden yukarıya, şamdan gibi açılan sarı çiçek tanelerine kadar sinmiş, alev alev parlıyor.

Sağıma bakıyorum, uzakta bugün Samsun dağı denilen Mykale burnu, solumda Latmoş (Beşparmak) dağının parmak parmak yükselen dorukları. İonyalıların deniz-tanrı Poseidaon'a yaptıkları büyük tapınak şu Mykale dağlarının bir vadisinde imiş. On iki İonya şehrinin birleşerek kurdukları bu tapınağa «Panionion» denirdi. İlkçağ Yunan tarihinde birlik kurmak pek olağan iş değildi biliyorsunuz, bağımsızlığı herşeyden üstün tutan şehir-devletler ne ırk, ne din, ne de politika çerçevesi içinde birleşmeye yanaşırlardı. Asya'dan gelen büyük kuvvete yenilip yıkılmalarının başlıca nedeni de bu olmuştur. Yine de Panionion'da birleşmiş İonyalılar. Acaba yabancı kavim akınları ile kaynayan Anadolu'da başka türlü tutunamayacaklarını anladıkları için mi, yoksa her varlığı denizden bekleyen bu insanların denizin tanrısı bildikleri Poseidaon'a kendilerini emanet ederken, politik bir birlik kurduklarını bile düşünmedikleri için mi?

İonyalıların her yıl büyük bayramlarla kutladıkları, şenlikler yaptıkları Panionion nerede? Tapınağın yeri bulunamamıştır henüz. Freya Stark adlı İngiliz yazarı birkaç yıl önce Priene'den kalkmış, İonyalıların bayram günleri gittikleri kutsal yol boyunca Mykale burnuna doğru sokulmuş. Hava yağmurluymuş, kadın yazarın kiraladığı jeepin şoförü ise İngilizce anlamıyormuş. Çamura bata çıka gitmişler, gitmişler, en ufak bir taş parçasına rastlayamamışlar. Panionion tapınağı acaba tam gerçekleşememiş bir birliğin timsali olarak yeryüzünden silindi mi dersiniz?

Priene, Yedi Bilgeler'den birine yurt olmakla ün salmıştı. Bunlardan birinin adı Bias'mış. Onun üze-

rine anlatılan bir iki fıkradan başka bir şey bilmiyoruz. Yurttaşlarının yaptıkları bir toplantıda Bias söz almış, İonya Pers akınına dayanamayacak demiş ve Prienelilerin hep birden Sardinya adasına göçmelerini salık vermiş. Prieneliler, Bias'ı dinleyip de, Marsilya'yı kurmaya giden komşuları Phokaia'lılar gibi göçselerdi, daha iyi etmezler miydi? Herhalde şehirleri ırmağın taşıdığı topraklar altında boğulmaz, belki tarihte daha büyük bir ad bırakırdı. Tarihçi Plutarkhos, Bias üstüne şu fıkrayı anlatır: Mısır Firavunu ona bahtsız bir uyruğunu göndermiş, bu adamın en kötü yeri ne ise, onu kesmesini söylemiş, bilge de adamın dilini kestirip Firavuna geri göndermiş.

Priene, İonya harabelerinin en sevimlisidir. Tiyatrosu, tapınakları, meclis binası küçücük, ama öylesine ölçülü, ahenklidir ki, insanı sıcak bir canlılık duygusu ile sarar, bu şehir hâlâ var, yahut da dün uykuya yattı sanırsınız. Miletli mimar Hippodamos'un çizdiği şehir planı bugün çizilmiş kadar modern-dir, tiyatroda duran koltuklara adları yazılı devlet memurları, rahipler daha dün oturdu dersiniz. Gümüşî taşlan da Priene'ye bir kuytuluk, bir cana yakınlık verir. Yalnız Athena tapınağından aşağıdaki ovaya doğru yuvarlanmış koca sütun parçalarını gördüğünüz zaman bu şehrin yaşadığı dramın ne büyük bir facia olduğunu anlarsınız.

SPUTNİK'LER BALAT'TAN ÇIKMIŞ

Öğle güneşinde Priene'den aşağı inerken, başımı eğmiş, ayaklarının altında otların bürüdüğü taşlara bakıyorum. İçimde sevinçle üzüntü katışık bir duygu var. Başımı kaldırıp da, Atina akropolünü andıran Priene akropolüne bakamıyorum bir daha. İnsan eliyle yapılmış surları, kuleleri kayalara kan-

şan, şurada burada birkaç çam ağacının mum gibi dikildiği akropolü ne kadar güzel! Yaradılışla sarmaş dolaş olmuş bu dik tepenin güzelliği ne var ki, dillere destan olmamış. Renan buraya gelip Akropol üstündeki duayı okumamış. Priene diye bir şehir kalıntısının varlığını biliyoruz ancak, onu da kaç kişi biliyor Türkiye'de? Yerliler-Priene'ye Güllübahçe demişler, ortada ne gül var, ne bahçe, ama güzelliğini sezdikleri bu yere Güllübahçe'den daha uygun bir ad takabilirler miydi? Güllübahçe, sevimli Priene! İlkçağın ölçü güzelliğine vurgun şairleri sana gelmemişler, gelselerdi Atina akropolünde bulamayacakları değerleri sende bulurlardı. Aklın ışığı altında insanın rahatı için kurulmuş bir şehircik, sanatı patırdısız gürültüsüzce en ufak sokak köşelerine kadar yaymış bir kültür ocağı!

Otomobile binmiş, Menderes ovasında ilerliyorduk. Güzel bir köprünün üstünden geçtik. Birkaç yıl öncesine değin burada köprü yokmuş, Menderes salla geçilirmiş. Şoförle yanına aldığı arkadaşı asıl Menderes köprüsünün bu geçtiğimiz köprü olup olmadığı üstünde tartışmaya başladılar. Yeni köprü işte budur, diyordu şoför; hayır, ilerde daha büyük bir köprü var, diyordu arkadaşı. Başka köprü çıkmadı karşımıza ama bu tartışma sebepsiz değildi: ufuklara kadar uzanan bu ovada insan gözü asıl suyu ve suyun üstündeki asıl köprüyü arıyor boyuna.

Arabada tatlı tatlı sallanırken, tarih olayları topraktan yükselen bir ninni gibi geliyor kulağıma. Bakın şu Lade adasına, önemsiz bir tepecik gibi duruyor şimdi, oysa ne büyük olaylara sahne olmuş bir zaman! İsa'dan önce 494 yılı, mevsim yaz, Doğu Akdeniz'in en büyük ticaret merkezi Miletos'un Doğu ile Batı dünyaları, Yunanlılarla Persler arasında kurduğu denge politikası iflâs etmek üzere. Yıllarca egemenliğine saygı gösteren Pers kralı, İonya Birliği'nin çok zengin, çok güçlü ve Yunan davasını git-

gide benimseyen bu şehre haddini bildirmek niyetinde. 600 Pers gemisi Lade adasının önüne geliyor. Anadolu şehir-devletlerine yardımda hep gevşek davranan Atina ve Sparta ancak birkaç gemi göndermişler, İon donanması 353 gemi çıkarabilmiş. Perslere feci şekilde yeniliyor. Pers ordusu Milet'e giriyor, kadın erkek, çoluk çocuk, hepsini kılıçtan geçiriyor, geri kalanları da esir ediyor. Koca Milet şehri boydan boya yıkılıyor. Didyma'daki Apollon tapınağını yağma ediyor düşman. Felâket haberi Atina'ya varınca, Yunanistan anlıyor ki, Milet'le birlikte Anadolu da elden gitmiştir. Derken açıkgöz bir tragedya yazarı bu konuyu kullanmaya kalkışmış. Phrynikhos birkaç ay sonra Dionysos bayramlarında «Miletos'un yıkılışı» diye bir tragedya oynatmaz mı? Efsaneleşmiş facialarını görmeye alışık Atinalılar bu gerçek faciayı sahnede görünce sinirlerine hâkim olamamışlar, oyunu durdurmuşlar, Phrynikhos'a da 1000 drahmi ceza ödetmişler. Yenilgisini sahnede görmeye katlanan bir millet var mı? Sanmam.

Miletos yalnız büyük bir ticaret merkezi değil, İlkçağ felsefesinin de beşiğidir. Thales, Anaksimandros, Anaksimenes... biraz felsefe okumuş her insan bu üç adı bir tekerleme gibi belleğinde taşır. Fizikçi deniyor dünyamızın bu ilk filozoflarına. Yaşadıkları VI'ncı yüzyılda düşünce henüz doğmuş değildi. İnsan insan olalı gerçi düşünür, ama fizikçi filozoflar öncesi insanlar, düşündükleri din kavramlarını, şiir kalıplarına dökmekten başka yol bilmezlerdi. Bu başka yolu Miletliler bulmuş, «ışık yolu» diyeceğim buna. Ege'nin aydın güneşi bu insanlara doğaya yalnız gözle bakmayı, sonra da gördüklerini dile getirmeyi öğretmiş. Doğanın sırlarını dumanlı inançlarda aramaktan vazgeçmişler, önlerine serili toprağa, bitkiye, denize, güneşe, aya yıldızlara baka baka var olanın ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini anlamaya koyulmuşlar. Thales'e, Anaksiman-

dros'a, Anaksimenes'e değin de insanlar doğaya bakmışlar, onda varlıklarına akıl erdiremedikleri birtakım kuvvetler sezmişler, görmüşler, ama her kuvvete bir tanrı adı takıp, bir sürü tanrılara tapınmaktan ileri gidememişlerdi. Miletli fizikçiler doğayla insan arasında insan-üstü hiç bir kuvvete başvurmadan, doğrudan doğruya varlığın özüne gitmeğe ve doğanın temeli olan ilkeyi aramaya girişmişler. Thales dünyanın çıkış noktası, doğanın ilkesi «su» dur demiş, Anaksimenes «hava» dır demiş, Anaksimandros daha soyut bir düşünceye varıp «to apeiron» dediği bir sonsuzluk kavramı düşünebilmiştir. Her biri «Yaradılış üstüne» bir eser yazmış, araştırmalar, denemeler yapmış, Miletliler kadar devrimci filozoflar bir daha gelmemiştir bu dünyaya. Thales'ten 27 yüzyıl sonra bugün fezaya Sputnik'ler atabiliyorsak, bunu bize bilim yolunu açan Miletli fizikçilere borçluyuz. Tozlu Balat köyüne bakarken, kim der ki, insanlığın en büyük mucizesine sahne oldu burası?

Balat'a vardığımızda koca bir tiyatro ile karşılaştık. Milet'in Yunan çağından kalma bütün anıtları yok olmuş da. Roma zamanında yeniden yapılan bu tiyatro her nedense dimdik kalmış. Güzel bir tiyatro, sahnesi kat kat, seyirci sıraları, üstü kapalı yüksek galeriye çıkan merdivenleri pek az yıkılmış. Burada azıcık hazırlıkla hemen bir piyes sahneye konabilir. Geçen yıl Atina'ya gitmiştim, Akropol'ün yamacındaki Odeon tiyatrosunda tragedya, komedya ve opera temsilleri veriliyordu. XIX'uncu yüzyılda biraz restore edilen bu Odeon ile bugünkü haliyle bile Milet tiyatrosu arasında çok büyük bir fark yok, asıl fark Milet'e ayda bir, iki üç turist uğradığı halde, Avrupa'nın en seçkin orkestra ve operalarının Atina klâsik tiyatro topluluklarının temsil verdikleri Odeon'a binlerce turistin her yaz akın etmesidir. Hep aynı mesele: yaşatılmıya en elverişli yapılar bizde vardır, ama biz onları değerlendirmeyi, bize fay-

da verecek şekilde yaşatınayı aklımızdan geçirmeyiz.

Roma tiyatrosunu yaşatmak şöyle dursun, Balat Selçuk çağından kalma şu güzelim camiinin yok olmasını bile önleyemiyor. Minaresi yıkılmış, kapısı yok, avlusundan içeriye sızan otlar, dikenler tek ziyaretçisi. Oysa incecik süs motifleri ile ne sevimli bir cami bu! Yurdumuzdaki Yunan eserlerine bakmıyor da, Türk eserlerine bakıyor muyuz biz? Nerde! Hep aynı kayıtsızlık. Efes'te Meryem Ana'ya giden yola milyonlar dökmüşüz, ama Selçuk mimarîsinin bir şaheseri olan İsa Bey camii yıkılıyor, her yıl biraz daha eğilen, birkaç tuğlası daha dökülen minaresi «İmdat» diye bağırıyor. Kimse oralı değil. Söke'de milyonerler varmış, aralarından dünyalığını düzeceği kadar düzmüş, ahretini düşünen bir Müslüman çıksa da şu Balat camiine birkaç bin lira bağışlayıp onu kurtarsa.

BİR KAYIK ARIYORUZ

Dolaşmaktan içimiz kurumuştu. Balat'ta bir çay veya bir gazoz içecek yer bulamadık. Taksiye binip Akköy'e vardık. Adı gibi ak-pak bir köyceğiz. Kahvesinde soğuk gazoz da, demli çay da var. Bol bol içerken bir tepsi dolusu incirle bir köylü çocuğu geldi. İzmir'den beri kafama saplanan kumanya derdi vardı ya, aman şu Akköy'den biraz incir alalım dedim. Çünkü Didyma'yı gezdikten sonra niyetimiz Kovela limanında bir kayık aramak, bulursak Torba'ya kadar gitmekti. Evdeki pazar çarşıya uymaz derler ya, bizim İzmir'de hayal meyal kurduğumuz program da pek gerçekleşeceğe benzemiyordu. Evet, Kovela tabiî bir limandı, Torba'da Mandalya körfezini Kerme veya Gökova körfezinden ayıran burun da, tam Bodrum'un arkasına düşüyordu; öyle ki, Torba'ya bir çıktık mı, Bodrum'a karadan kolay ko-

lay varabilecektik. İyi ama bu iş Bebek'ten Kandilliye Boğaz'ı geçmeye benzemiyordu. Bu küçük kıyı köyleri arasında yol çok uzun, vapur seferleri de yoktu. İzmir'de Bodrum'a denizden gitmek niyetimizi kime açtıksa, deli misiniz karadan başka yol yoktur, ister istemez Söke'ye dönecek, bir daha otobüse bineceksiniz demişti. Ama biz güveniyorduk işte. Bodrumluların denizciliğine güveniyorduk. Kayıklarına Marmara'da, İskenderun'da rastlanır ya, İstanbul'da kayıkçılar ya Trabzonludur, ya Rizeli. Ege'de ise bir denizcinin nereli olduğunu araştırdınız mı, ya Bodrum'un, ya Marmaris'in adı çıkar karşınıza. Sonra Halikarnas Balıkçısı vardı yanımızda, o bu kıyıları karış karış bilir, denizlerde dolaşan kayıkçıları soy sop tanırdı. Adı bir tılsımdı her kapıyı açmak için. Epey bekledikten sonra incirler geldi ve yola çıktık.

Dosdoğru Kovela. Limancık uzaktan göründü, masmavi ve bomboş! Ne bir kayık, ne bir yelken. Eh, ne yaparsınız? Yoran'a gidip Didyma tapınağını gezmekten, sonra da gerisin geri Söke'ye dönmekten başka çare kalmıyordu. Hayal kırıklığından mı ne, Didyma'yı sevmedim ilk bakışta. Gözlerim Priene'nin gönlünce ölçüleriyle doluydu. Yoran bir tepe üstündedir, köye vardığımız zaman genişçe bir sokağın solunda Bizans zamanından kalma bir bazilika, sağında Apollon tapınağına giden dar, ezici bir geçit görürsünüz. Önümüzde, biraz yüksekte insan dolu bir kahve taraçası. Üç sütunu göklere yükselen koca Apollon tapınağı, köy evleri, bazilika, her şey karmakarışık, öyle ki, aman bu köy buradan kalksa diyesi gelir insanın.

Didymeion İlkçağın en ünlü iki kehanet merkezinden biri idi. Gaiplerden ses veren kâhin, tanrı Apollon insanlara geleceği ya Delfoi'den, ya da Didyma'dan bildirirmiş. Delfoi iki dağ doruğu arasına sıkışmış, sarp kayaları koyu çalılara karışan, su fi-

sıltıları, rüzgâr uğultuları ile yankılanan ve bembeyaz bir güneşin altında alev alev yanan bir yerdir. Delfoi'nin Apollon tapınağında arzın göbeğine açıldığı söylenen çukura vardınız mı, üç ayaklı iskemlesi üstünde topraktan yükselen buhurlarla sarhoş olmuş kadın-kâhin Pythia'yı duyacak, görecek gibi olursunuz. Bu hava Didyma'da yok. Burada Güneş-tanrının yalnız büyüklüğü dile geliyor. İon kavimleri Anadolu'ya gelmezden çok önce, Didyma'da Apollon'a tapılırmış. İlkçağ Hellenlerinin kendi uygarlıklarının bir sembolü diye benimsedikleri Apollon, demek ki, Kybele gibi, Dionysos gibi Anadolu'dan doğma gelmedir.

Didyma'da göze çarpan özellik şu: irilik, ağırlık, sağlamlık. Aklımda sayı kalmaz, ama her sütunun boyu 20 metre, kutru 3 metredir sanırım. Hiçbir Yunan tapınağında Didyma'daki kadar çeşitli süs motifleri görmedim. Bugün ayakta duran sütunların, kaidelerin, dümdüz serilmiş mermer döşemelerin, basamak basamak merdivenlerin bir zamanlar üstünde değirmenler dönen bir tepeden ve altında da bir taş mezarlığından başka bir şey olmadığını **hatırla**yınca, insan geçen yüzyılda başlayan kazı ve rekonstrüksyon işlerinin azametine şaşıp kalıyor. Didyma tapınağı İlkçağın Yunanistan ve İtalya'da bile eşine raslanmayan değerde bir anıtıdır. Bir köyün ortasında bulunuşu iyice meydana çıkmasına engel ise de, tapınak bugün iyi durumda ve bakımlıdır. Didyma'dan çıkan birçok heykeller, kabartmalar müzelere — ne yazık ki, çoğu dış memleketlerdeki müzelere — aktarılmıştır. Tapınağın çevresinde kalmış taşlar arasında çok güzel arkaik bir delikanlı heykeli gördük. Gövdesi ikiye ayrılmış, yüzükoyun yatıyordu. İlgili makamların dikkatini çekeriz: bu heykel müzeye alınmaya değer.

Biz tapınağı gezerken, şoförümüz çıkageldi: kahvedeki köylülerle konuşmuş, o sabalı Yoran'da alış-

veriş etmek için Bodrum'dan bir kayıkla adamlar geldiğini, biraz önce de döndüklerini öğrenmiş. Karakuyu limanına çabuk varırsak, onlara yetişebilir, kayıklarına binebilirmişik. Büyük çapta mimarî, Anadolulu tanrı Apollon ve Didyma'nın turistik önemi üzerindeki konuşmalarımızı olduğu yerde bırakıp taksiye koştuk. Daracık bir yoldan doğru limana! Şoför kahvede edindiği bilgileri sıralıyordu: Karakuyu'da bir plâj yapılıyormuş, bir şirket bu işi üzerine almış, gelecek yaza hazır olacakmış. «Ne plajı! Bu plaja nereden gidilecek, kim gelecek?» diye söyleniyorduk ki, Karakuyu karşımıza çıkıverdi. Denizi öyle mavi, kumu öyle ince, öyle güzel bir koydu ki, içimizde bir tek dilek belirdi: denize girmek. İskelede iki sandal duruyordu, biri küçücük, öbürü biraz daha büyüktü ve yelken direği de vardı. Kayıkçıyı bulduk, Bodrumluymuş, akşama mal yükleyip Güllük'e götürecekmiş. Karakuyu'dan olsa olsa birkaç saat ayrılabilirmiş; ama kayıkta motor yok, ortalık da sütlimandı, bizi Torba'ya kadar götürürse, akşama dönebilecek miydi? Halikarnas Balıkçısı pazarlığa girişti, havayı, rüzgârı, milleri hesapladılar. Osman Kaptan bizi 50 liraya Torba'ya götürmeğe razı oldu, ama hemen yola çıkmamız gerekti. Saat biri geçiyordu, koy dışında hava çıkarsa dörtte, beşte Torba'ya varabilirdik.

Denize giremediğimize üzülerek kayığa bindik, yerleştik. Kıyıdan ayrılırken yelken birazcık şişti. Güneşle deniz birleşerek öyle ılık, öyle nemli bir serinlik veriyordu ki, birdenbire içimiz yıkanmış gibi oldu. Söke, Menderes ovası, Priene, Milet, Didyma... hepsi silindi. Artık Bodrum'a gidiyorduk, denizin adamları olmuştuk, Osman Kaptan'la Balıkçı konuşmaya daldılar. Denizcilerin saatlerce kendi dillerinde ağır ağır konuştukları konular vardır, insanın kulağına dalga gibi hem hafîf, hem önemli gelir bu konuşmalar. Karnımız acıkmıştı. Söke'nin o

beğenmediğimiz peynirli çörekleri meğer ne lezzetliymiş! Kayık tatlı tatlı sallanıyordu. Osman Kaptan'la Balıkçı'nın sesleri, tekneye vuran dalgacıklar, yelkenin çıtırdısı, hepsi birden bir ninni oluverdi. Başımı Balıkçı'nın bez torbasına dayamış, uyuyakalmışım.

KARANTI

Hafif bir ürpertiyle uyandım. Güneş epey alçalmıştı. Rüzgâr düşmüş, Osman Kaptanla Balıkçı'nın konuşmaları da yelkenimiz gibi gevşemişti. Saate baktım: dört buçuk. Hani beşte Torba'ya varacaktık?

— Daha üç mil var, diyordu Balıkçı, bu gidişle yolu acaba kaç saatte alabiliriz?

Osman Kaptan belli belirsiz bir cevap verdi. Denizci kısmı kesin sözlerden hoşlanmaz, denize açıldı mı hangi saatte varacağını da düşünmez. Akşam Karakuyu'ya dönmesi gerektiğini Kaptan unutmuş gibiydi. Denizin mutlak kuralları karşısında karada yapılan anlaşmaların, sözleşmelerin hükmü mü kalır? Anlatıyordu: savaş sonlarında İngiliz subayları Bodrum kıyılarına kadar uzanırmış.

— Bizimle alış veriş ederler, iyi para verirlerdi, diyor. Dillerini de anlamazdık ya. Tavuğa «çirkin» diyorlardı.

İngilizce «chicken» in Bodrumluların dilinde «çirkin» olduğuna epey güldük. Derken Osman Kaptan korkunç bir olayı anlatmaya koyuldu: balıkçılar Torba açıklarında avlamyorlarmış, dinamiti attıktan sonra delikanlının biri, ölü balıkları toplamak için dalmış, köpek balığı bacağını koparmış, çocuğu denizden çıkarabilmişler ama biraz sonra ölmüş. Bir hafta mı, bir ay mı, yoksa bir yıl önce mi olduğunu bir türlü öğrenemediğimiz bu olay günün meselesiydi. Akşam Torba kahvesinde çeşitli yorumlarla bir kere daha anlatıldığını duyduk.

— Bak, uçan balığa bak!

Diye bir ses duyuldu. Döndüm baktım, dalgacıkların beyaz sırtlarından başka bir şey göremedim. Gözleri mavi ovayı taramaya alışmış Osman Kaptanla Balıkçı daha birkaç defa «Uçan balık!» diye bağırdılar, balığın şeffaf mavi kanatlarından dem vurdular, ne var ki, bizim enginlere yeni yeni açılan gözümüz bir tanesini bile göremedi.

Berzahın koyu dağları karşımıza dikilmişti, ama kayığımız artık hiç ilerlemez olmuştu.

— Karantıya girdik, dedi Balıkçı.

«Karantı»nın ne demek olduğunu o gün öğrendim. Rüzgârınızı, dalganızı kesen bir karaya yaklaştınız mı, onun karantısına girmiş olursunuz. Denize dikine inen bu dağların karantısı sütlimandı. Yelken sarkıyor, kayık yerinde sayıyordu. Akşam, dağlardan inen bir karaltı gibi üstümüze geliyordu. Koyun dibinde Torba, manzaranın tek aydın noktasıydı. Gün batışıyla birlikte konuşmalarımız da kesildi. Osman Kaptan küreklere davrandı. İçimizi sessizlik kaplamıştı. İnsanı çevresinden ayıran, tabiatla tek başına bırakan gece kulağıma yarı korkulu, yarı sevinçli haberler fısıldıyordu. Bodrum'a geliyorduk, bunca yıldır özlediğim Bodrum'a, Herodotos'un yurduna! Denizle sarmaş dolaş olmuş bu topraklar güneyin sıcak kuytuluğunda İlkçağın ruhunu daha iyi saklamıştı. Arşipel bana da açılıyordu. Ama ne kadar karanlık! Dipten gelen yeşil ışınlar denizin yüzeyine yayılmış gölge tabakasına vurdukça kayboluyordu. Dümende Balıkçı: «Venüs!» diye bağırdı. Hiç bu kadar büyük, bu kadar parlak görmemiştim Çobanyıldızı'nı. Biraz geçmeden daha birçok yıldızlar yandı. Kıyıya epey yakın gelmiştik. Sırtında heybe taşıyan bir adam yolda yürüyordu. Osman Kaptan kayığı ona doğru yöneltti, konuştular:

— Kızı hastaneye yatırdım, köye dönüyorum, dedi adam. Evdekilere ne diyeyim?

— Hiç, selâm söyle.

Adam, Osman Kaptan'ın kaynıydı. Bacağında bir çıban çıkan, yıllar yılı iyileşmeyen kızını şimdi İzmir'e bırakmış geliyordu. Gece, köyüne varacaktı. Bizim kayıkçı ise köyden ne zaman ayrılmış, evine ne zaman dönecekti? Bana öyle geldi ki, onun yolculuğu İzmir'e gidip gelen kaynınınkinden daha uzun sürmüş, daha da sürecekti.

Torba'nın kıyısında yalnız iki beyaz ev görülüyor, ötesini orman sarmıştı. Karakoldan birkaç jandarma bizi karşıladı. Bodrum'a, bir jeep göndermeleri için telefon edeceklerini söylediler. Yaya veya eşekle de gidebilirmişiz, ama jeep'le daha rahat edermişiz. Eşek sırtında Bodrum'a girmek fikri hoşuma gidiyordu, ne var ki, Torba - Bodrum yolculuğunun ne kadar sürdüğünü kesince öğrenemedim. Kimi on dakika, kimi yarım saat, kimi iki saat diyordu. Bu yolu sık sık yapmış olan Balıkçı bile süresini unutmuştu.

Yorgunduk, çardak altına kurulmuş kahveye gittik oturduk. Hemen çaylar geldi. Balıkçılar, jandarmalar yerde bağdaş kurmuş konuşuyorlardı. Sarnıcın üstüne bağlanmış lüks lâmbasının sallanan ışığında adamların ağzından çıkan tek tük sözler gevşek gevşek gidip geliyordu. Uzun gecelerini böylece geçirmeye alışmış kıyı köylülerinin uyuşukluğu bizim içimize de sinmiş olacak ki, saatlerin geçip, jeep'in gelmediğinin uzun zaman farkına bile varmadık. Bir de baktık ki, saat sekiz olmuş. Jandarma karakolundan ettiğimiz ikinci ve üçüncü telefonla, jeep'in gönderilmediğini ve gönderilemeyeceğini anladık. Bodrum'daki tek otele geleceğimizi yazmamıştık. Lokanta kapanır, aç kalırız diye telâşa düştük. Nem iliklerimize siniyordu. Bu kahvede geceleyemezdik ya.

— Hemen eşeklere binelim gidelim, dedim.

Ama eşekler nerde? Kayıkta «Eşek çok, biner gidersiniz» diyen Osman Kaptan da karanlığa dal-

mış, bizimle ilişiğini kesmiş gibiydi. Sonunda kahveci:

— Oğlum Hasan, git babana söyle, eşeği versin, beyler Bodrum'a gidecek, diye seslendi.

Bir kıpırdama, yarım saatlik bir bekleyiş daha, derken bir tek eşek çıkageldi. İki çocuk, sırtına bavulları yüklediler, en üstüne de beni bindirdiler. Ötekiler Bodrum'a kadar yaya gideceklerdi.

Dik dik tırmanan, büyük sivri taşlarla dolu, çalılıklar arasından süzülen bir patikadan ben eşeğimin üstünde sallana sallana ve her an düşeceğim diye korka korka giderken dostlar arkadan yürüyordu. Aramız bazan seslerini duyamıyacağım kadar açılıyordu. Hasan'la Mehmet eşeğin yanında sekiyorlar. Bodrum'a varınca lokantada rakı içmeyi kuruyorlardı. Tepemdeki ışıl ışıl yıldızlarla yapayalnızdım kara ormanın içinde. Halimden ne Hasan anlıyordu, ne Mehmet. Eşeğim de hiç cana yakın değildi. Bir iki saat böyle gittik. Saat on bire doğru bir tepeye vardık. Bodrum'un ışıkları düz beyaz bir çizgi gibi ayaklarımıza seriliydi. Şehre inen yol açıldıkça açılıyordu. Bu yol İstanbul'un geniş caddelerinden daha ferah, daha şahane göründü gözüme. Meydana geldiğimizde bizi birkaç kişi karşıladı. Cevat Şakir beyin geldiği duyulmuştu; ne var ki, Bodrum'u çoktan beri yatmış olduğu uykudan uyandırmak imkânsızdı. Polis otelciye, lokantacıya haber gönderdi, ama otelde boş oda yok, lokantada da yemek kalmamıştı. Handa yer var dediler, gittik ve o geceyi handa geçirdik.

BODRUM

Sabah pencereden başımı uzatınca, bulutsuz bir göğün altında bembeyaz bir sokak gördüm. Kahveci, bakkal, berber, hepsi dükkânlarının kapısına çıkmış

güneşleniyorlardı. Sokağın ucundaki meydandan Halikarnas Balıkçısı elinde bir dizi balıkla, sağa sola merhabalar fırlatarak geliyordu. Bodrum'da bizi ağırlamak için sabahın altısında sokaklara düşmüştü.

— Merhaba! Haydi kahvaltıya gelin yahu! diye bağırdı.

Gece aç karınla yattığımızı, gözümüze pek uyku girmediğini, handa yüzümüzü yıkamak için bir damla su bulamadığımızdan rahatsız olduğumuzu ve hanı saran.. Balıkçı'nın da akşam «Ne güzel koku!» diye övdüğü tatlımsı harup kokusundan pek hoşlanmadığımızı belli etmenin sırasıydı. «Her türlü meşakkate dayanırız» demiştik ya. Alev'le giyindik, aşağıya indik. Tatlıcı dükkânının önünde kazanla süt kaynıyordu. Dükkâncı çocuğa Balıkçı rafadan yumurta pişirmesini de öğretmişti. Bodrum'un ekmeği fırancala kadar pişkin ve lezzetli idi. O sabah yediğimiz yumurtalar, bardak bardak içtiğimiz kaynar süt canımıza can kattı. Asıl maceramız şimdi başlıyacak diye seviniyorduk: Bodrum'u gezeceğiz, kaleye çıkacağız, sonra da belki bir kayık tutacak, Gökova'ya açılacaktık. Ama sabırlı olmak gerekti, bir yıldır Bodrum'a gelmemiş Balıkçı'ya dostları, ahbapları ile görüşmek, dertleşmek için vakit bırakmalıydı. Alev, Mehmet ben Bodrum'u keşfe çıktık.

Bodrum yuvarlak bir koya yayılmış, beyaz badanalı evleri göz kamaştıran apaydın bir şehirciktir. Halikarnas Balıkçısı bir zamanlar Avrupa'dan, Amerika'dan tohumlar getirtip Bodrum'u tropikal bir bahçe haline koymuştu. Geniş gölge veren bellasombralar, okaliptüsler, grevilyalar, şamfıstığı ağaçları, çeşit çeşit palmiyeler, cins cins kaktüsler, neler de neler dikmiş Bodrum'a! İklimi elverişli diye burasını Rivyera'da bile eşi görülmeyen bir bitki cennetine çevirmek istemişti. Yıllar yılı şuraya buraya diktiği ağaçların büyümesini, gelişmesini seyretmişti. Ne var ki, günün birinde de Bodrum'dan

ayrılıp, İzmir'e taşınmıştı. Balıkçı'nın bıraktığı emanete Bodrumlular çok iyi baktı denemez. Belediye bahçesine dikilen ağaçlar, dev kaktüsler az çok bakımlı olarak duruyor, ama meydanlarda, sokaklarda ve rıhtımda birçok palmiyeler sökülmüş, Brezilya'nın en nadide bir ağacı olan belasombraların biri gitmiş, yalnız biri kalmış, şamfıstığı ağaçlarının erkeği getirilemediğinden, dişi ağaçlar meyva vermiyor, oysa Bodrum da tıpkı Antep gibi, Türkiye'nin şamfıstığı yetiştiren bir bölgesi olabilirdi. Şurada bir palmiyenin, burada bir okaliptüsün kesildiğini gören Balıkçı, Bodrum sokaklarında durup durup üzülüyordu. «Ağaçların üçte biri yok» diyordu. Bu ağaçlar niçin kesildi diye araştırdık: meydan açmışlar, pazar yerini büyük beton kaldırımlarla döşemişler, evler yapmışlar, bu işleri yaparken de karşılarına bir ağaç çıktı mı, kesmişler. Hep işin kolayına gidilmiş. Ağacın değerini anlayacak kültür düzeyine ulaşmadık henüz bizler. Her köşe başında Halikarnas Balıkçısına raslayıp «Sen bizim babamızsın!» diye boynuna sarılan Bodrumlulara biraz güceninemek elden gelmiyor doğrusu: Bunca emekle şehirlerini cennete çeviren Cevat Şakir'i Bodrumlular sevinç ve sevgi çığlıkları ile selâmlıyacaklarmâ, diktiği ağaçlara saygı gösterseler daha iyi etmezler miydi? Zevksizliği daha da ileri götürerek, kesilen uzun gölgeli ağaçların yerine ne diksinler beğenirsiniz? Ufak, cılız akasyalar, hani toprağı kurak diye Ankara'da bile yetişen akasyalardan. Rivyera veya Kaliforniya gibi olmak varken bozkır manzarasına dönmek cehalet değil de nedir? Hem Bodrumlular bunun sorumluluğunu gelen geçen belediye başkanlarına yüklemekle de temize çıkaramazlar kendilerini, Halikarnas Balıkçısı'nın mektebinde yetişmiş olan Bodrumlular dışarıdan gelen memurlara ders verselerdi ya!

Var olanın yıkılıp, yerine daha az değerli bir ya-

pırım yapılması Bodrum'un oldum olasıya alınyazısı gibi görünüyor. Zengin Karya bölgesinin başkenti Halikarnas İlkçağda dünyanın yedi harikalarından birini taşırdı: Mausoleum, yani Mausolos'un anıtkabri. Kral Mausolos'a bu mezarı karısı ve aynı zamanda kızkardeşi olan kraliçe Artemisia yaptırmıştı. Pitheus, Sparaksis, Stayros adlı Anadolulu mimarlar elli metre yüksekliğindeki bu anıtı o zamana kadar görülmemiş bir ihtişamla meydana getirmişlerdi. 20 m. enindeki bir dörtgen kaide üzerine İon üslûbunda sütunlarla çevrili bir çeşit tapmak kurulmuş, daha üstüne basamak basamak bir uçan ehram dikilmiş, tepesine de dört atlı bir mermer arabaya Mausolos'la Artemisia'nın heykelleri konmuştu. Bu anıt yapılırken, günün birinde para tükenmiş, sanatçılar da böyle büyük bir esere başladık, ücret almadan da bitireceğiz deyip işe devam etmişler. Eserlerinden bugün bir şey kalmamışsa da adı ölmezliğe erişmiş ya: o gün bugün büyük çapta anıtkabirlerin hepsine «mozole» denir. Mausoleum'un bulunduğu yer bugün bomboş bir tarladır. Yüzyıllarca dayanan koca yapı, Bodrum'da Sen Jan Şövalyeleri'nin kurdukları kaleye malzeme verdikten sonra, 1865'te Newton adlı bir İngiliz'in yağmasına uğramış, böylece kalan kabartma, sütun ve heykel parçaları da British Museum'a aktarılmıştır.

XIV'üncü yüzyılda Rodos adasına sığınan ve iktidarı Cenevizlilerden alıp, askerî bir papaz idaresi kuran Sen Jan Şövalyeleri Bodrum'da da bir kale kurmuşlar. Çoğu malzemesini Mausoleum'dan sağladıkları bu üsle, Şövalyeler Kanunî zamanına kadar karadan ve denizden saldırışlara karşı koyabilmişlerdi. Deniz kıyısında koca bir alan kaplayan Bodrum kalesi — «Bodrum» adı da «Aziz Petro'nun kalesi» anlamına gelen «Petronium»'un Türkçeleştirilmiş şeklidir— Ortaçağın Anadolu'da bıraktığı en sağlam kalmış yapılardan biridir. Yüksek burçların-

dan aşağıya bakıp beyaz dalgaları seyretmek, ne kadar hoşsa, şehrin süsü ve özelliği olan bu kalenin denizden görünüşü, hele sabah gün doğarken koya saldığı pembe, mavi ve sarı yankılar o kadar güzeldir.

Bodrum her çağda ünlü evlâtlar yetiştirmiş: Herodotos, Turgut Reis, Neyzen Tevfik. Çatal adalarının karşısındaki kıyıda Turgut Reis'in bir anıtı var, Neyzen Tevfik'in de adı anılır; anılmasa bile, neyinin sesi rüzgârın üfleyişinde duyulur sanki. Dünyanın ilk tarihçisi, ilk hikayecisi, ilk seyyahı, bugünkü anlamda ilk röportaj yazarı Mısır'dan Yunanistan'a İlkçağ üzerine bize bilgilerimizin hepsini veren Herodotos'un Bodrum'lu olduğunu kim bilir? «Halikarnaslı Herodot» derler ona, ama kitaplarını Yunan dilinde veya çeşitli çevirilerinde okuyan okuyucularının pek azı «Halikarnas» ın bugünkü Bodrum olduğunu düşünür. Avrupalıların çoğu Halikarnas'ı Yunanistan'da bilirler.

Öğleden sonra tek başıma fenere yaptığım bir gezintiden dönerken bunları düşünüyordum. Güneş batıyordu ki, arkadaşların bulundukları çardak altındaki kahveye vardım. Lokantada balıklarımız pişirilmiş, soframız kurulmuştu, otelci bize oda ayırmıştı. Ertesi sabah Gökova'ya açılmak için kayık da tutulmuştu. Arkadaşlar bana bunları müjdelerken yanlarında sarkık bıyıklı, başı bezden bir sarıkla sarılı, gözleri fıldır fıldır dönen yaşlıca bir adam oturuyordu. Halikarnas Balıkçısı:

— Paluko, diye tanıttı.

Bodrum'un tipik bir denizcisi diye adını dostlar arasında sık andığımız Paluko'nun ellerine sarıldım.

— A bre Paluko, sen de bizimle yarın gelecek misin?

Gelezeim, gelezeim, dedi Paluko.

Kambersiz düğün olmadığı gibi Paluko'suz Gök-

ova yolculuğu olamazdı. O gece rakı sofrasında geç vakte kadar konuşuldu. «Orfos, sinagrit, vlahos, skaros, barrakuda, sirti, tirandil, gangava» gibi sözler sık sık geçiyordu. Bize açılan yeni dünyanın bellibaşlı kavramları idi bunlar.

KÖRFEZE AÇILIYORUZ

Gökova körfezine açılmak öyle bir iki saatte olacak iş değildi. İbrahim kaptanla pazarlığı yapmak, tirandilinin deposunu mazotla doldurmak, eşyalarımızı toplamak, üç günlük yolculuğa yetecek kumanyayı düzmek, kayıkta yemek pişirmek için kap kaçak, yatmak için yatak yorgan sağlamakla ikindiyi bulduk. Güneş sıcacık, deniz masmavi ve dümdüzdü. Denize açılmak iyi ama, denize girip yüzmek isteği de var; denizcilerin bunu anlamadıklarını Karakuyu'da bir kere denemiştik. Onun için, ne olur ne olmaz, bir dalalım dedik. Bodrum'da da on on iki yaşındaki çocuklardan gayrı kimsecikler denize girmiyordu. Nazik bir Bodrumlu bize şehir kulübünü açtı, Alev, Mehmet ve ben orada soyunup Bodrum denizi ile bir güzel tanıştık. Limana döndüğümüzde arkadaşları önemli bir meseleyle karşı karşıya tartışır bulduk: sirti meselesi. On beş ekmek, 30 yumurta, üç kilo patates, üç kilo soğan, bir şişe zeytinyağ, bir damacana su, rakı, çay, şeker, kavun karpuz ve saire alınmış, tirandile yerleştirilmişti. Ne var ki, bütün bunlar ancak katık sayılırdı, balığa katık. Balığımızı kendimiz tutmalıydık. Ama nasıl? Herkesin ağzında sakız olan «sirti» sözünün önemini işte o zaman anladım. Sirti tahtadan yapılmış, dört bir yanından voltalar sarkan, kırmızılı, mavili, yeşilli bir balık, yani sunî bir yemdir. Volta sicimiyle denize sarkıtılan sirti, kayık giderken de balık avlamaya yarar. Sirtisiz yola çıkmak balık tuta-

mamak, aç kalmak demekti. Gerçi Mehmet'in zıpkınlı tüfeği vardı, ama Bodrum balıkçıları bu amatörce icatla balık tutulabileceğine inanmıyorlardı. Bodrum kazan biz kepçe, sirti arıyorduk. Sonunda ödünç bir tane bulduk, ama saat üç olmuştu ki, yola çıkabildik.

Brobro kaptan (İbrahim'e Brobro, Mustafa'ya da Paluko diyorlar Bodrum'da) dümene, muçosu da dambuçonun içindeki makinenin başına geçtiler. Paluko söz verdiği şilte ve yorganları henüz getirmemişti, onları almak için Bodrum'un ikinci koyunda Rum mahallesi denilen bir yerde demirlememiz gerekti. Paluko botla karaya çıktı. Omuzunda bir denkle kıyıya gelen karısına bir şeyler söylediğini, kadıncağızın eve bir daha girip, ikinci bir denkle çıktığını gördük. Yarım saat sonra denkler ambara atılmış, demir alınmış ve kayığımız bir daha durmamak üzere yola çıkmış bulunuyordu.

Üç günlük evimizde yerleşmek Bodrum'un çıkış manzarasına bakmaktan daha eğlenceli geldi bize. Ambarda yatacak, yemeğimizi bir gaz tenekesinin üstünde duran koca tencerede pişirecek, sofamızı ambar kapağına kuracak, çevresine bağdaş kurup yiyecektik. Paluko'nun karısı iki şilte, işlemeli kılıflarla iki yastık, tertemiz kaplanmış yorgan ve çarşaflar vermişti. Güverteden ambara inen direğin tahta çıkıntısına bir ayağımızı dayayarak aşağıya atlamak, sonra da kollarımıza yaslanarak gene güverteye çıkmak öyle kolay işlerden değildi. İnmeyi çıkmayı talim ede ede ambardaki köşkümüzü düzdük. Mayolarımızı giydik. Ambarda soyunmak, giyinmek de epey talim isteyen bir işti. Önce birbirimize perde niyetine battaniye tutuyorduk, sonra dibe sığınarak tek başımıza ve çarçabuk kılık değiştirmekte usta olduk.

Kayığımız Karadağ adasına epey yaklaşmıştı. Bu adada bir mağara vardır, dibinde ılık şifalı sular kaynar. Kaplıca birçok hastalıkları iyi edermiş,

hele gözlere çok yararmış. Bodrum'un bir belediye başkanı hasta kızı için adaya bir ev yaptırmış, bu koca yapının şimdi ıssız, metruk, yarı yıkık hale geldiğini görüp üzüldük. Kapri adasının bir mavi mağarası vardır, yılda bilmem kaç yüz bin turist bunu görmeye gider, oysa şifalı suyu bile yoktur onun.

Mayolarımızla güvertede duruyor, mağaraya gidip yıkanalım diye sabırsızlanıyorduk. Derken Halikarnas Balıkçısı gülerek:

— Hey hanımlar, fok balığına raslarsanız, sakın çapkın bir erkek diye korkmayın! dedi.

Meğer bundan birkaç yıl önce mağaraya sabahları erkekler, öğleden sonraları kadınlar gelirmiş. Günün birinde bir kocakarı loş mağaraya girince, dibinde bir karaltı görmüş, sabahtan orada kalmış palabıyıklı bir erkek sanmış ve «Edepsiz, çapkın herif!» diye çığlığı basmış.

Mağaranın kararmaya başlayan yosunlu sularından içeriye dalabildikçe daldık, sırt üstü yatarak, kendimizi akıntıya bıraktık, başımızı ılık suya koyup gözlerimizi açıp kapadık, ömrümüzde az tattığımız bir zevke bıraktık kendimizi, tâ ki karanlık bastı ve tirandilden «Yeter artık, dönün!» çağrısı duyuldu.

Brobro kaptan Bodrum'dan aldığımız balıkları soğanlı bir salça ile pişirmişti. Pantalonlan, yün hırkaları geçirdikten sonra, çini sahanın çevresine oturduğumuzda yeniden dünyaya gelmiş gibiydik. Hiçbir yemek, suyuna ekmek batınp ellerimizle yediğimiz bu balık çorbası kadar lezzetli olamazdı. Kanım mağaramn ılık suyu gibi kabarcıklar yaparak fıkır fıkır kaynıyordu. Gövdemi henüz bilmediğim, duymadığım bir ahenk kaplamıştı. Şifalı suyun etkilerini hemen ertesi günü gördük. Mehmet'in yüzünde ve kollarında İstanbul'dan beri bir çeşit egzema vardı. Günde iki üç kere merhem sürdüğü halde iyi olmuyordu. Ertesi sabah kalktık baktık ki,

kırmızı lekeleri bir hayli ağarmış, iki gün soma da artık lekeden iz kalmamıştı.

— Fosforlu koya gidelim, diyordu Eyuboğlu.

Bir yıl önce Gökova'ya geldiklerinde öyle bir koyda demirlemişler ki, denize atılan her cisim altın ve gümüş kesilmiş gibi parlıyor, insan denizde bir yıldız gibi yüzüyormuş.

— Fosforlu koy diye bir yer yok, dedi Balıkçı. Bazı gece denizin her tarafı fosforlu olur, bazı gece olmaz.

Paluko'ya, Brobro kaptana sorular sorarak, denizin ne zaman, hangi şartlar altında fosforlu olduğunu araştırdık. Ne var ki hiç bir sonuca varamadık.

— Olunca olur, diyorlar, başka bir şey demiyorlardı.

Ama olunca da, insan güverteden denize su dökse sanki yıldızlar dökülürmüş. Sabaha kadar beklediğimiz geceler oldu, fosforlu koyu bulamadık gene de.

Yamyassı denizde Tekirburnu'na doğru ilerliyorduk. Burası Anadolu'nun güney-batıya sarkmış bir ucudur. Sancakta İstanköy'ün ışıkları parlıyordu, ada öyle yakın, öyle yakındı ki, biraz daha gitsek, evlerini, sokaklarını göreceğiz gibimize geliyordu. Tekirburnu'nda eski Knidos'un yıkıntılarını görmeye gidiyorduk. Burun gökten denize sarkan bir dağ gibi tepemizde duruyor, ortalığı kapkara bir gölgeye boğuyordu. Yavaş yavaş burnu geçtik. Derken üç gümüş tepsi serildi önümüze: İlkçağda «triopion» diye anılan Knidos'un üç limanı. Parıltıdan gözlerimiz kamaştı. Altın Aphrodite'nin şehrine gelmiştik. Denize atılan demirin zinciri provada gürlerken, Midilli'li kadın şair Sappho'nun Aphrodite'ye yakarışını mırıldandım içimden:

Ey tahtı ışıl ışıl ölümsüz Aphrodite
Ulu Zeus'un düzenci kızı

yalvarırım yüreğimi acılarla
dağlama!
Yardımıma gel gene, hani eskiden
sesimi duyunca nasıl, çıkıp
babanın sarayından kanat çırpan
kuşların
çektiği yaldızlı arabana biner,
yeryüzüne inerdin bulutsuz
mavilikten;
ölümsüz dudağında o aydınlık gülüşle
sorardın,
«Gene nen var?» derdin, «nedir gene
deli gönlünü çelen? Tılsımımla kimi
baştan çıkarıp yollamam gerekiyor
koynuna?
Söyle, Sappho, kim seni üzen?
Kaçıyorsa, kaçsın, bırak,
yakında o senin ardına
düşecek,
bugün almıyorsa verdiklerini,
yarın o sana armağanlar verecek,
seni sevmiyorsa, istemese de ergeç
sevecek.»
Geleceğin varsa, şimdi gel,
kurtar beni
kuşkudan, ne diliyorsa gönlüm
yerine getir, sen de katıl benimle
*savaşa.**

PEMBE BEYAZ ŞEHİR

Kayıkta uyumak denize dalmak gibi bir şeymiş. Ambarda uzanmış, tepemizdeki yıldızları sayıyor, konuşup şakalaşıyorduk ki, cump diye uykuya dalını-

* *Sappho*, şiirler, Türkçesi Cevat Çapan, Uğrak yayınları, 1966, s. 34.

şız. Gözlerimi açınca, gök kahverengine çalan gümüşî bir nem bulutuyla örtülüydü.

— Sabah-ı şerif, mercan-ı latif, merhaba! dedi Balıkçı.

Sıcacık yorganın içinden sırılsıklam güverteye çıkmak pek lâtif olmadı. Neye dokunsak yapışıyor; kendimizi de, kayığımızı da çirkin, kirli görüyorduk. Yıldızlar altında parıltılar saçan Knidos koyu bile güzelliğini yitirmişti sanki. Brobro kaptanın pişirdiği kahveleri içerken, Alev'le ben manalı ve mahçup gülüşlerle birbirimize bakıyorduk. Apteshanesi, akar suyu olan bir banyonun hayali gözlerimizde tütüyordu. Derken Paluko bota atlayıp bizi çağırdı. Balıkçı kıyıda sınır taşları ile bölünmüş tarlaları göstererek:

— Bu duvarlar gerçi Knidos'un manzarasını bozuyor, ama sizin işinize yarayacak, her biriniz bir tarla seçer, tuvaletinizi yaparsınız, deyip bizi uğurladı.

Knidos'un iskelesine varmak üzereydik ki, deniz mavi, kumsal pembe, yamaçlar da sarı ışınlarla aydınlanmaya başladı. Gün doğuyordu. Dibi görülen denizden bir avuç dolusu su aldım, yüzüme sürdüm, birdenbire bütün gövdem yıkanmış gibi oldu. Gün ışığı yalnız biz insanları değil, Knidos'u ve uzakta beyaz bir beşik gibi sallanan tirandilimizi yıkamıştı. Kıyıya çıkıp delice bir sevinçle kumsaldan yukarıya koştuk.

Knidos'u anlatmak, anlatabilmek isterdim, ama sözler kısır geliyor bu yıkık şehrin güzelliğini dile getirmek için. Knidos'a kimsecikler uğramamış, burada kazı filan yapılmamış, görünürde ne büyük bir anıt, ne de mermerden bir heykel var. Köylüler üç limanı çepeçevre yamaçlarla sarılı bu şehrin kalıntılarını üstüste yığılmış taşlarla duvar duvar bölmüşler. Gene de Knidos doğan güneşin altında pembe beyaz parlıyor, dün yapılmış, ya da ölmezliğe kavuş-

muş mermerden bir anıt gibi. Praksiteles'in Aphrodite'si, dünyaya ün salmış o Venüs heykeli, Knidos'ta hâlâ yaşıyor sanki. Dinleyin hikâyesini: İlkçağın en büyük heykelcisi Mausoleum'un yapılışını görmek için Halikarnas'a gelmiş, Knidos'la Kos, yani İstanköy, bu gelişi fırsat bilerek, Praksiteles'e bir Venüs heykeli ısmarlamışlar. Knidos'unki çıplak, Kos'unki ise örtülü olacakmış. Heykelci, heykelleri yapmış, ikisi de birer şahesermiş, ne var ki, İstanköy'ün heykeli pek rağbet görmemiş, oysa Knidos'un Aphrodite'sine tapınmak için İlkçağ dünyasının her tarafından seyirciler Knidos'a akın etmişler. Yazarlar, çıplak Venüs'ün güzelliğini, mermer gövdesinin ahengini anlatmakla bitiremiyorlar. Göğsü, beli, karnı, bacakları, ayakları öyle ince, öyle narin, öyle canlı imiş ki, «Amores» adlı eserinde onu bize anlatan Lukianos'la birlikte Knidos'a gelen dostu Kharikles dayanamamış, heykele sarılıp, onu öpmüş. İsa'dan sonra Vinci yüzyıla değin heykel Knidos'taki tapınağında kalmış, sonra Hıristiyan dininin bağnazlığıyla gözleri kararan Bizans imparatoru Theodosius onu İstanbul'a getirtmiş ve «İlyada» ile «Odysseia»nın eşsiz birer el yazmasıyle birlikte yaktırmış. Ünlü heykelin birçok kopyaları vardı, bugün Vatikan müzesinde bulunan, Roma çağından kalma kopyası da bunlardan biridir. Ama Praksiteles'in o şaheserini o kopya değil, heykelin Knidos yıkıntılarına sinmiş güzelliği daha iyi canlandırıyor bence.

Anadolu'da İlkçağın eserlerini hep Hıristiyanlar yok etmiş. Bizanslılar dünya harikalarının taşlarını, mermerlerini taşıyıp kilise yapmışlar, heykelleri parçalayıp, yazı anıtlarını yakmışlar. Hıristiyan Ortaçağının yıkıcılığından, yağmacılığından ne kurtulmuşsa, onu da XVIII - XIX'uncu yüzyıllarda Fransızlar, İngilizler, Almanlar gelip almışlar, müzelerine götürmüşler. Sonra da barbar Türkler yıkıcı Türkler deyip suçu bize yüklemişler. Bu haksızlığı temiz-

lemek yalnız hakkımızdaki kötü kanıyı değiştirmekle olmaz. Avrupa bir gün, bizden aldığı bunca eserleri bize geri vermelidir.

Tirandilimiz Tekirburnu'nu döndükten sonra Gökova bize bütün cümbüşüyle açıldı. Her birimiz güvertenin bir köşesine uzanmış, gözlerimizi dört açmış bakıyorduk. Paluko sirtiyi denize bırakmıştı, kıyı boyunca yavaş yavaş ilerliyorduk. Yer yer nefti lekelerle açık menekşe renginde koylar modern heykelciliğin özenip de beceremiyeceği binbir biçimlerle sudan fışkıran kayalar, göğe dikine tırmanan dağlar, yamaçlarında dalları, gövdeleri dantelalar çizen ağaçlar şaşkın bakışlarımızın önünden geçiyordu.

— İşte Vunara, yani Körmendağı, bu bir şey değil, birazdan Lavaro'ya geleceğiz, o daha da yüksektir. Hele yarın göreceğiniz Kıran dağları hepsinden haşmetlidir, diyordu Balıkçı.

Ama gördüklerimiz bizim görme gücümüzü çoktan aşmıştı. Sarhoşlar gibi, güvertenin bir ucundan öbür ucuna koşuyor, biçimleri, renkleri bilincimize yerleştirmeye çalışıyorduk. Derken Paluko: «Vurdu!» diye bağırarak, voltayı telâşla çekmeye başladı. Etrafına toplandık, heyecandan titriyorduk. Koca bir yılan gibi uzun bir balık güverteye cumladı, debelendi durdu.

— Barrakuda, Okyanusların balığı. Bu balık yalnız Amerika kıyılarında var sanırlar. Gökova'da da bulunduğunu söylerim de kimse bana inanmaz, diyordu Balıkçı.

Halka halka kara çizgileri, sivri burnu ve keskin dişleri ile barrakuda bir metre kadar boyuyla güverteye uzanmıştı. Balık gökkuşağının bütün renkleriyle birkaç dakika parladı, sonra yavaş yavaş sönüp külrengine girdi. O gün bir barrakuda daha, bir vlahos ve küçücük bir skaros tuttuk. Barrakudaları pişirdik, yedik, sonra da güverteye uzandık. Ha-

fif rüzgâr çıkmıştı, tatlı tatlı sallanıyorduk. Kaç saat geçtiğini bilmiyorum, Karaefe koyuna vardığımız zaman güneş epey açılmıştı. Çalılıkların arasında küçük bir kumsaldı Karaefe. Denize girdik, Mehmet'le Alev balık tuttular. Bir ara deniz gözlüklerini ben de taktım, sütbeyaz kayaların arasında karınları siyah çizgili, gövdeleri turuncu renkte kadife gibi parlayan balıklar, renk renk yosunlarla sallanan deniz kestaneleri, deniz fareleri gördüm. Kumsalda ömrümde görmediğim çakıl taşlan, acayip kabuklar, minareler vardı; çalılıklarda yeşilin, sarının, turuncunun çeşitleri. Her birimiz bir tarafa sapmış, âvâre âvâre dolaşıyor, elimize geçeni ceplerimize dolduruyorduk. Kumsaldan bir ses yükseldi:

— Çocuklar, gelin, balıklar pişecek!

Çalı-çırpı toplanmış, ateş yanmıştı. Her birimiz bir balık aldık, çakı ile rendelediğimiz bir dala şişledik, ateşin üstüne tuttuk. Koya kara bir sessizlik yayıldı, yalnız ateşin çıtırdısı duyuluyordu. Gene yedik içtik. Eyuboğlu Sümerlerden açtı, bu en eski uygarlık üzerine okuduğu bir kitabı anlattı. İnsan ayağının pek basmadığı bu koyda uygarlık sözünün bir başka tadı, tatlılığı vardı. Derken kayığa bir şey almak için gidip gelen Mehmet, bottan kumsala atlarken:

— Mazot kalmamış, Bodrum'a dönecekmişiz, diye seslendi.

Anlamını kavrayamadığımız bu haber kafamıza balyoz gibi indi. Hemen kayığa döndük, baktık ki, Paluko, Brobro kaptan ve muçosu baş altında derin bir uykuya dalmışlar horluyorlar.

ALTMIŞ ALTI BÜK

Daha yirmi dört saatlik yolculuk hakkımızdı. Üç gün üç gece için pazarlık etmemiş miydik?

Pazarlık bir yana, Gökova ile haşır-neşir olduğumuz, denizi, havası, bitkisi ile büsbütün kaynaştığımız şu anda yolculuğun sona ereceğini aklımız alınıyordu. Paluko'yu, Brobro kaptanı uyandırdık, ık dediler, mık dediler, kesin bir şey söyleyemediler. Mazot tenekesine bir tahta parçası soktuk, depo yarıdan aşağı boştu, ama bu ne demek? Daha bir gece iki gün yolculuk için ne kadar mazot gider, biz nereden bilelim? Paluko:

— Eh yeter, yeter, yarın Keramos'a gideriz, orada gangavalar var, birinden mazot alırız, diye işi tatlıya bağlamağa çalışıyordu.

Bizim keyfimiz kaçmış, tayfamıza güvenimiz kalmamıştı. «Hemen yola çıkalım» dedim, böylece Gökova körfezine daha çok girmiş, karşı kıyıdaki Keramos veya Germe'ye yaklaşmış olurduk. Ertesi günü Altmış Altı Bükü gezmek ve Şehiradası'na çıkmak vardı programımızda.

Karaefe koyundan çıkar çıkmaz, sert bir rüzgârla karşılaştık. Tirandilimiz sallanıyor, dalgalar güverteyi ıslatıyordu. Alevle Mehmet hemen ambarda kayboldular. O gece de fosforlu koya varmaktan umudunu kesen Eyuboğlu lâstik şilteyi güverteye serdi, muşambasına bürünerek uykuya daldı. Balıkçı ile ben ambar kapağında oturmuş, dümendeki Brobro kaptanla provadaki Paluko arasında geçen tartışmalı konuşmaya kulak kabartıyorduk.

— A bre kırk senedir Covada (Bodrum halkı «Gökabad» veya «Gökova» adını taşıyan körfeze sadece «Cova» derler) gider gelirim, bilmeyecek miyim ki, şurada bir koy var.

— Eh ben de bilirim, diyordu Brobro kaptan, koy yok, kayalıktır.

Provezza şiddetini arttırdıkça arttırıyordu. Balıkçı, Paluko'yla kaptanın arasını bulmaya çalıştı. Boşuna. Gece yarısını epey geçmişti ki, kapkara bir kayanın arkasında bir açıklık belirdi. Zor belâ koya

girdik. Ambarda boylu boyunca uzanmış olan çocukları uyandırmak epey güç oldu. Birer yudum konyak içtikten sonra, hepimiz ambara serildik, ağır bir uykuya daldık.

Gökova'nın altmış altı tane bükü vardır. Bük'e koy demek doğru olmaz, koy yuvarlak bir girintidir, bük öyle mi? Denizin yüzlerce, küçük koy meydana getirerek, toprağın koynuna yaprak yaprak girip çıktığını düşünün, öyle ki, bu koylardan birine girdiniz mi, artık bitti, sonu geldi, dersiniz de beş kulaç ötede bir koy, bir koy daha açılır gözlerinize. Okulda coğrafya haritası çizmekten hoşlanmazdım. Gökova büklerini görünce, keşke coğrafyacı olsam da, şu büklerin haritasını çizsem diyordum. Kimbilir ne sevimli çiçek motifleri ortaya çıkar! Ya büklerin içindeki adacıklar? Şu senin olsun, bu benim olsun, diye eğleniyorduk. Hele hafif yana eğilmiş çamlarla örtülü tostoparlak bir adacık vardı, tüylü bir tirolyen şapkasına benziyordu. Onu Alev'e verdik de, benim olmadı diye bayağı üzüldüm.

Sabahtan beri Longos nerede diye bir tartışma başlamıştı. Balıkçı, Longos bükünün dibinde buhur ağaçları olduğunu söylüyor, biz bir büke girip de «Aman ne güzel!» dedikçe, o «Longos'un yanında hiç kalır.» diye kesip atıyordu. Ne var ki, Longos'un yeri üzerine Balıkçı ile Paluko bir türlü anlaşamıyorlardı. Yok şuradadır, yok buradadır derken, bir büke girdik ki, derinliğine uzuyor, dibi insan gözünün bile değmediği bir cennet gibi görünüyordu uzaktan: Taptaze çimenler, kavak gibi incecik ağaçlar, titreşen açık yeşil yapraklar.

— Bu Longos değil, dedi Balıkçı.

— Zarar yok, Longos olmasın, burası harika, buraya girelim! diye yalvardık.

Her şeyden önce mazotu düşünen Brobro kaptan hiç oralı olmadı, tornistan edip bükten çıktı. Sonraki bükleri gözümüz görmedi. Longos da fos-

forlu koy gibi içimizde bir özlem olarak kaldı.

Geceki rüzgâr dinmemişti. Akşam Keramos'a varıp mazot almak istiyorsak, bir an önce Sideri, nam-ı diğer Şehiradası'na gitmek ve sonra da Gökova'nın karşı kıyısına geçmek lâzımdı. Öğle güneşinde Şehiradası'nın önünde demirledik. Zeytinliklerle örtülü adanın ortasına kadar sokulan bir koy ve dibinde bir sazlık, güneşten bembeyaz kesilmiş bir kumral vardı. Açıkta pinaların bini bir parayaydı.

Mehmet'le Alev pina toplamaya, Eyuboğlu balık avlamaya çıktılar, ben denize atladım, sahipsiz kalan Alev'in şiltesine uzanarak, sazlığa doğru ellerimle kürek çektim. Denizin dibine baka baka yarım saat kadar gittim. Su gitgide azalıyor, dipteki kum ve yosunlar ellerime yapışıyordu. Sıcacık batağa basmak hoşuma gitti. Şilteyi sırtıma alıp kumsala kadar yürüdüm. Oradan tirandilimiz gözükmüyordu bile. Bu adada yalnızdım, ömrümde ilk defa yalnız kalıyordum bir adada. Tabiatın içinde yalnızlığın ne acayip bir tadı vardı! Aman arkadaşlarım gelmeseler, daha, daha da yalnız kalabilsem diye düşünüyordum. Denize girdim, yüzdüm, sırtımı güneşe vererek yattım. Biz de İstanbul'da güneş banyosu, deniz banyosu yaptığımızı sanırız! Denizde yüzmenin, kum üstünde güneşlemenin tadını ilk defa çıkarıyordum ömrümde.

— Azra! Azra! Nerdesin yahu?

Koyun ağzında botumuz göründü. Kürekte Muço, içinde de Balıkçı vardı. Ben sazlığa gireli meğer saatler geçmiş. Mehmet yirmi kadar pina yakalamış, Paluko ormana dalıp kışlık odununu toplamış. Herkes yıkanmış, öğle yemeğini yemişler, benim umurumda mı?

Şehiradası'nda bugün in cin top oynuyorsa, bir zamanlar öyle değilmiş" İçinde, zeytinlikler arasında bir tiyatrosu bile var, hem de çok, çok eski bir tiyatro olsa gerek, çünkü orkestrası tam daire biçi-

minde. Oysa İlkçağın IV'üncü yüzyılından bu yana Yunan tiyatroları hep yarım dairedir. Tiyatronun arkasında denize kadar uzanan iri taşlarla yapılmış kyklopeen denilen bir duvar da var. Bunları kimse bilmiyor mu? Arkeologlar bu adaya hiç ayak basmadılar mı? İlkçağda testi yapmakla ün kazanmış olduğu için Keramik körfezi adım taşıyan Kerme veya Gökova körfezindeki bu adacığın eski adını bulamadılar mı? Geçen yıl bu tiyatroyu ve bu duvarı gören Eyüboğlu dönüşünde epey sormuş, araştırmış, adayı bilen kimseye raslamamış.

Tirandile döndüğümüzde kayık epey yüklüydü. Paluko'nun çalılarından, Mehmet'in pinalarından güvertede geçecek yer kalmamıştı. Pina 70 - 80 santimetre boyunda, içi yarı beyaz, yarı kırmızı, sedefli büyük bir midyedir. Kumda dikine durur. Mehmet deniz gözlükleri ile dalıyor, iki eliyle pinayı tutup sarsıyor ve kumdan çekip kayığa getiriyordu. O gün tuttuğu 19 tane pinayı açıp ayıklamak Paluko'ya düştü. Kocaman bir bıçakla işe koyuldu. Kapakları açılınca, pinanın içinden işkembeye benzer siyah beyaz hayvanlar, iki tane de küçük karides çıkıyordu. Meğer gözü olmayan pina, kabuklarının içinde tufeyli bir çift karides beslermiş, açıldığı zaman karidesler çıkar, bir tehlike gördüler mi, pinanın etine kıskaçlarını sokar haber verirlermiş. Pina da hemen kapanır, kurtulurmuş. Balıkçı, çıkan karidesleri çiğ çiğ ağzına atıyor, tıkır tıkır yiyordu. Kabukları İstanbul'a dostlarımıza götürecektik, içindeki hayvanlar da akşama yemek olacaktı. Pinalardan inci de çıkarmış, ama bizim talihimiz olmadı, on dokuz tane pinadan iğne başı boyunda bir tek kara inci çıktı.

Açıkta fırtına dinmemiş olacak ki, koyun içinde bile kayığımız sallanıyordu. Akşam, Keramos'a gidemiyeceğimiz besbelliydi. Şehiradası'nın karşısında küçük bir ada ve çalılıkları arasında taş duvarlar görülüyordu. Eyuboğlu, çocuklar ve ben, kayıkta durup beklemektense, o adayı keşfe gidelim dedik. «Gidemezsiniz hava kötü» dedi Paluko, ama biz dinlemedik. Bota dört kişi bindik. Daha güneş batmadığı halde, fırtınanın verdiği bir koyuluk ortalığı sarmıştı, karşıda Kıran dağları yer yer pembe ve mor harelerle koyu kahverengi bir duvar gibi Gökova'yı kapıyordu. Mehmet kürekteydi. Adsız adaya fazla güçlük çekmeden yanaştık. Botu bir kayaya bağlayıp, çalılıklardan içeriye daldık. Dallan, dikenleri kaldıra kaldıra güç belâ ilerliyorduk. Derken, karşımıza alçak bir duvar çıktı; eğildik, ne görelim, duvar çizgi çizgi mozaik motifleriyle süslü. Yumurta boyunda siyah çakıl taşlan çapraz iki sıra halinde dizilmiş, kesinti yerlerine kırmızı çakıllar yerleştirilmiş; taşlar duvara harç ile yapıştırılmıştı. Duvar büyük bir alanı çevirmişe benziyordu.

Neydi bu duvar? Ne zamandan kalmaydı? İlkçağdan pek olamaz, diyorduk. Bizans mı, yoksa dalın yeni mi? Motifler basit, eldeki derme-çatma malzemeyle meydana getirilmişti. Tırmıklar içinde kalmak pahasına daha da ileriye daldık. Denizden görülen taş yapılara vardık; büyük, kemerli pencerelerle açılan iki tane dört köşe yapıydı bunlar. Birinin yıkılmış duvarı dışarıya doğru bir kavis çizer gibiydi. Kalan duvarlarda düşmüş kabartmaların izleri vardı sanki. Merakımız son haddine varmıştı. Bir küçük kilise mi bu, yoksa Bodrum çevresinde çok raslanan sarnıçlardan biri mi? Duvar da bir manastırı çevreleyen sınır olmasın? Habire tahminler yürütüyor, fotoğraflar çekiyorduk. Ama güneş ha bat-

tı, ha batacak. Her birimiz bir tarafa saptık, kaybolmamak için ikide bir Hu! diye sesleniyorduk. Birdenbire içime bir korku girdi: deniz çok çırpıntılıydı, ya bu adadan kayığa dönemezsek? Korktuğum kadar varmış. Yola çıktığımızda fazla yüklü olan bot su almaya başladı, yanımızda bir kap yoktu ki, suyu boşaltalım, zaten kıpırdamaya gelmezdi, yoksa bir dalgayla devrilirdik. Bir ara ıskarınozun biri denize uçtu. Mehmet kahraman kesilmişti, bir tek kürekle ıskarınozun olduğu yere kadar gitti, onu aldık, yerine koyduk. Mehmet büyük bir soğukkanlılıkla kürek çekiyordu. Yahu şu tirandildekiler halimizi görmüyor muydu? Yaklaşıp da bizi alsalar ya! düşünüyorduk içimizden. Ne bilelim ki, Balıkçı uykuya dalmış, bize gitmeyin demekle Paluko ödevini görmüş sanıyordu. Kan ter içinde gemiye vardık..

Brobro kaptan akşam yemeğini hazırlamıştı, ama pinaları suda haşlayacağına, yağda kızartmıştı. Kapkara vıcık vıcık bir şey koydu karşımıza. Zaten balık ve deniz hayvanı yemekten bıkmıştık. Rakı mezesi olarak karpuzla patates nemize yetmezdi? Gönlümüz o kadar doluydu ki, bir fikir ve söz ziyafeti çektik kendimize. Dünya uygarlığının köklerini içinde taşıyan Anadolu toprağının hep yeni filizler verdiğini şu el değmemiş, ayak basmamış Şehiradası'nda görmemiş miydik? İnsanı durmadan bir şeyler aramaya, bulmaya çağıran bu toprak karşısında, bulunanı bilineni gözden geçirmek canlı bir zevk olmakla kalmıyor, Hitit'ten, Yunan'dan tutun da Mevlânâ'ya, Ömer Hayyam'a kadar şiir dünyasında dolaşırken, Anadolu'da birer sınır taşı gibi yükselen bu anıtlar arasında insanlık düşüncesinin hiç ardı kesilmeyen tatlı bir rüzgâr gibi estiğini görebiliyor insan. Fener ışığında ambar kapağı sanki bir akademiye dönmüştü. Paluko, muço Hasan, Alev, Mehmet çepeçevre bağdaş kurmuşlar, konuşulanları dinliyorlardı. Sonra yorulup sıra ile yatmaya gittiler. Gece ya-

rısını çoktan geçmişti ki, biz daha konuşuyorduk. Söz ve fikirlerimizin tükenmemesi, bitmek üzere olan bu yolculuğu daha da uzatmak içindi belki. Ambara inip yattığımız zaman saat iki olmuştu.

Uykuya yeni dalmıştık ki; yanı başımda makinenin işlediğini duydum. Uyku sersemi yanımdaki Alev'e: «Ne oluyoruz?» diye sordum. «Gidiyoruz» dedi. Aldırmadım, uyudum. Gözümü açtığım zaman, sabahın çamur rengi ışığı ortalığı sarmıştı. Balıkçı'nın bacakları ambar kapağından içeriye sarkıyordu. Eyuboğlu yerinde yoktu. Tirandilin su üstünde hızla kaydığını duyuyordum. Güverteden gergin bir konuşmanın tek tük sözleri geldi. Olan olmuştu. Gece biz uyurken, Brobro, Paluko ve Hasan kalkmışlar, makineyi çalıştırmışlar, yelkeni açmışlar, Keramos'a filan uğramadan, doğru Bodrum'a yol almışlar. Saat henüz 5 olduğu halde, Bodrum'a varmaya dört saat kalmıştı. Müthiş üzüldük, ama iş işten geçmişti artık. Kararımız Bodrum'a çıkmak, sonra başka bir kayık tutup Kuşadası'na kadar gitmekti. Öyle oldu. Birkaç saat Bodrum'da gezdik. Biz şehri, şehir de bizi tanıyordu artık.

Bizi Kuşadası'na götürecek kayık, üstü açık bir piyadeydi. Tirandilden çok daha çabuk gidiyordu, ama ambarı yoktu. Açıkta yatacak, yemek pişiremeyecektik. Paluko şilteleri evine götürmüştü. O gece tahta üstünde yatmaktan başka çare yoktu. Kahve pişirmek için bir ispirto ocağı almıştık, ne var ki, Bodrum'dan çıkar çıkmaz rüzgâr öyle sert esmeğe başladı ki, arta kalan iki üç kaşık kahveyi de döküp ziyan ettik. Balık çorbası, patates haşlaması ne gezer! Kuru ekmek ve Balıkçı'nın arkadaşı Galip beyin verdiği küçük bir teneke dolusu zeytinle yetinecektik. Ama Galip beyin zeytinleri nefisti, İstanbul'dan beri bu kadar lezzetli bir meze yememiştik.

Bodrum açıklarında iki dağ arasında bir vâdi gördük.

— İşte Hermafrodit efsanesinin doğduğu yer, dedi Balıkçı.

Bir zamanlar burada biri tanrı Hermes'in, öteki Aphrodite'nin iki tapınak varmış. Hermes'le Aphrodite'nin bir oğulları olmuş, Hermaphroditos. Vadide de bir dere akarmış, derenin su perisi Salmakis bir gün 15 yaşındaki Hermaphroditos'un oradan geçtiğini görmüş, körpe güzelliğine vurulmuş, «Gel derede sevişelim» demiş delikanlıya. Hermaphroditos sevişmek ne demek bilmezmiş, önce korkmuş, kaçmak istemiş, ama sonra derenin çekiciliğine dayanamamış, serin sulara dalmış. Dalar dalmaz da Salmakis'in kolları kıskaç gibi gövdesine kapanmış. Su perisi sevgilisini bir yandan öper, bir yandan da bu sarılışın sonu gelmesin diye tanrılara yalvarırmış. Dileği yerine gelmiş; yeşil sular içinde Salmakis'le Hermaphroditos'un gövdeleri bir daha ayrılmamak üzere birbirine kenetlenmiş, dişi ile erkek bir tek beden olmuşlar. Hünsa varlıklara da o gün bugün Hermafrodit (Hermaphroditos) denmiş.

Açık denize çıktık. Acayip biçimleri ile Çatal adaları karşımızda her an değişiyor, güneş alçaldıkça koyulaşıyordu. Uzaktan Turgut Reis'in anıtını gördük. Deniz dalgalı, biz yorgunduk. Uyuduk, uyandık, bütün gece böyle geçti. Sabah dokuzda Kuşadası'na çıktık. Oradan otobüsle Efes. Günlerden gene cuma idi. Gökova yolculuğu tam bir hafta sürmüştü. Her güzel şeyin bitmesi insana bir acılık verir. Bizim içimiz gördüklerimiz, yaşadıklarımızla o kadar doluydu ki, taşkın bir sevinç duyuyorduk. Bu yolculuğu nasıl sindireceğiz, sevdiklerimize nasıl anlatacağız diye düşünüyorduk. İzmir'de kendimize biraz çeki-düzen verdikten sonra, akşam lokantada şöyle bir konuşma oldu:

— Çocuklar, biz bu yolculuğu yaptık, ama başkaları da Gökova'ya gitmeli. Başkalarını da oraya göndermek için ne yapalım?

— Yazı yazalım, propaganda yapalım da gitsinler. Gidin demekle iş bitmez ki, biz götürelim onları.

Götürelim, Gökova'yı sevenler kulübü kuralım, isteyen bize gelsin, otuz kırk kişi olur, gideriz. Balıkçı'yı da önden göndeririz, birkaç kayık tutar, bir filo olur, yola çıkarız.

— Her isteyen 100 lira versin, Bodrum'a gelsin. Ondan sonrası bize ait.

Öyle oldu, sevgili okuyucularım, biz kulübü kurduk, manen kurduk. Hepiniz davetlisiniz. Her yaz ağustos ayında Gökova'ya döneceğiz. Bize katılmak istiyorsanız, buyrun, seviniriz. Çok kalabalık gelmenizi candan dileriz.

(1958)

SALMAKİS

Nice nice efsaneler vardır ki, kaynaklarının Anadolu'da bulunduğunu kimse bilmez. Bu masallara sahne olan yerler efsane kitaplarında bütün renk ve çizgi özellikleri ile anlatılmıştır, masalı okurken onları gözümüzle görür gibi oluruz. Ama hayal gözüyle gördüğümüz bu manzaraları gerçek dünyamızda aramaya pek koyulmayız. Oysa, masal, içinde doğduğu dekora ne kadar bağlı ise, dekor da kaynak olduğu masalın anılması, anlatılması ile canlanır ve asıl kişiliğini ondan alır.

Salmakis efsanesi için de bu böyledir. İlkçağdan bu yana birçok sanatçının şiirine, resmine, heykeline konu olan bu masalı bugünkü çerçevesine yerleştirdiniz mi, masal gerçeğin verdiği anlamla derinlik kazanır, masala sahne olan yer de zamanın akışı içinde sanki duralar, ölümsüzleşir.

Bodrum'un hemen yanında, deniz kıyısında, bir zamanlar «Salmakis» denilen, bugün «Bardakçı» diye anılan bir tatlı su kaynağı vardır. İçecekleri suyun az kireçli olmasına önem veren Bodrumlular sularını ya denizden kayıkla, ya karadan eşekle bu Bardakçı kaynağından getirirler. Su, kıyının iki adım ötesindeki bir kayadan denize akar. Bardakçı iki üç yüz metre genişliğinde bir kumsaldır, karadan yana kayalı, uçurumlu bir dağ amfitiyatrosuyla çevrilidir.

Bardakçı'da gökten düşme bir cennet parçası

gibi küçücük, berrak bir göl varmış. Mersin ve yabanî sakız ağaçları bu göle yeşil bir çelenk olurlarmış. Bu güzel gölde Salmakis adlı bir su perisi yaşarmış. Salmakis, tanrıça Artemis'in buyruğunda bir dağ veya orman perisi olmadığından, avcılık etmez, yani zavallı hayvancıkları öldürmezdi; onun için de elinde ok ve yay taşımazdı. İşi gücü gölün yemyeşil sularında çırpınıp yıkanmak, çırılçıplak cümbüş etmekti. Uzun saçlarını göl kıyısında biten mersin ağacından yaptığı taraklarla tarardı. Saçlarını tararken küçücük gölden başka aynası yoktu. Salmakis bu aynaya baktıkça kendi güzelliğine şaşakalıp, gülüşünü güneşli yamaçlarda çınlatırdı. Hep göle dalar, yıkanır çıkar, kendi kendine türkü söyleyerek, yamaçtaki dağ çiçeklerini toplar, saçına takar, boynuna ve kollarına dolardı. Suya daldığı zaman su olur akar, takındığı çiçeklerle dağda gezerken dağ yamacının canı olur, ağaçlara karışır, türküsü de salınan dalların yaprak fısıltısı olurdu.

Bir gün Salmakis göl kıyısında çiçek toplarken güzel bir delikanlı görmüş. Delikanlının adı Hermaphroditos'tu. Bardakçı düzlüğünün bir yanında tanrı Hermes'in bir tapınağı, öte yanında bir Aphrodite tapınağı varmış. İki tanrı sevişmişler, Aphrodite gebe kalmış ve nur topu gibi bir oğlan doğurmuş. Babasının ve anasının adlarını birleştirerek Hermaphroditos adını takmışlar ona. Onbeş yaşına varınca genç yerinde duramamış, başını alıp yeryüzünü gezmeye, görmeye çıkmış. Yolu Salmakis gölünün önüne düşmüş.

Körpe delikanlıyı görünce Salmakis'in gönlü sevgiyle harlamış. Saçını başını şöyle bir düzeltmiş, güzelliğiyle delikanlının gönlünü büyülemeyi tanrılardan yalvarıp, Hermaphroditos'un yanına varmış ve: «Sen bir tanrı mısın, değil misin? Tanrı isen, sevgi tanrısı Eros'un kendisisin herhalde, demiş. Ne mutlu seni doğuran anaya, seni emziren sütnine-

ye! Kızkardeşlerin de seni görmekle sevinirler. Annen, sütninen, kardeşlerin mutlu, ama gelin olarak sana varan kız onlardan yüz kere, bin kere daha mutlu. Nice zevkler tadacaktır o! Bugüne değin evlenmedinse, gel birbirimize varalım; yok, bir gelinle gerdeğe girdinse, yine de sevişelim şuracıkta, duyacağımız zevk hırsızlama bir zevk olsun.»

Salmakis böyle demiş. Ama çocukluk çağından yeni çıkmış olan Hermaphroditos çekingen, sıkılgan bir gençti. O âna kadar böyle şeyleri hiç aklından geçirmemişti. Yanakları utançla kızardı. «Git oradan!» diye öte dürttü peri kızını. Salmakis, içi acıyla burkularak, bir çalının ardına çekilip gizlendi. Kendini ıssız yerde yapayalnız bilen genç önce ayağım suda çalkaladı, sonra soyundu, çırılçıplak göle daldı.

Dibi görünen serin suda bir fildişi heykeli gibi yüzüyordu. Peri kızının gözleri arzu ateşiyle yanıp çaktı. «Artık benimsin!» diye bir sevinç çığlığı saldı ve kınından boşalan yalınkılıç gibi çıplak ve, parlak gövdesiyle göle atladı. Hermaphroditos'u elleri, kolları, bacaklarıyla sarmış, acıtırcasına kavramıştı. Dudaklarım dudaklarına kenetlemişti. Nasıl yılan, pençesinde tuttuğu kartala büklüm büklüm dolanırsa, nasıl denizin dibinde ahtapot lâmisesiyle tuttuğu balığı fırıl fırıl kavrarsa, Salmakis de delikanlıyı öyle sarıp bağrına basıyor, döne döne suyun dibine çekiyordu.

Hermaphroditos kurtulayım diye çırpınırken, peri kızı, tanrılara seslenmiş «Size yalvarırım, ikimizi birbirimize kavuşturun!» diye yakarmış. Tanrılar dileğini yerine getirmişler: Kızla erkeğin iki gövdesini bir tek gövdede birleştirmişler, öyle ki, o gövde ne erkek, ne dişi, aynı zamanda hem erkek, hem dişi olmuş. Batıda «hünsa» anlamına gelen «Hermafrodit» sözü işte bu efsaneden gelir.

Bugün Bardakçı'da Kaplan Kaya denilen yüksek

bir tepe vardır. Hermes ve Aphrodite'nin tapınakları olsa olsa bu tepenin üzerinde olabilirdi. Tepenin denize inen yamacında dikili taşlara, anıtlara, dolmenlere benzeyen dev kayalar yükselir. Bu dik dorukların arasında yer yer yeşil kadife gibi çimen parçaları göverir. Denize varınca, kimi kumsalla, kimi cilâlı taşlarla çevrili berrak, tabiî havuzlar vardır. Taşlar bu havuzları kemerler ve köprücüklerle aşarlar. Taşların altından denize girer ve irili ufaklı beş altı havuzu dolaşır. Salmakis gölü bu havuzlar olsa gerek.

Bu efsane nasıl doğdu, neden doğdu? diye soracak olursak, İlkçağ masalcıları Salmakis gölünün suyunda gevşetici, erkeklik gücünü azaltıcı bir özellik vardı da ondan diye karşılık verirler. Belki yalan, belki gerçek bilmiyoruz. Masalda gerçek aranmaz ki, şiirinin tadına varılır yalnız.

PHİLEMON İLE BAUKİS YAHUT SEVGİ AĞACI

Evvel zaman içinde, Bergama denilen şehrin bulunduğu yeşil ovanın bir köşesinde ulu bir ağaç varmış; bu ağaç çınar, söğüt, meşe, gürgen veya ıhlamur ağaçlarının hiç birine benzemezmiş; benzemez, çünkü hem çınar, hem de ıhlamur ağacıymış. İri gövdesinden fışkıran iki koca dal birbirine dolanır, düğüm olup kenetlendikten sonra, biri bir yana çınar yaprakları, öbürü öbür yana ıhlamur yaprakları salar, yayıldıkça yaydırmış. Her bahar dalları yeni özlerle beslenip şişen, yapraklarının yeşil kubbesi hışırtılı bir gölge ile toprağı serinleten bu eşi görülmedik ağacın bir masalı varmış. Bu masalı size anlatayım.

Bir varmış, bir yokmuş, Philemon ile Baukis adında bir karı koca varmış. İkisi de yaşlı, çok yaşlıymış. Bunca yıllık karı koca oldukları halde Philemon ile Baukis ilk evlendikleri günkü kadar sevişirlermiş. Gövdelerim ağırlaştıran, yüzlerini kırış kırış eden yaş gönüllerinin tazeliğini almamış, sevgilerinin ateşini söndürmemişti. Yoksul evceğizlerinde mutluluk hiç solmayan bir çiçek gibi açar, serpilirmiş. Gündüz Philemon tarlada, Baukis ocak başında çalışırlar, günlük ekmeklerini çıkarırlar, ufak varlıklarının hem efendileri, hem uşakları olup tek başlarına buyruk yaşarlarmış. Katı yürekli, para canlı adamlar çevrelerini sarmış. Ama Philemon ile Baukis komşularına aldırış etmezler, kendi ocakla-

rınra cömert ateşinde ısınıp, sevgi ve mutlulukla dokurlarmış ömürlerini.

Günün birinde tanrılar tanrısı Zeus yüce Olympos dağından yeryüzüne inmeyi kurar. Oğlu kılavuz tanrı Hermes'e: «Gel şu Frigya ovasına gidelim de, ölümlü insanların nasıl yaşadıklarını bir görelim, der. Kesilen kurbanların dumanı çoktandır göğe yükselmiyor. İnsanlarda tanrı saygısı, sevgisi kalmadı mı yoksa?» Ayakları kanatlı tanrı Hermes bu yolculuğa dünden hazırdır. İki tanrı tanınmamak için eski püskü rubalar giyip hemencecik yola koyulurlar. Bergama ovasına inince, tanrı misafiriyiz diye birçok evlerin kapısını çalarlar. Ama ev sahipleri: «Yolunuza gidin, sizi misafir edecek yerimiz yok!» diye karşılık verirler. Böylece çaldıkları her kapı ev sahiplerinin yürekleri gibi kapalı kalır tanrılara. Enikonu taban teptikten sonra, iki tanrı, damı yerden az yükselen Philemon'un yoksul kulübesine varırlar. Kapı hemen açılır ve tanrılar küçücük evin kapısından eğilerek girerler.

Philemon ile Baukis misafirleri içten gelen bir sevinçle karşılarlar. Onları ağırlamak için alçak sedirin üstüne saman dolu torbalar koyarlar. Baukis ocaktaki külleri eşeleyip, ateşe kuru yapraklarla ağaç kabuklan katar. Uzun uzun üfler, sonra alev dillerini çürük zeytin kökleriyle örter. Philemon da bahçeden bir lahana getirir. Baukis lahanayı ayıklayıp ateşe koyarken, kocası asılı duran kuru etten bir dilim keser. Yemek pişedursun, kan koca bir tahta kaba su koyup ateşin yanında ısıtırlar ve misafirlerinin ayaklannı yıkarlar. Kaba, ama tertemiz havlularla silerler.

Yemek pişince, kan koca titrek elleriyle masaya mis gibi kokan yabanî nane sürttüler. Philemon bir ayağı kısa olan masanın altına kırık bir çanak parçası koydu. Sonra da zeytin, kırmızı turp, salata ve külde pişmiş yumurtaları dizdi sofraya. İki tan-

n doya doya yiyorlardı. Philemon da arada bir tahta testiden sirkeye benzer bir şarap dolduruyordu taslarına. Ne var ki, taslar doldukça, testideki şarap eksileceğine, çoğalıyordu. Philemon ile Baukis bu mucizeye önce şaşakaldılar, sonra evlerine gelen tanrı misafirlerinin gerçekten tanrı olduklarını anladılar. Dize gelip, yakardılar.

Zeus ayağa kalktı. Gelin, dedi Philemon ile Baukis'e. Tanrılar önde, ihtiyarlar arkada, bir yamaca tırmandılar. Bir de dönüp baktılar ki, şehir sulara boğulmuş, yalnız kendi kulübelerinin bulunduğu tepecik yüzüyor, yoksul evceğizlerinin yerine de pırıl pırıl beyaz mermerden bir tapınak yükseliyormuş. Tanrılar tanrısı dile geldi: «Ey iyi insanlar, dedi, dileyin benden ne dilerseniz. İyiliğiniz, cömertliğiniz karşılıksız kalmıyacak.» Yaşlı kan koca birbirlerine bir şeyler fısıldamışlar, sonra Philemon şöyle demiş tanrıya: «Tanrım, senden ne dileyelim? Biz bugüne değin bir yastıkta kocaldık, yediğimiz yemek, içtiğimiz su ayrı gitmedi. Bugünden sonra da bizi ayırma, birimiz önce ölüp, ötekini kollarıyle mezara taşımak acısını çekmesin. Daha ne kadar yaşayacaksak, yan yana yaşayalım, soma da ikimiz birden can verip ölelim.»

Zeus bu dileği kabul etmiş, Philemon ile Baukis'i Frigya ovasının yüceliğinde kalan tapınağa bekçi yapmış. Aradan birkaç yıl daha geçmiş. Bir gün ihtiyar karı koca tapınağın eşiğinde güneşleyip, Philemon Baukis'e, Baukis de Philemon'a sevgi dolu gözlerle bakarken, birbirlerinin kollarından taze dallar, yeşil yapraklar fışkırdığını görmüşler. İkisinin de ayakları toprağa gömülmekte, gövdelerini kabuk sarmaktaydı. Kollarını birbirlerine dolayıp son bir öpüşle vedalaşmışlar. Ağaç kabuğu dudaklarını artık örtüyormuş ki, oradan geçen bir yolcu bir dalın öbür dala seslendiğini işitmiş. Ne oluyoruz, ağaçlar mı konuşuyor? diye duraklamış, kulak vermiş.

ama rüzgârda tatlı tatlı sallanan yaprakların dayısından başka bir şey duyamamış.

ALTIN DİYARI

1

Lydia'mn başkenti, İlkçağın en zengin kralı Kroisos, yani Karun'un şehri, uğruna bunca masal, bunca efsane kurulan .Sardes'i yıllardır görmek isterdim. Bir yandan da korkardım ki, gövdeleri pars postlarına sarılı, başları sarmaşık yaprakları ile süslü (Bakkhalar alayının çam kozalakları sallayarak geceleri cümbüş yaptıkları Tmolos dağının (bugün Bozdağ) eteğine, akıntıları altın pulları sürükleyen Pakıtolos ırmağının kıyısına varınca, bir taş yığınından başka bir şey görmeyeceğim ve Sardes üzerine kurduğum güzel hayaller birden yok oluverecek, tıpkı Karun'un zenginliği, mutluluğu gibi. Masalı belki duymuşsunuzdur: Karun, Yedi Bilgeler'den Atina'lı Solon'u bir gün sarayına çağırmış. Dünyanın en mutjlu adamı kimdir? diye sormuş. Sensin! diyeceğine eminmiş. Ama, Solon öyle dememiş: «Ölüm döşeğinde de mutluyum diyebilen adam» cevabım vermiş. Solon Atina'ya dönmüş. Karun da Bilge'nin bir anlam veremediği bu sözünü çabucak unutmuş. Anadolu şehirlerinin hepsinde sözü geçen, egemenliğini Kızılırmak kıyılarına kadar yayan Karun, doğuda İran krallığına bile kafa tutarmış, zengin olduğu kadar da cömertmiş. Anadolu'da olsun, Yunanistan'da olsun altın kaplamalı sütunlarla, heykellerle, sunaklarla donatmadığı bir tapmak yokmuş. Günün birin!de de Yunanistan'daki Delphoi tapmağından bunca armağanın karşılığım istemiş. İran kralı Kyros'un

(Kuruş) akıncılığından kaygılanıyormuş Karun, Apollon tanrının falcı kadınlarına: Bu durum ne olacak? diye sormuş.

Falcılar, biliciler oldum olasıya, lastikli konuşurlar, Apollon'un falcısı da «Karun Kızılırmak'ı geçerse, büyük bir krallık yıkılacak» cevabını vermiş. Lydia kralı sevinmiş bu habere, yıkılacak krallığın İran krallığı olduğunu sanarak, koca bir ordu ile geçmiş Kızılırmak'ı, ne var ki, İranlılara saldırmasıyle yenilmesi bir olmuş. Kurus, Lydia ile birlikte Ege'nin bütün şehirlerini boyunduruğu altına aldıktan sonra, zaferini Sardes'te kutlamaya gelmiş. Karun o gün odun yığınının üstünde diri diri yakılacakmış. Bahtsız kral, yığının üstüne çıkmış, alevler yükselip gövdesini yalayınca «Ah Solon! Solon!» diye haykırmış. Kurus ne. diyor diye merak etmiş ve ateşin söndürülmesini, düşmanının yığından aşağıya indirilmesini buyurmuş. Karun'la konuşunca kendi mutluluğunun da geçici olabileceğini iyice anlamış olacak ki, Karun'u bağışlayıp, sarayına almış, her işinde ona fikir danışmış.

Şu Gediz ovasının güzelliğini anlatamam size! Göz alabildiğine incir bahçeleri, ufukta Manisa dağları, Bozdağ çemberi. Dümdüz, pürüzsüz bir yoldan, kiraz yiye yiye Sardes'e vardık. Otomobilimiz su kenarında, koca bir incir ağacının altında durdu. İşte Sardes'in ünlü Paktolos deresi (bugün Sart çayı diyorlar), bakır rengi bir su. Sardes'in çevresindeki tepeler de hep o renkte. Uzaktan görülen Artemis tapınağının sütunları bile altınımsı bir kızıllık saçıyor.

Sardes, Ege'nin en ilgi verici kazı yeri olacak bu yıl. Harvard Üniversitesinden Prof. Hanfmann kazılara başlamak üzere bir hafta sonra gelecekmiş. Lydia başkenti bilime birçok sırlar açacağa benziyor, bu bakır rengi toprağın altında hazineler yattığı besbelli.

Sardes'te bir iki saat gezdikten sonra, Salihli'ye gittik. Tertemiz, şipşirin bir kasaba. Üç lokantası arasında kebapçıyı seçtik, bize nefis şiş kebaplar, şiş köftelerle lezzetine doyulmaz bir yoğurt yedirdiler. Dört kişilik yemeğe 10 lira bile vermedik. Anadolu lokantalarında bahşiş nedir bilmiyorlar, verirseniz almıyorlar. Salihli'de temiz bir otel de var, tuvaletine gidip, ellerimi yıkadıktan, üstümü başımı düzelttikten sonra Manisa'ya doğru yola çıktık.

İlkçağda iki Magnesia (Manisa) vardı, biri Maiandros (Menderes) kıyısında, öteki Sipylos (Manisa dağı) eteğinde, Manisa'da üç anıt turistin dikkatini çekiyor: dağdaki Kybele kabartması, Ağlayan Kadın kayası ve müze. Anadolulu Ana Tanrıça Kybele'nin koca bir kayanın üstüne yontulmuş bu heykeli üçyüz metre kadar yükseklikte sarp bir dağın yamacındadır. Oraya bir patika çıkıyorsa da, tırmanmayı gözümüz tutmadı.

Manisa müzesi küçük bir şaheser. Muradiye külliyesinden bir medresede 1943'te kurulan bu müzeye Prehistorya'dan Osmanlı çağına kadar, bölgede bulunan bütün eserler getirilmiş ve övülmeğe değer pir bilgi ve düzenle dizilmiş. Bahçesi ağaçlarla, çiçeklerle süslenmiş, misk gibi zambak kokuyor, ortasındaki şadırvandan şırıl şırıl su akıyor.

Manisa'da müze müdürü olarak çalışan Kemal Polatkan bölgede bulunan bir düzine harabeyi gezer, henüz kazı yapılmamış bu eski şehirlerden heykeller, kabartmalar, lâhitler, yazılı taşlar, ne bulursa toplar getirir. Eski medreselerimizin müze haline sokulmaya ne kadar elverişli olduklarına Antalya'da da bir örnek gördüm. Bu bölge müzelerinin kendilerine has bir havası var, anlayışlı, çalışkan bir müdürün elinde büyük şehirlerimizdeki arkeoloji müzelerinden daha güzel oluyorlar.

Niobe, yani Ağlayan Kadın kayasını hiç gördünüz mü? İki bin beş yüz yıl önce tarihçi Herodotos

bundan bahseder de, bizim turistik broşürlerimizde hiç adına raslamadım. Ren nehri kıyısında bir Lorelei olduğunu biliriz, üstüne şiirler yazılmış, şarkılar bestelenmiş olan bu kayayı görmek için turistler Almanya'ya akın ederler. Bizim Ağlayan Kadın kayası Lorelei'dan daha güzel, hikâyesi de daha dokunaklı Manisa bölgesinin kralı Tantalos'un kızı Niobe güneş tanrısı Apollon'la ay tanrıçası Artemis'in anneleri Leto ile ahbapmış. Niobe altısı erkek, altısı kız bir düzine çocuk doğurduğundan, gurur duymuş, tanrıça ile boy ölçüşmeye kalkışmış: Sen yalnız iki çocuk doğurdun, bense 12 tane doğurdum, demiş Leto'ya. Tanrıça, Apollon'la Artemis'e, Niobe'nin çocuklarını öldürmelerini buyurmuş. Apollon Niobe'nin altı erkek çocuğunu, Artemis de altı kız çocuğunu oklarıyle yere sermişler. Acısından Niobe taş kesilmiş, Bu taş, Manisa'daki kayadır derler, yaz kış kayanın gözlerinden yaşlar sızar: Niobe çocuklarına ağlar,

(1959)

KARISINA TUTKUN KRAL

Bu anlatacağım hikâye efsane sayılır mı, sayılmaz mı bilmem. Onu ilkin tarihçi Herodotos gerçekten olmuş bir olay gibi anlatır. Herodotos yurttaşımızdır. Karya şehri Halikarnas'ta (yani bugünkü Bodrum'da) doğdu. Akdeniz kıyılarının aydın ışığı, Herodotos'ta her şeyi bilmek, dünyayı ve insanları tanımak hevesini uyandırmış olacak. Herodotos ilkçağın en meraklı insanıdır. Doğu ile Batının ilk büyük çatışması olan Pers savaşlarının zamanında yaşadığı, bu çatışmada üstün gelen Atinalılara hayran olduğu halde, Anadolulu Herodotos Doğuda Yunanistan'a taş çıkartacak uygarlıklar bulunduğunu bilir. Bu uygarlıkları yakından tanımak içindir ki, Herodotos, Küçük Asya'yı dolaştıktan sonra,

Doğu Akdeniz kıyılarında Mısır'a kadar uzanmış ve bütün bu ülkelerin geleneklerini, göreneklerini inceden inceye not edip dokuz ciltlik koca bir kitap yazmıştır. Tarih biliminin adı da, kendisi de, «Historia» dediği bu kitaptan doğmuştur.

Kandaules ile Gyges masalını Herodotos'tan alıyoruz. Ayın konuyu Platon da ele almıştır, ama çok değişik biçimde. Herodotos'un anlatışında hem gerçeklik payı daha çok, hem de tadına doyulmaz bir çekicilik var. Lydia başkenti Sardes'te geçen bu hikâye kızıl topraklı tepeleri, sularında altın akan ırmağı ile Gediz ovasının bugünkü esrarlı güzelliğini yansıtmaktadır. Sözü Herodotos'a bırakıyorum:

Lydia kralı Kandaules karısına tutkundu. Tutkun olduğu içini de dünyada karısından daha güzel yok sanıyordu. Öyle sandığı için de, Gyges'e karısının güzelliğini anlata anlata bitiremiyordu. Daskylos'un oğlu Gyges, en gözde yaverlerinden biriydi. Kandaules en önemli işlerini ona açardı. Aradan çok zaman geçmeden —Kandaules'in başına gelecek belâ varmış— Kral, Gyges'e şöyle dedi: Karımın güzelliğini anlattığım zaman sen bana pek inanmıyorsun gibime geliyor. Öyle ya insan, kulaklarından çok gözlerine inanır. Ne yapıp yapıp karımı çıplak görmelisin. Gyges bir çığlık attı, dedi ki: Efendim, kraliçemi çıplak görmemi söylemekle amma da uygunsuz lâf ediyorsun! Bir kadın gömleğini çıkardı mı, ayıbını da açmış olur. İbret alınacak güzel ata sözleri vardır. «Herkes kendine ait olana bakmalı» der bir ata sözü. Ben Senin karının en güzel kadın olduğuna inanıyorum, ama, yalvarırım, geleneklere aykırı bir iş gördürme bana. — Gyges, bu teklif başına bir iş açar korkusuyla krala karşı geliyordu. Kandaules ise şöyle cevap verdi: Cesur ol, Gyges, bana güven! Seni denemek için söylemiyorum bunu, karımdan da sana bir zarar gelmez. Çünkü ilkinden işi öyle düzenliyeceğim ki, senin, onu gördüğünü karım bilmiyecek. Yattığımız odanın açık kapısı-

nın arkasına saklıyacağım seni. Ben odaya girince, karım da yanımda yatmaya gelecek. Kapı önünde, bir iskemle vardır. Karım soyundukça elbiselerini bir bir onun üzerine koyar. İşte o zaman rahat rahat seyredebilirsin onu. İskemleden uzaklaşıp da, yatağa doğru yürürken karım sana sırtını çevirecektir. O zaman sen saklandığın yerden çık, kapıdan dışarıya sıyrılıver. Ama dikkat et ki seni görmesin. — Gyges bu sefer kaçamak yolu bulamadığından peki dedi.

Yatma saati gelince, Kandaules, Gyges'i odaya aldı, biraz sonra da karısı içeriye girdi. Gyges kraliçenin odaya girdiğini de, soyunduğunu da gördü. Sonra kraliçe sırtını dönüp yatağa doğru yürürken Gyges usulca kapıdan dışarıya sıyrıldı. Ama kadın onu görmüştü. Bu işi kocasının tertiplediğini de anlamıştı, ama utancını açığa vurmadı, bir şey bilmiyormuş gibi göründü. Niyeti Kandaules'ten öc almaktı. Çünkü hemen hemen bütün yabancılarda olduğu gibi Herodotos «Barbarlarda» diyor, ama eski Yunanlılar Yunanca konuşmayan kavimlerin hepsine «Barbar» derler, bu sözü kötü anlamda kullanmazlardı— Lydia'lılarda da çıplak görünmek bir erkek için bile çok büyük ayıp sayılırdı.

Kraliçe o gece hiçbir şey sızdırmadan sustu. Ama gün doğar doğmaz, uşaklarından kendisine en sadık bildiklerine sırrını açıp, Gyges'i çağırttı. Gyges de kraliçenin olup bitenden haberi yok sanarak huzura çıktı. Kraliçe onu çağırınca huzuruna çıkmak âdetiydi. Gyges gelince, kadın şöyle dedi: Sana iki yol arasında seçme hakkını veriyorum, Gyges, istediğini seç. Ya Kandaules'i öldürüp, beni ve Lydia krallığını ele geçireceksin, yahut da hemen öleceksin ki, Kandaules'in her buyruğuna uyup da görmemen gereken şeyleri görmeyesin bir daha. Başka yolu yok, ya bu tertibi yapan kral ölmeli, ya da beni çıplak görmekle geleneklere karşı gelen sen ölmelisin. — Gyges bir an şaşakaldı, sonra kraliçeye yalvardı, onu böyle bir seçme yapmak zorunda bırakmasın diye. Ama kraliçeyi

kandıramadı ve gördü ki, başka çaresi yok, ya efendisini öldürecek, ya da kendi öldürülecek. Sağ kalmayı seçti. Kraliçeye şöyle sordu Madem beni istemeye istemeye efendimi öldürmeye zorluyorsun, söyle bakalım, ona nasıl el kaldıracağım? — Kadın da cevap verdi, dedi ki: Beni sana çıplak gösterdiği yerden saldıracaksın, onu uyurken öldüreceksin. — Düzen böylece kuruldu. Gyges ne kaçmak yolu, ne de başka bir yol bulabildiği veya kralı öldürmek, ya da kendi ölmek zorunda kaldığı için, gece olunca kadının arkasından yatak odasına girdi. Kraliçe eline bir kama verip onu bir gece önce saklandığı kapının arkasına gizledi. Sonra da Kandaules uykuya dalınca, Gyges yerinden fırladı ve kralı öldürüp kadını da, krallığı da ele geçirdi.

ENDYMİON

Parlak ayın çevresinde sayısız yıldız
Rüzgârsızken duru gökyüzü
Nasıl yanarsa ışıl ışıl.
Bütün doruklar, sivri kayalar çayırlar
Nasıl serilirse göz önüne,
Gökler yırtılıp da açılır,
Tekmil yıldızlar görünür,
Ferahlar yüreği çobanın...

Endymion efsanesi Homeros'un bu birkaç mısraından doğmuş gibidir. Ama bu efsanenin asıl kahramanı eski adiyle Latmos, bugün Beşparmak diye anılan dağdır. Beşparmak dağının eteğinde Menderes ırmağı kendi ovasınca akarak binbir dolanışla gümüşten aylar çizer. Koca ırmak Bafa gölüne ve Batıda Adalar denizine pırıl pırıl boşanır. Geceleri Bafa gölü tepsi dolusu gümüştür.

Beşparmakların heybeti insan hayalini uzak geçmişlere, kıtaları sarsıp dağları birbirinin üzerine yığan büyük yer sarsıntıları çağına götürür. Beş doruğunu bir elin beş parmağı gibi göğe uzatan bu dağa bakarken o depremlerin gürleyişim duyar gibi olur insan. Ama ayışığı bu dağların sertliğini şeker gibi eritir ve çatık kaşlarını çözer. O zaman insan bir dünya manzarası değil, yeryüzüne paldır küldür yıkılmış bir cennet görmüş gibi olur.

Beşparmak dağının rüzgârı denizcileri boğmaz,

ormanları söküp yamyassı etmez. O rüzgâr yeldeğirmenlerine üfleyince, en ağır taşları topaç gibi döndürür ve toz haline gelmiş ay ışığı gibi unlar öğütür.

Beşparmak'ın suları sanki daha güzel hoplamak için en dik uçurumları seçerler, avuç avuç elmasları, pırlantaları sağa sola saçarlar. Denize kavuşmak aşkıyle kendilerini kayadan kayaya atan bu sular bağırlarını parça parça ederler, birbiri ardınca köpük tabanları gürleterek Büyük Menderes'e kavuşurlar. Irmağın kıyısında şafak renkli zakkum çiçekleri altın şamdanlar gibi dikilir.

Beşparmaklarda ağaçlar sert ve çıkıntılı kayaları avuç gibi kavrarlar. Bazılan uçurumun dibine bakmak için yarlardan eğilirler, başlan yokuş aşağı inen atlılar gibi dimdik arkaya irkilirler. Pınarın tatlı suyunu içmek için kıyısına üşüşürler, çimenlerde halka olup yellerle hora teperler, sonra meralara gelip dinlenirler; kalkarlar geçit resmi yapıyorlarmış gibi Beşparmakların keskin doruklarından dizi dizi göklere doğru çıkarlar. Ağaç kalabalığının ne olduğunu asıl burada görmeli. Burası bir dal ve yaprak mahşeridir.

Beşparmakların üstünde zikzaklayan şimşekler gelin telleri gibi çakar, bulut bulut yağmurlar boşanır, sonra da çevre çevre gök kuşaklan salınır.

Endymion efsanesi işte bu dekor içinde doğdu. Endymion, Beşparmak dağında sürülerini otlatan bir çobanmış. Kavalından başka bir varlığı olmayan yoksul bir çoban. Gündüz kayadan kayaya hoplayan boynuzlu, sakallı kara keçilerini gözler, yamacın misk kokulu kekiklerini yiyen sürünün titrek meleyişlerine kulak kabartırdı. Kavalı Endymion'un biricik dostu, sırdaşıydı. Dağlarda yapayalnız yaşamanın verdiği hürlük, açıklık duygusunu da kalabalık şehirlerde oturan hemcinslerine özlemini de hep bu kavala söylerdi. Kaval sanki onu biran dinler,

sonra boğuk veya tiz, gülen veya ağlayan seslerle duygularını dile getirir, uzak doruklara kadar ulaştırırdı. Endymion'un kavalı yalnız çobanın sevincini, özlemini söylemekle kalmaz, kara dorukların, yeşil çimenlerin, bulut bulut yapraklarıyle sağa sola serpilmiş ağaçların, cıvıl cıvıl akan suların da seslerini duyururdu.

Bu ıssız dağlarda Endymion'u ne gündüz kavalını üflerken, ne gece taze çayırın üstüne uzanıp sere serpe uyurken kimsecikler görmezdi. Yalnız, ayışığı görürdü onun gürbüz bedenini, erkekçe güzelliğini. Ay tanrıçası Selene, Endymion'a baka baka, gönül vermişti ona. Her gece üzerine eğilir, gümüş ışığıyla onu sarıp bütün gövdesini içine alırdı.

Sevişmeleri sabaha kadar süren ışıklı bir uykuda uzun, aralıksız, durgun bir birleşme idi. Endymion her gece serin çayırın üstüne yatınca kollarını sevgilisine açardı.

Selene de gökte ne zaman doğarsa, nerede doğarsa, hemen çobanına koşar, gövdesini ışınlarıyle sarar, öperdi.

Ne var ki, Selene bazı gece daha çok, bazı gece daha az kalırdı sevgilisinin yanında. Ayın Endymion'la hiç birleşemediği karanlık geceler de vardı. Onlar Beşparmakların dorukları gibi kara, korkulu bir bekleyiş içinde geçerdi. Ama bu bekleyiş uzun sürmez, ilk ay gökte gözüktü mü, Endymion'la Selene gene kavuşurlar, denizden yeni çıkmış balıklar kadar serin, diri, parıltılı gövdelerini birbirlerine değdirirlerdi. Her buluşmada ilk defa buluşuyormuş gibi olurlar, hiç tadmadıkları bir tadı dudaklarında eme eme duyamazlardı. Her öpüşte gövdeleri daha da aydınlanır, tepeden tırnağa nur kesilirdi. Endymion'la Selene için sevgi, ışığın ta kendisiydi.

Ölümsüz tanrılar kimizaman kıskanır insanların mutluluğunu. Sevgiyle insanların bir çeşit ölümsüz-

lüğe ermelerini, tanrılara denk gelmelerim istemezler de ondan. Ama tanrıların tanrısı Zeus, Selene ile Endymion'un bu hep yenilenen bitimsiz sevgilerinden hoşlanmış, Beşparmak dağlarının yoksul çobanına bir armağan vermeyi kurmuş. Dile benden ne dilersen, demiş ona. Endymion da ne dilesin, ölümsüz bir uykuyla uyumayı dilemiş.

O gün bugün Beşparmak dorukları ay ışığında karlı gibi ağarır. Ulu çamları uyuyan ve ışıklı düşler gören insanlara benzer. Nerden geldiği belirsiz bir esintiyle yaprakları ürperir, fısıldaşır zaman zaman. Ayışığı göklere parmak uzatan doruklardan aşağı su şırıltısı gibi şarıl şarıl akar. Yamaçlarda çobanların yaktığı ateşler mavi mavi tellenen ince dumanlar salar. Endymion'un kavalı yankılanır kayadan kayaya. Hep aynı sestir o, dağların ıssızlığını, insanların özlemini söyler. Aym çevresinde yıldızlar kıpırdaşır. Gökler sanki yırtılmış, açılmıştır. Beşparmakların çobanı Endymion'un ışıklı, ölümsüz mutluluğunu gözümüzle görebiliriz.*

* Anadolu efsanelerini anlatırken Halikarnas Balıkçısı'ının *Anadolu Efsaneleri* adlı kitabından çok faydalandım. Öyle ki, çok güzel yazılmış bazı parçaları olduğu gibi Balıkçı'dan aldım.

SEVGİ İLE CAN

Bir varmış, bir yokmuş.. Eski zaman içinde Milet (Miletos) denilen ülkede bir kralla bir kraliçe yaşarmış. Üç kızları varmış bu kralla kraliçenin... Üçüde de güzelmiş. Ama üçüncüsü, en küçüğü öyle güzel, öyle güzelmiş ki, Miletliler bu kral kızının ölümsüz bir tanrıça olduğu inancına kapılmışlar, ona yeryüzüne inmiş Aphrodite gibi tapınmağa koyulmuşlar. Adı Psykhe, yani Can olan bu kral kızının ünü Milet sınırlarını aşmış, Anadolu'dan, Ege ve Akdeniz kıyılarından kafile kafile insanlar gelirmiş onu görmeye. Tanrıça Aphrodite'in Knidos'taki, Paphos'taki tapınaklarına kimsecikler uğramaz olmuş. Kurbanlar kesilmiyor, sunaklarda soğumuş küllerle solmuş çelenkler birbirine karışıyormuş. Tanrıça bu duruma önce şaşmış, soma öfkelenmiş. «Bir ölümlü nasıl da yaradılış kanunlarını elinde tutan bir tanrıçanın yerine geçer!» diye köpürmüş. Çan'a haddini bildirmek, ondan öcünü almak için bir düzen kurmuş. Oğlu Eros'a, yani Sevgi'ye başvurmuş.

Sütbeyaz omuzlarında kocaman bir çift kanat taşıyan Eros, tanrıların en genci, en yakışıklısı, aynı zamanda da en insafsızı idi. Yüreğe sapladığı zehirli oklarla inim inim inletirdi insanları da, tanrıları da. Oklarını omuzuna asılı bir altın oklukta taşıyıp, çırılçıplak dolaşırdı dünyayı... Girmediği yer, görmediği erkek veya dişi kalmazdı. Birini gözüne kestirdi mi, yayını gerer, nişan alır, vınk diye oku-

mı üzerine salar ve hiç şaşmadan kurbanının yüreğine saplardı. Sevgi oklarının saplandığı yüreklerde gitgide büyüyen yaralar açılırdı. Okla vurulmuş insan, sevgilisine kavuşmak için yanıp tutuşur, kavuşmakla acısının dineceğini sanırdı, oysa hiç dinmezdi sevgi acısı.

Sevgi deniz kıyısında başı boş dolaşırken, annesi Aphrodite'nin köpüklü dalgaları yaran bir araba ile yaklaştığını görmüş. Tanrıça, oğlunu öpüp kokladıktan sonra, elinden tutmuş, Milet'teki boş tapınağına götürmüş. «Bak, oğlum, demiş, bir ölünlünün bana yaptıklarına bak! Benim öcümü almak sana düşer. Okunu bu haddini bilmez kıza doğru yönelt, dünyanın en çirkin, en kaba erkeğine gönül vermesini sağla.» Tanrıça böyle demiş ve Sevgi'yi bir daha öpüp, altın arabasına binmiş, beyaz köpüklere karışmış.

Aylar, yıllar geçiyor, Çan'a koca bulunamıyordu. Asilzade olsun, halktan bir adam olsun kimse güzellikte tanrıçalarla boy ölçüşen kral kızını istemeyi göze alamıyordu. Milet kralının büyük ve ortanca kızı çoktan evlenmişlerdi. Kral, küçük kızına niçin koca çıkmadığını tanrı Apollon'a sormayı düşündü. Milet'e yakın Didyma tapınağında tanrı buyruklarını insanlara bildiren duacılar vardı. Kral bunların birine başvurdu. Bilici şu korkunç cevabı verdi: «Kızını gelinlik elbisesiyle bir kayanın tepesine bırak. Tanrıların ona seçtikleri koca bir ejderdir. Bu tüyler ürpertici yaratık, kızı gelip kayanın üstünden alacak ve evine götürüp, onunla gerdeğe girecek.»

Kral bu habere çok üzüldü. Milet sarayında günlerce gözyaşı döküldü, yas tutuldu. Ama tanrı buyruğunun yerine getirileceği gün de gelip çattı. Düğün alayı yola düzüldü. Önde kapkara meşaleler taşıyan adamlar yürüyor, arkalarında Lydia kavalı ile yas havaları çalan çalgıcılar geliyordu. Bir dü-

ğün alayı değil, bir cenaze alayı derdiniz buna. Milet halkı duvağının altında hıçkırıklarla ağlayan geline acıyor, ah vah diye inliyordu. Alay bir dağın dik yamacında bulunan kayaya varınca, meşaleler söndürüldü. Can anasına, babasına, bütün Milet halkına veda edip taşın üstüne oturdu. Gelin alayı sessizce geri döndü. Can, yüreği korkudan tıp tıp atarak, kısmeti olan ejderi beklemeye koyuldu.

Gece karanlığında tatlı bir yel esmeğe başladı. Yel Çan'ın eteklerini şişirdi, duvağına sarıldı ve birden genç kızı havalandırdı. Can neye uğradığını bilmeden kendini okşayıcı yele bıraktı. Uçtu, uçtu, sonra yavaşça yeşil, taptaze, kokulu bir çayırın üstüne kondu.

Uyandığı zaman, çevresinde sık ağaçlı bir orman ve ormanın ortasında bir pınar gördü. Berrak bir serinlik sarmıştı ortalığı. Yapraklar arasında bir saray yükseliyordu. Limon ağacı ile fildişinden örülmüş çatısı altın sütunlara dayalıydı. Duvarlarda gümüş kabartmalar vardı. Ancak bir tanrı eli, kabartmalardaki çeşit çeşit hayvanları böyle ustaca çizmiş olabilirdi. Döşemeler değerli taşlardan renk renk mozaiklerle örtülüydü. Bu saray öylesine parlıyor, ışıldıyordu ki, güneş olmasa da ışınlar saçacak gibiydi. Sarayda kimsecikler yoktu. Can dört bir yanına baka baka içeriye girdi. Odalarda birbirinden güzel ve değerli eşyalar vardı. Bu hazineler bekçisiz mi kalıyordu? Can bunu düşünürken bir ses duydu: «Bütün bunlar senindir, hanımım. Biz hep senin hizmetindeyiz. İşte yatak odan, yatağın, sedirin, işte hamam, yıkan giyin, sonra da kahvaltını verelim sana.»

Can bu gövdesiz seslere şaşakaldı, ama yorgundu, sedire uzanıp biraz uyudu, sonra kalktı hamama girdi. Yıkandıktan sonra önüne ay biçiminde bir masa dikildi. Masanın üstünde çeşitli yemek, meyvalar, şaraplar vardı. Can bu nefis yemeklerden

yedi. Yemek bitince bir çalgıcı saz çalmağa koyuldu, bir başkası da türkü söylüyordu. Ne var ki, çalgıcı da, çalgısı da görünmüyordu. Ortada yalnız birçok sesler duyuluyordu. Gövdesiz sesler Çan'ı akşama kadar eğlendirdiler. Gün batınca, genç kız yoruldu, yatağa uzandı ve gözlerini kapadı. Gece yarıya varmıştı ki, bir hışırtı duyuldu. Birisi usulca yatağa kondu. Can korkudan donakalmıştı. Karanlıkta gözleri hiçbir şey seçemiyordu. Gövdesi yumuşacık tüylerle örtülür gibi oldu, iki kol boynuna sarıldı, iki dudak dudaklarına kapandı. Kız tepeden tırnağa ürperdi, kendini koyverdi.

Ertesi sabah uyanınca Can yatağı boş buldu. Bir gecelik kocası sır olmuştu. O gün de gövdesiz hizmetçileri hizmetine koştular, yemekler geldi gitti, çalgıcılar çalgı çaldı. O gece de Sevgi yine geldi. Can'ın yanına uzandı, onu öptü, sevdi ve gün doğmadan sır oldu gitti. Günler geçiyor, Can sır dolu sarayında tek başına kalıyor gece adını bilmediği, yüzünü görmediği kocasıyle yatıyordu. Milet sarayında anası babası üzüntüden eriyip gidiyorlardı. Büyük ve ortanca kızları onları avutmaya yetmiyordu.. Korkunç bir canavarın Can'ı kayanın üstünden alıp götürdüğüne inanıyordu herkes.

Bir gece Sevgi, Can'a şöyle dedi: «Canım Can'ım, kızkardeşlerin seni arıyorlar. Olmaya ki, kayanın üstüne çıkıp seni çağırsınlar, sen de onlara cevap veresin. Kardeşlerinin buraya gelmesi mutluluğumuzu yok edebilir.» Can peki dedi ve kardeşlerini çağırınamağa söz verdi. Ama kimsesiz sarayında canı sıkılıyordu, Milet'i, anasını, babasını, arkadaşlarını özlüyordu. Mutluluğu bir yük olmaya başlamıştı. Gündüz tek başına ağlıyor, geceleri Sevgi'nin koynunda bile rahat bulamıyordu.

Sevgi: «Canım Can, kötü yoldasın, kendini tut, kardeşlerini buraya çağırırsan, pişman olacaksın» diyor, ama Can'a sözünü dinletemiyordu. Bir gece

Can öyle yalvardı, yakardı ki, tanrı dayanamadı: «Peki, dedi, kızkardeşlerinin bir kere buraya gelmelerine izin veriyorum. Bir gün akşama kadar senin yanında kalabilirler, buradan beğendiklerini alıp götürebilirler, ama sakın öğütlerini dinleme, sakın benim kim olduğumu öğrenmeye çalışma, yoksa mutluluğumuz uçup gider, seninle ben bir daha birleşemeyiz.»

Can gözyaşları arasında gülümsedi: «Merak etme, canım Sevgim diyordu. Senin kim olduğunu ne niye araştırayım? Sevgi tanrının kendisi bile olsan seni bugün sevdiğimden fazla sevemem. Kardeşlerimin öğütlerini dinlemem, yeter ki, onları bir kerecik göreyim, onlar da benim mutlu yaşadığımı görsünler. Babamın gönlü rahatlasın, anacığım bana yas tutmaktan kurtulsun.»

Ertesi sabah Can'ın kızkardeşleri kayanın üstüne çıkıp «Can, nerdesin? Sevgili kardeşimiz, ne oldun? Seni kim aldı götürdü? Bak, yıllardır sana ağlayıp duruyoruz. Sesimizi duyuyorsan, bize cevap ver. Yaslı anana, kederli babana acı» diye bağırdılar. İniltileri dağdan dağa yankılana yankılana Sevgi'nin sarayına vardı. Can eşiğe çıktı: «Burdayım, gelin, sevgili kardeşlerim!» diye seslendi. Meltem yeline kızkardeşlerini getirmesini buyurdu. Yel, kral kızlarını kayanın üstünden aldı, Sevgi sarayının önündeki çayıra bıraktı. Üç kızkardeş birbirine sarıldılar, sevinç gözyaşları ile öpüştüler. Can kızkardeşlerine sarayı gezdirdi, hazinelerini gösterdi. Gövdesiz hizmetçilerin getirdikleri sofralarda nefis yemekler ikram etti. Büyük ve ortanca kral kızı bu bolluğu, bu zenginliği görünce kıskandılar, Can'a bir sürü soru sormaya koyuldular: «Bu saray kimin sarayı? Kocan kimdir? Adı nedir? Nasıl bir adamdır?» Can bir masal uydurdu: «Kocam, dedi, bıyığı yeni terleyen güzel bir delikanlıdır. Gününü dağlarda ormanlarda avlanmakla geçirir. Bu konuşmayı

daha fazla uzatmamak için de kızkardeşlerine saraydan hediyeler seçmelerini söyledi ve istediklerini verdi. Akşam olunca, Meltem yeline kızkardeşlerini yine kayanın üstüne bırakmasını buyurdu.

İki kızkardeş Milet'e dönerken kıskançlıktan çatlayacak gibi idiler. Gördüklerini kimseye bildirmemeye karar verdiler. Ne yapıp yapıp Can'ın yuvasını bozacaklardı.

O gece Sevgi, Can'ın yanına uzandığı zaman: «Canım Can'ım, büyük bir tehlike geçirdin, dedi. Kızkardeşlerin seni kıskandılar. Onları bir daha buraya çağırma, yoksa evimizi yıkacaklar. Bak sana bir müjde vereyim, yakında bir çocuğumuz doğacak, kızkardeşlerinin öğütlerine kanar da, benim kim olduğumu öğrenmeye kalkışırsan, ben senden ayrılmak zorunda kalırım, çocuğumuz da ölümlü bir insan olarak doğar. Yok sözümü dinlersen, karnında taşıdığın yavru ölümsüz olacak, tanrılara karışacak.»

Can bu habere çok sevindi: «Sevgili kocam, dedi, bana güvenebilirsin. Seni gözümle görmediğime üzülüyordum, ama bundan sonra çocuğumuzun yüzüne bakar, seni onda görürüm. Hem karanlıktan bana ne, sen benim günüm güneşim değil misin? Misk kokulu saçlarının, beni saran körpe bedeninin üstüne yemin ederim ki, seni görmeye kalkışmayacağım, kim olduğunu araştırmayacağım. Kızkardeşlerimi bir daha buraya getirt de gör. Beni bir daha denersin, kuşkulanmazsın artık.»

Can ne yapıp yaptı, kızkardeşlerinin bir daha Sevgi sarayına gelmelerini sağladı. Can onları ilk defasından daha da çok ağırladı. Ama kral kızlarının aklı ikramda, hediyede değildi. «Can, dediler, ana olacağına çok sevindik. Bu müjdeyi anamıza, babamıza götürdüğümüz zaman, onlara gün doğacak, çünkü ne desek bize inanmıyorlar. Senin korkunç bir ejderle evleneceğini bildiren tanrı Apollon'un buyru-

ğu vardı ya, anan baban onu bir türlü unutamıyorlar. Kızımız kocasını bir kere gündüz gözü ile görsün diyorlar. Ya gece koynuna giren adam bir canavarsa, ya senden doğacak çocuk ağzı zehir saçan bir yılan, yedi başlı bir ejderse? Hem kocan belki doğurmanı bekliyor, sonra seni boğacak, ya da kıtır kıtır yiyecektir. Biz sana haber veriyoruz, ablalık görevimizi yapıyoruz. Artık sen bilirsin.»

Can şaşakalmıştı. Kuşku yılanı içini sinsi sinsi kemirmeye başladı. Kral kızları bu şaşkınlığı fırsat bilerek, telâşla:

«Bak Can, bu gece yastığının altına bir kama sakla, dediler, yağ kandilini yak, ışığı dışarıya vurmasın diye üstüne bir testi ört. Testiyle kandili masanın altına koy. Kocan uykuya daldıktan sonra, kandili başının üstüne tut ve yüzüne bak. Bir ejderse, korkma, hemen kamayı göğsüne sapla. Canavardan kurtuldun mu, biz seni alır Milet'e götürürüz. Dengin olan bir erkekle evlendiririz seni.»

Can'ın yüreğinde öyle bir kasırga kopmuştu ki, kızkardeşlerinin gittiğini duymadı bile. Kulakları uğulduyor, kafası zonkluyordu.

Ne yaptığını bilmeden kalktı, yağ kandilini, testiyi, kamayı hazırladı. Kızkardeşlerinin öğütlerini harfi harfine yerine getirdi, sonra da yattı, kocasını bekledi. Sevgi o gün birçok yüreklere ok saplamış olacak ki, yorgundu. Can'ı sarıp öptükten sonra, hemen uykuya vardı. Can'ın yüreği küt küt vuruyordu, kamayı yastığın altından çekti, titreyerek ayağa kalktı, yağ kandilini masanın altından aldı, testiyi kaldırdı ve kocasının baş ucuna kadar sendeleyip, ışığı çıplak gövdesinin üstüne tuttu.

Kat kat beyaz tüylerden kanatlar üzerine uzanmış, canlı mermer gibi parlayan çevik, körpe bir beden, altın sarısı saçlarla halelenmiş yüksek alınlı bir baş, sevinç soluğu ile açılan yumuşak dudaklar... Can uyur gördüğü tanrıyı hemen tanıdı: Sevgi. O

anda duyduğu coşku öyle derin, öyle sonsuzdu ki, sevginin saçtığı hiç bir ok böylesini aşılamamış, aşılayamazdı. Can arzu ile tutuştu, uzun ipekten kirpiklerin gölgelediği pembe yanağa doğru eğildi, dudakları tanrının göz kapağına değdi. Can eğilirken, elindeki yağ kandili de eğildi. Kandilden bir damla yağ Sevgi'nin göğsüne damladı.

Tanrı birden uyandı, doğruldu ve kanatlarını gerip uçmaya hazırlandı. Ayaklarına yalvararak kapanan Can'a: «Can, benim akılsız Can'ım, annem seni bir canavara vermemi buyurmuştu. Seni sevdim, ben aldım. Ama beni can gözüyle görmek sana yetmedi, gözünle de görmek istedin, gözümden öptün. Can ölümlüdür. Sevgi ölümsüz. Bağdaşamayız biz. Ayrılmalıyız!» dedi ve uçtu gitti. O anda altın saray yok oldu. Can kapkara gecede nemli toprak üstünde yüzükoyun yatar kaldı.

Gün doğunca, Can kalktı, ırmağa doğru yürüdü, kendisini suya attı. Ölmek istiyordu. Ama ırmağın Sevgi'ye saygısı büyüktü, hemen sularını durgunlaştırdı, Can'ı kıyıya taşıyıp bıraktı. Kıyıda tanrı Pan kaval çalıyordu. Keçi tırnaklarının üstünde hoplaya hoplaya Can'a yaklaştı: «Ağlama, güzelim, dedi. Beni dinle, dağda bayırda yaşayan bir çobanım, ama aşk işlerinde büyük tecrübelerim vardır. Sevgi'nin peşini bırakma. Git ona yalvar, seni affetsin. Yüreği yumuşaktır, günün birinde sana döner.»

Can yola koyuldu. Az gitti, uz gitti, büyük kızkardeşinin bulunduğu şehre vardı. «Ah, ablacığım, dedi, kocam Sevgi tanrı bana çok kızdı. Beni sarayından kovarken seninle evleneceğini söyledi. Meltem yeline de beni buraya getirmesini buyurdu.» Büyük kral kızı bunu duyunca, hemen kayanın üstüne koştu ve yelin nerden estiğine bakmadan, «Sevgi, al beni» diyerek kendini kayadan aşağıya attı. Uçurumun dibine düşen gövdesi param parça oldu. Can aynı oyunu ortanca kızkardeşine de oynadı ve

ondan da böylece öcünü aldı.

Can dağ bayır dolaşırken, Sevgi açılar içinde kıvranıyordu. Can'dan ayrılalı beri dünya bir cehennem olmuştu ona. Bir gün beyaz martı, tanrının haline acıdı, uçtu, tanrıça Aphrodite'yi denizin köpüklü dalgaları arasında yüzer buldu. Sevgi'nin hasta yattığını bildirdi ona: «Bu ne böyle, dedi, sen denizlerde yüzersin, oğlun gönül yarasıyle hasta yatar. Yeryüzünde sevişenler, evlenenler azaldı. Dünyanın tadı kalmadı, vesselam.» «Oğlum ne diye hasta yatar? Yanlışlıkla bir okunu kendi yüreğine mi sapladı yoksa?» diye sordu Aphrodite. Geveze kuş, olup biteni anlatınca, tanrıçanın tepesi attı: «Ne, o şımarık, o haddini bilmez Can'a mı gönül verdi? Eh, oğlum sözümü iyi dinlemiş. İkisi de görürler şimdi tanrıça Aphrodite ile alay etmek ne demekmiş.»

Can şehir şehir dolaşıyor, tanrı tapınaklarına sığınmağa, tanrılardan yardım görmeğe çalışıyordu. Ne var ki, hiç bir tanrı, Aphrodite'nin kovaladığı bir ölümlü kadını tapınağına alıp korumayı, bu yüzden Aphrodite ile bozuşmayı göze alamıyordu. Can, Aphrodite'nin kendisine başvurmaktan başka çare olmadığını anladı ve gene günlerce dağ bayır yürüyüp, tanrıçanın tapınağına vardı.

Kapıda bir hizmetçi onu karşıladı: «Eh, sonunda inadın kırıldı demek. Gel bakalım hanımın önüne, dedi ve Can'ı saçlarından yakalayıp Aphrodite'nin yanına kadar sürükledi. Tanrıça alaylı bir gülüşle: «Kaynanasını selamlamaya gelen geline bakın, dedi. Hoş geldin. Ama dedikleri kadar da güzel değilmişin. Burada sana yaptıracağım işler seni yola getirir, güzelliğinden de eser kalmaz, hiç korkma!» dedi ve hizmetçileri Dert'le Üzüntü'yü Can'ın peşine taktı. Tanrıça, kızı bir odaya kapattı, odaya birer torba buğday, arpa, darı, haşhaş, bezelye, bakla ve mercimek getirtti, torbaları boşaltıp, taneleri birbirine karıştırdı. «Haydi bakalım, iş başına geç de akşama kadar bunları ayırır, ge-

ne torbalarına doldurursun» deyip odadan çıktı ve arkasından kapıyı kitledi.

Can çıldıracak gibiydi: Önünde duran dağ gibi yığını akşama kadar ayıklamak insan gücünün çok üstündeydi. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya koyuldu. O sırada bir karınca çıkageldi: «Ağlama, güzel kız, dedi. Biz sana yardım eder, akşama kadar bu işi bitiririz.» Yakında ne kadar karınca yuvası varsa, hepsinden karıncalar sürü ile geldi, hemen işe koyuldular ve birkaç saat içinde buğday, arpa, darı, haşhaş, bezelye, bakla ve mercimek tanelerini ayrı ayrı yığınlar haline getirdiler. Can herbirini kendi torbasına doldurdu.

Akşam Aphrodite gelip işi olmuş bitmiş görünce, şaştı: «Bu işi başaran sen değil, senin o kendine buyruk sevgilindir. Neyse, bu gece uyu, yarın bakarız» dedi ve Can'a bir parça kuru ekmek atıp gitti.

O gece sarayın başka bir odasında Sevgi, yatağında inim inim inliyordu. Anası onu da ele geçirmiş ve Can'a aşkını unutması için sarayına kapatmıştı. Ne var ki, gün geçtikçe Sevgi'nin özlemi azalmıyor, artıyordu.

Ertesi günü Aphrodite, Can'a şöyle dedi: «Şu karşıki dere ve orman var ya, onu geçince bir düzlüğe varırsın. Orada bir koyun sürüsü yayılmakta. Koyunların yününden bir tutam al getir bana.»

Can sevinçle dışarıya fırladı. Tanrıçanın buyurduğu işi yapamasa bile, hürriyete kavuşacaktı. Ormana doğru koşarken su kenarında bir kamış ona seslendi: «Sakın sürüye şimdi yaklaşma, bu koyunlar vahşîdir, saldırır, seni param parça ederler. Öğle vakti uykuya dalarlar, o zaman şu büyük meşe ağacının gölgesine saklanırsın, öbür ağaçların dallarına yapışmış kıl tutamlarından birini alır, Aphrodite'ye götürürsün.» Can kamışın dediğini yaptı ve akşam tanrıçaya bir tutam yün götürdü. Aphrodite: «Bu işi de kendin yapmadın, ama şimdi anlıyacağım güçlü bir can olup olmadığını. Şu dağın üstünde bir kaya var, altından kara bir su akar, bu suyun kay-

nağına kadar gidip şu testiyi dolduracaksın,» dedi ve eline ufacık bir testi verdi.

Can bu son deneme olur umuduyla dağa tırmandı, ama altından kara suyun aktığı kayaya varınca, önünde korkunç bir yanardağ kraterinin açıldığını gördü. İki yanında ağızlarından ateş saçan ejderler duruyor, ileri gitmesini önlüyorlardı. Sulardan da: «Nereye? Dikkat! Ölüme gidiyorsun!» diye sesler yükseliyordu. Can bu korkunç manzara karşısında taş kesilmiş bakıyordu. Tanrı Zeus'un kuşu kartal oradan geçerken kızın haline acıdı: «Testiyi bana ver, dedi, sen onu gidip dolduramazsın, çünkü bu gördüğün kara su cehennemden akan Styks ırmağıdır. Hiçbir insan, hiçbir tanrı bu suya dokunamaz.» Kartal testiyi gagasına aldı ve ejderlerin arasından uçarak gitti kaynakta doldurdu.

Can dolu testiyi Aphrodite'ye verdiği zaman, tanrıça: «Sen büyücü mü nesin! diye çıkıştı. Al şu kutuyu, yeraltı tanrıçası Persephone'ye götür, içine biraz güzellik koysun. Bu gece tanrılar şölenine gideceğim.»

Can bu işin altından çıkamayacağını anladı. Bir kulenin tepesine çıkıp kendini aşağıya atmak istedi. Derken kule dile geldi: «Böyle ölüp de yeraltına gidersen, bir daha dünya yüzüne dönemezsin. Şu Hierapolis'in Pamukkale dedikleri beyaz kayalan var ya, onların ortasında tanrı Hades'in tapınağı kuruludur. Oradan karanlık bir dehlizle yeraltı ülkesine inilir. Eline iki metrelik ve arpa unundan yapılmış iki çörek al. Yolda bir topal eşekle bir topal eşekçiye raslıyacaksın. Eşekçi yere düşmüş çalı çırpıyı topla diyecek sana, hiç aldırma, geç. Ölü canları sandalında taşıyan kayıkçı Kharon'a yaklaşınca, ona bir metelik ver. Yolda ölü canlar senden çöreği istiyecekler, sakın verme. Çöreği Hades ülkesinin bekçisi üç kafalı köpek Kerberos'a ver. Persephone seni iyi karşılayacak, kutuyu doldurduktan sonra, geri dön,

ikinci çöreği Kerberos'a, ikinci meteliği de Kharon'a ver. Ama sakın yolda kutuyu açıp, içine bakma.»

Can kulenin dediği gibi yaptı ve kutuyu alıp yeryüzüne doğru yola çıktı. Tam gün ışığına kavuşacaktı ki, kafasında bir fikir çaktı: «Elimdeki kutuda tanrısal güzellik var, onu yüzüme sürersem, belki ben de bir tanrı olur, Sevgi'ye kavuşurum», dedi ve kutuyu açtı. İçi bomboştu. O anda Can yere yıkıldı ve derin bir uykuya daldı.

Ama Sevgi, anasının sarayından uçmuş, Can'ın yolunu bekliyordu bu sefer. Kutuyu açıp yere yıkıldığını görünce, yanına vardı, onu kollarının arasına aldı: «Canım Can, diye okşadı öptü, gene merakına kurban gidecektin! Hemen bu kutuyu anneme ver. Tanrılar da artık bize acır, bizi birbirimizden ayırmazlar.» Gerçekten de Zeus tanrı Hermes'i Aphrodite'ye göndermiş, Can'ı affetmesini buyurmuştu. Hermes, eliyle Can'ı Sevgi'ye verdi. «Bu gece Olympos'ta nikâhınız kıyılacak, dedi. Tanrılar sizi bekliyor.» Sevgi, Can'ı kolları arasına alıp, ak kanatları açtı. Göklere uçtular. Işığa doğru yükselirken pul pul ışık saçıyorlardı. O gün bugün Sevgi ile Can hiç birbirinden ayrılmadılar.

«EPHESUS BY NIGHT»

Aynı ırmağa girenin üstünden
hep başka başka sular akar
Herakleitos

Arabadan indik, karanlıkta yürüyoruz. Dipte, çardağın altında bir fener sallanıyor. İnce uzun bir karaltı belirdi, arkasından bir gölge daha:

— Hoş geldiniz, gezecek misiniz?

— Evet. Bu delikanlı turisttir, geceyi burada geçirecek, otomobilinde yatacakmış. Birkaç gün kalmak istiyor; elinden gelen yardımı yapıver.

— Baş üstüne.

— Danke schön!

Bir iki basamak çıkıyoruz. Sağımızda bir yol, bir dizi mağaramsı kiler, duvarları yosun tutmuş, tavanlarından yaprаklı dallar sarkıyor:

— Agora, dükkânlar...

Ayaklarımızın altında döşeme bir az aydınlanır gibi oldu. Kör bir kulübe daha, üstünde PTT yazılı. Üç duvar arasında açılan koca bir alana geldik:

— Celsius kitaplığı...

Roma çağlarında Efes'in valisi imiş Celsius, ölünce oğlu onun adına bu kitaplığı kurmuş. Kat kat raflarında Bergama kâğıdından lüle lüle kitaplar varmış, İskenderiye kitaplığı kadar zenginmiş...

El fenerini kaldırıyorum, cılız ışığı taş iskeletin birinci katma bile değmiyor. Ama ne var arkamızda? Taşlar pır pır kımıldıyor, ışıldıyor sanki. Karanlık şimdi pembeye, şimdi aka boyanıyor. İnceden bir kaval sesi süzüldü, kıvrıldı, bir kalem çizgisi gibi

değindi Bülbül dağı'na:

— Demin gördüğünüz bekçi, bizim köylerdendir. Gece gelişimde hep kaval çalar.

Dağın kıvır kıvır karaltısında bir, bir ışık daha yandı, söndü.

— Çobanlar yaylaya çıkarlar bu mevsim.

Karakoyun inliyor, yırtınıyor. Bizim önümüz ufuklara değin bir cadde, pırıl pırıl mermer döşemesi gururla seriliyor göz alabildiğine. Ilık taşlara oturmuş bekliyoruz. Kaval titriyor, kaval telâş içinde.

Bülbül dağından ay doğdu! Efes'in taş alanı açıldı, yayıldı, serildi tanrıçasının kolları arasına, Artemis - Selene, ayın ondördü, yusyuvarlak, dopdolu parlıyor. Uzakta bir İonya sütunu çifte boynuzlarını kesin bir çizimle kıvırmış içine. Yazılı taşlar yan yana, üst üste: Efes'in yüce senatosu şöyle danışmış, Efes'in hamarat halkı böyle yapmış, yüzyıllar boyu el ele vererek kurmuşlar bu kenti. Bir merdiven çıktık, dolambaçlı, keskin gölgeli bir sokaktan Aşk Evi'ne girdik. Efes'in kadınları süslü ve oynakmış, alacalı bulacalı etekleri yelpirder, usta kunduracıların elinden çıkma sandalları uçarmış Mermer Cadde'de. Bir cıvıltı, bir dedikodu, mermer havuzlarda fiskiyeler oynaşıyor, hamamlar, odalar, dehlizler, ne karmaşık yermiş burası! Oradan büyük bir yapıya çıkıyoruz. İdman yeri mi, eğlence yeri mi pek belli değil. Bir kadın heykeli dikiliyor karşımıza: Skolastikia adlı bir hanımefendinin heykeliymiş. Varlıklı bir kadınmış, çok para bağışlamış Efes'e. Halinden belli: kabarmış oturuyor kaidesinin üstünde. Adı da pek tumturaklı: Skolastikia! Bilgeliğe mi özenmiş bu kadın? Aşk Evi ile bir ilişiği mi var, nasıl bu kadar zengin olmuş? Ev'i işletiyor muydu yoksa? Sorma, sorma geç, diyor kılavuzumuz.

Dört sütun bir kemerle açılan bir tapınak karşısındayız: Roma imparatoru Hadrianus'un adını

taşıyor. İsa'dan sonra 130 sularında kurulan bu yapı Efes'in en ince, en süslü anıtı. Avusturyalı arkeologlar da onu çok sevmiş olacaklar ki, yeniden kurulmasını bu kadar iyi başarmışlar. Hadrianus iri, alımlı, güçlü bir komutandı.: Yurdu İspanya'nın boğa güreşlerini andırır Tuna boylarında yabanî Daçlara karşı giriştiği çetin savaşları. Roma'nın epey yadırgadığı bu barbar imparatoru Anadolu yontmuş; Efes'in Erastos adlı bir armatörünün emrine verdiği gemiyle Ege kıyılarını dolaşırken gözleri kamaşırmış Hadrianus'un; yanı başında gözdesi Antinous, Bithynia'ya raslayıp Attis'e benzettiği fîdan boylu delikanlı şiir okurmuş ona. Ölümüne yakın Hadrianus da bir şiir yazmış. Tapınağına bakarken, bu şiirin inci dizisi gibi Latince sözcükleri kulağımda çınlıyor:

Animula vagula, blandula,
pallidüla, rigida, nudula...

Ronsard bu şiiri almış, frenkleştirmiş, bizim Türkçesi de Eyuboğlu'nun diliyle şöyle olmuş:

Ronsard'ın ruhçağızı, zavallıcık,
Şirincik, mini minnacık, nazlıcık,
Sevgili misafiri bedenimin,
İnersin öbür dünyaya garipçik,
İncecik, sıskacık, saz benizlicik...

Kaval sesi bir soluk olmuş, yele karışıyor, ay ışığı bütün Efes'i sarıyor: Bülbül dağı, Panayır dağı, Küçük Menderes vadisi, Hellenistik surlar, Bizans kalesi, Osmanlı burçları, bunca asır ve soydan kalma ne varsa bir zevk enginine erimiş gibidir. Odeon'un sıralarına yaslanmış dinliyoruz. Neler, neler duyulur Efes'te ayışığında!

Çok eski zamanlarda İsa'ya âşık yedi genç bir mağaraya kapanmışlar Efes'te. Yemliha, Mislina, Mürselina, Mernuş, Tebernuş, Sazenuş, Kefeştatayuş

imiş adlan, bir de köpecikleri varmış Kıtmir. Ne yapsınlar ki, bannamamışlar koca şehirde: yıllar geçmiş, bir zamanlar Peulus'un **Vaızlarına** kulak asmayan Efesliler güçlü hatibin şehre ikinci gelişinde bu İsa dininde bir şeyler var diye düşünmeye başlamışlar. Hem yalnız Paulus değil, Juhanna da gelmemiş miydi, İsa'nın anası dediği bir kadıncağızı getirip yerleştirmemiş miydi Lysimakhos surlarının ötesinde pınarların çağladığı yemyeşil bir yamaca? Oldum olası tanrı anaları görmüştü Efesliler, şehrin kurucusu Amazon tanrıça idi, ulu Artemis'ten doğmuştu yeryüzünde ne kadar canlı, ne kadar bitki varsa. Ama Artemis'in papazları para babası olmuşlar, habire yığıyorlardı altınları tanrıçanın sütundan bir ormanla çevrili tapınağına, fakir fıkarayı hiç sokmuyorlardı içeriye. Yoksulların koruyucusu İsa'dan yanaydı bu yedi genç, ama Hıristiyan olduklarını söyleyemiyorlardı açık açık, çünkü devlet deniz aşın göçmüş, Roma denilen şehre yerleşmişti. Roma'nın zorbası Decius puta tapmayan kim varsa kafasını uçurtuyordu Efes'te. İsa'ya tapan bu yedi genç de Panayır dağının dibinedek inen bir mağara bulmuşlar, oraya sığınmışlardı. Mağara kapısına Kıtmir'i bekçi dikmişlerdi. Bir gece derin derin uyuyorlarmış ki, Decius'un adamları gelip mağarayı koca kayalarla örtmüşler. Yedi genç aldırmamışlar karanlığa, uyuyorlarmış nasıl olsa. Aylar, yıllar, yüzyıllar geçmiş, yedi genç uyuyor, Kıtmir de uyuyormuş. Bir sabah incir ağaçlarının altında keçilerini otlatan bir çoban mağaranın önündeki bir kayanın bir az kaydığını görmüş, var gücüyle yaslanmış kayaya, onu bir az oynatmış, derken mağaranın içine bir güneş ışını sızmış. Kıtmir uyanmış, havlamış, Yedi Uyurlar da uyanmışlar ve bakmışlar ki, yiyecek bir şey yok. Git demişler Mernuş'a, fırından bir ekmek al. Eline bir bakır para da vermişler. Mernuş da çıkmış, Panayır dağını kıvrılıp Mer-

mer caddeye iniyormuş ki, döşemelerin üstünde haçlar görmüş. Uyku sersemi olduğundan pek aldırmamış, başı öne eğik yürümeye de alışıkmış öteden beri. Pazar yerine gelip dükkâna girince parayı uzatmış, bir ekmek almış. Fırıncı parayı elinde evirmiş çevirmiş, Mernuş'un yüzüne bakmış ve Hırsız! diye basmış çığlığı. Koşuşmuşlar, sımsıkı yakalamışlar Mernuş'u. Kalabalık toplanmış, bağırışıyormuş: Kalpazan! — Nerde basmış bunu? — Mağaradan geldi! — Hırsız yatağı orası! Mernuş şaşkına dönmüştü. Neyse ki, uyanık bir polis paraya daha yakından bakacak olmuş: «Decius! Ha bildim, devletlû imparatorumuzun dedesiydi.» — «Yok canım, Theodosius'un dedesi de Theodosius'tu.» Bir tartışmadır gitti, kavgaya son vermek için almışlar Mernuş'u, Juhana kilisesine götürmüşler. Oradan başpapazla birlikte mağaraya. İş anlaşılmış, başpapaz da fetvayı vermiş: Bu bîr mucize idi, ama Ruhulkudüs'ün yapmıyacağı mucize yoktu. O arada imparator İkinci Theodosius da nasıl haber almışsa almış, Bizanstan Efes'e koşagelmiş, takdis etmiş Yemliha'yı Mislina'yı, Mürselina'yı, Mernuş'u, Tebernuş'u, Sazenuş'u ve Kefeştatayuş'u, Kıtmir'i de okşamış. Sonra Efesli yedi gençle sadık köpekleri yine uykuya dalmışlar ve o gün bugün bir daha uyanmamışlar.

Ulu Tanrım
Hadi siliver üç bin yılı
Nolursun
Yeniden başlayalım.
Apollon'a dilek yollayım
Şu kızın gönlünü etsin bana
Gel deyim
İçime aksın
Hayat suyum olsun
Yudum yudum içeyim
Homer yeniden yazsın bizi.

Söyleyin taşlar
Olur mu dersiniz?

Bugünün Efeslisi soruyor bu soruyu. Orkestranın ötesinde yığın yığın taşlar kimi ayakta, kimi devrik, üç bin yıldan, bunca kuşak insandan kalma kat kat anıtlar bir karşılık veriyor mu? «Çok uzak...» diye bir fısıltı duyuyorum. Oysa uzak değil, dostum, soruyu sormak önemli, soruyu sordun mu, karşılığı da içindedir. Hatırla büyük atanı, Blosonoğlu Herakleitos'u, bugün yaşasaydı tutmazdın belki onu, aristokrattı, akıl yoluyla doğanın sırlarını çözebilmek için çekilmişti politikadan, hor görüyordu bir somun ekmek için sağa sola kayan halk yığınlarını. Sizde akıl yok, diyordu, olsaydı şu önderi tutar, sürmezdiniz şehirden. Herakleitos komşusu Thales gibi hesaplamıyordu güneş tutulmalarını, üçgen açılarını, uğraşmıyordu kanallar kazıp ırmakları yeni yollardan geçirmeye. Pratik hiç bir işe yanaşmıyordu bu mağrur adam, Kaystros'un taşıdığı millerle mermer kentinin bataklığa döndüğünü, halkın sıtmadan kırılıp göçebe olduğunu görmüyor muydu? Her şey akar diyordu ya, su gibi toprağın da akmasına şaşmıyordu herhalde Umursamıyor muydu halkın bu sıkıntılarını, toplumun mutluluğunu düşünmüyor muydu bu düşünür? Bu sorulara karşılık vermeyelim biz. Önemlisi soruyu sormak ya. Soru sormayı işte Thales'ler, Herakleitos'lar öğretti bize. Biz de şimdi şimdi anlıyoruz ki, uygarlığın, kültürün kaynağı bu sorulardır. Herakleitos Ana Tanrıça heykeli gibi büyük dikiliyor gözümüzün önünde, biliyoruz ki, o olmasaydı, Einstein de olmazdı. İlk ışık Anadolu'dan doğdu diye övünüyoruz. Ama bir az unutmuşuz soru sormasını, yeni yeni öğreniyoruz.

Nice sorular var sorulacak Efes'te, ayışığında. Irmaklar aktı, sular değişti, biz de değiştik çok ama o kadar çok değiştik mi ki? Kırk memeli Ar-

temis'e tapınıyoruz artık, ama o kadar başka mı inandığımız tanrılar? İonya şehirlerinin hazinelerini saklayan altın sütunlu Artemis tapınağı Avrupa şehirlerinin bankalarına, borsalarına benzemiyor mu? Mal mülk, toprak ve para düşkünü ulusların, beylerin saldırılarına uğrayıp da özgürlüğünü, egemenliğini korumak için, Efes'in Lydia krallarına, Perslere, soma da sözüm ona ana vatanı Atina'ya, Sparta'ya, Asya'yı hellenleştireceğim diye görülmemiş bir serüvene atılan Büyük İskender'e ve Dionysos kılığıyle geceleri sokaklarda meşaleli Bakkha alayları koşturan Roma zorbası Antonius'a karşı komaları, sonunda da hep üstün güçlü yabancıya yenilip baş eğmesi, zaman zaman ona dalkavukluk etmek zorunda kalması epey benzemiyor mu günümüzün olaylarına? «Tarih bir tekerrürdür» sözü beylik bir lâftır, elbette Herakleitos haklı: her şey akar, her şey değişir, ne var ki değişen gerçekler arasında kendi gerçeğimize benzeyenleri arayıp bulmak da önemli. Neden önemli, çünkü akan o ırmağın içinde bugün bizim kim olduğumuzu, içinde çalkandığımız suların nerden nereye aktığını anlamış, öğrenmiş oluruz. Efes'i ayışığında gezmenin bu bakımdan faydası büyüktür, salık veririm.

Ama ay diye bir şey kalmamıştı. Karanlıkta biz otelimize, Musa Baran da müzesine döndü. Tusan'ın balkon kapıları tel örülüdür, sivrisineklere inat çok iyi uyuduk.

(1965)

Ne güzel köpürüyor bu sabun! İnanılacak şey değil: küçücük kovada deniz suyu var, bluzumu daldırmış çitiliyorum da kapkara yağ lekelerinden iz bile kalmıyor. Köpük kollarımdan aşağı akıyor. Her şeyi düşünmüş bu Avrupalılar! Denizde köpüren bu sabunu geçen mavi yolculukta Aline getirmişti Paris'ten, sonraki yolculuklara yarar diye iki kalıp bırakmıştı. Merhaba Aline! Sen yoksun bu sefer, ama senin başına gelenler benim başıma geldi: hastalandım; hasta da denemez ya, ayağımın küçük parmağını burktum, çıkamadım mavi yolcularla Demre'ye.

Başımın üstünde tente usul usul sallanıyor, biraz ötede Ali Kaptan uzanmış uyuyor, arka kamarada, mutfakta Mehmet Kaptan balık çorbası pişiriyor Milangaz ocağının üstünde. Tek tük birkaç balık... balıktan yana bu sefer de tahinniz olmadı: bir balıkçı aldık yanımıza ağlarıyle, ama bir şey tutamadı, yarı yoldan geri gönderdik. Mavi yolculukta balık peşine mi düşecek insan, yoksa yer mi görecek? Kıyı boyunca eski kentler, anıtlar inci dizisi gibi serpilmiş; avlanmak güzel şey, ama gözüne dolan ışıklı biçimlerden denizin dibini göremez oluyor insan. Gene de, eksik olmasın, Caballero bir küçük orfosla ufacık bir vlahos tuttu. Koya daha erken girseydik, daha çok tutacaktı, ama geç geldik işte. Yolda bir balıkçı motorundan iki dize balık satın aldık. Bu akşama yeter bize.

Pirinci ayıkladım, düşünüyorum 17 kişiye 9 bar-

dak pirinç yeter mi diye? Yetmesi gerek, ama bir dağılmağa görsün, hemen tükeniveriyor. Bir iki bardak daha katsam ne çıkar, iyice doyarız bari. Marmaris'ten aldığımız pirinç çok temiz. Kumanyayı iyi düzdük bu sefer, Fethiye ve Finike'den eksikleri tamamladık. Marmaris'in kavunları turunç renginde, öyle tatlı, öyle kokulu ki, aldığımız kırk kilo bitti bile. Fethiye'nin karpuzları kocaman. Guide Bleu'ler, elimizdeki öbür kitaplar ne kadar eskimiş: Finike'de buz bulunmaz, yalnız dağdan indirilen kar var diyorlardı, oysa Finike'de bir buz fabrikası kurulmuş şimdi. Ambardaki buz sandığımız dopdolu, korkumuz yok, tâ Marmaris'e kadar soğuk su içeriz.

Oh, gemide yalnız olmak ne keyif! Cevat bana Paris Galeries Lafayette'inden aldığı kamp yatağım serdi, adı Ağustosböceği; tüy gibi hafif, alüminyum çerçeveye geçirilen mavi bir çadır bezinden. Yolcular hep karar verdik: şişirme yatak almayacağız bir daha, oyun oynadı bize üfürülen şiltelerimiz, ikisi üçü delinmiş, birinin lâstiği erimiş, ilk gecesinden söndü çoğu, sabah tahta üstünde yatar bulduk kendimizi. Bunca soluğumuza yazık!

Kıyıda bir kumsal uzanıyor, bu bölgede güzelim limanları kumlar tıkamış: Akçaylar, Kocaçaylar, ilkçağda Xanthos gibi ünlü adlar taşıyan ırmaklar dağdan toprak taşıya taşıya boğmuş püfür püfür dalgalara açılan limanları, çöller yayılmış ortalığa, dalga dalga kumsal göz alabildiğine boz, kıyılan tek tük zambaklarla süslü, kimi diken diken gölgeli incecik çamlarla örtülü. Koca Toros doruklarının dibinde kat kat şehirler kaleler kulelerle açılırdı bir zamanlar Akdeniz'e. Büyük İskender'in Antalya'ya geldikten sonra, kışı geçirmek için seçtiği mermer saraylı Phaselis, dağlarından ateş saçtığı için tanrı dağının adını taşıyan Olympos, Saint-Paul'un karaya çıktığı kutsal Patara limanı ne olmuş? Hepsi ılık bir kum mezarında yatıyor, şurda

burda bir kemer, bir kapı, bir duvar yükseliyor kumdan dışarı. Bir lahitler diyarı bu Lykia: denizde lahitler yüzüyor, karada sütunlar, heykeller yerine lahitler dikiliyor, dağ yamaçları kaya mezarlarıyle oyuk oyuk. Lykia'lı Apollon! Troya'yı, Hektor'u, yiğit Sarpedon'u koruyan tanrı, ışık tanrısı bilirdim ben seni, adın «Lykeios» (Işık) anlamına gelir, yurduna da bu adı vermişin, Leto Patara'da doğurmuş seni, ikizin ay tanrıçası Artemis'le birlikte, Xanthos'un sularında yıkamış ak bedenini. Peki, Güneş-Tanrı, bu ne? Pembe beyaz mermerden ışıl ışıl tapınaklar göreceğim sanırken, kapkara ölümü içinde beşikleyen sandukalarla mı karşılaşacaktım? Yalnız mezar mı bulacaktık bu ışık ülkesinde?

Kum yığınları hiç karşılık vermiyor bu sorularıma. Sağır olmuş sanki bütün tabiat. Ama neden sağır? Fazla ışıktan mı yoksa? Dostlarım gideli epey zaman oldu. Bir motora doldular, motor dereden yukarı kıvrıldı, bir süre başlarını gördüm, Marmaris'te aldığımız sarı, kırmızı, beyaz keten şapkalarıyle, sonra kum onları da yuttu. Demre'ye, Noel Baba'ya gittiler. Dün gece gelmiştik Finike'den. Demre'nin limanına Kale diyorlar, burası yıkık bir Bizans kalesi. Finike'den bir taksi şoförü bize Demre'den bir jeep göndermeye söz vermişti. Saat altıda orada oluruz demiştik, oysa geldiğimizde karanlık basmıştı, eh jeep geldi gitti, bizi bulamadı dedik ve oturduk yemeğimizi yemeye: buzlu bira, salçalı makarna, sucuk, bir de çoban salatamız vardı. Tatlı tatlı konuşuyorduk ki, kıyıda bir ışık göründü. Saat dokuz buçuktu. Yüreğimiz hopladı: jeep mi gelmişti? Işık güçlü bir lâmbanın ışığıydı, gidip geliyor, işaretler veriyordu sanki, ama kıyıda değil, epey içerde, ormanlı yamaçta. Biz de el feneri tuttuk, daireler çizdik, muhaberede askerlik yapmış bir mavi yolcu mors alfabesiyle bir şeyler sordu. Işık yanıp sönüyor, yamaçta kıvrılıyor, bir yerden bir

yere sıçrıyordu. Bir otomobilin lâmbasına benziyordu bu. Bu saat ıssız kıyıda kim dolaşabilirdi bu kadar büyük bir fenerle? Sessizce bakıyorduk birbirimize: Noel Baba mıydı yoksa bize işaret veren? Gitmeli, bakmalıydı. Kim gidecek sandalla kıyıya kadar? Vartan dostumuz keçi gibi tırmanmasını bilirdi en sarp yamaçları, «ben giderim» dedi ve sandala atladı. Karanlığın içinde süzüldü gitti.

Bu Noel Baba iyi adammış, İsa'dan sonra III'üncü yüzyıl sonlarında, Myra, yani eski Demre'de piskopos olmuş, asıl adı da Nikolaus. Çocukları severmiş, yetimleri korur, yoksul kızlara çeyiz düzermiş; sonra putperestlik gelmiş gene yerleşmiş bölgeye, işkence etmişler yüzü nur saçan ak sakallı piskoposa. — Ama ışık ne oldu? Dağa tırmanıyor şimdi de. Vartan nasıl yetişecek ona? Ya yolunu şaşırırsa ormanda? — Birden çok çok yıl öncesine gitti aklım: dokuz on yaşlarında bir çocuktum, Viyana'da oturuyorduk, Avusturyalı bir matmazelim vardı, bir kış gecesi yatarken bana Sankt Nikolaus'u anlatmış, ertesi sabah kalkınca hemen pencereyi açınamı söylemişti: uslu bir kız olup olmadığımı oradan anlayacakmışım. Gece uyuyamamıştım heyecandan, sabah erkenden fırlamış, çift pencerenin bir kanadım açmış ve kocaman bir Noel Baba bulmuştum, bir sürü de oyuncak ve şeker; ama pencerenin dibinde ufacık bir şeytan da duruyordu, kapkara elinde kızıl bir kırbaçla. Bu ne? dedim korkuyla. Meğer Krampus derlermiş o şeytana, Sankt Nikolaus'un yanı başında gider, yaramaz çocukları dövermiş. Hiçbir çocuk bütün bir yılı yaramazlık yapmadan geçiremez ya, Krampus'un boyuna göre çocuk ölçebilirmiş ne kadar yaramaz olduğunu. Fena çocuklara Sankt Nikolaus hiç uğramaz, yalnız Krampus gelirmiş. Neyse ki, benimki pek büyük değildi! Ama ne yalan söyleyeyim, sevdim Krampus'umu, akla kara birleşiminde şeytan daha çekici görünmüştü bana.

Mavi dostumuz da geliyordu, sandal kıyıdan ayrılmış, yağ gibi akıyordu Hürriyet teknesine doğru. Keyifsizce çıktı güverteye:

— Neymiş Vartan? diye üşüştük.

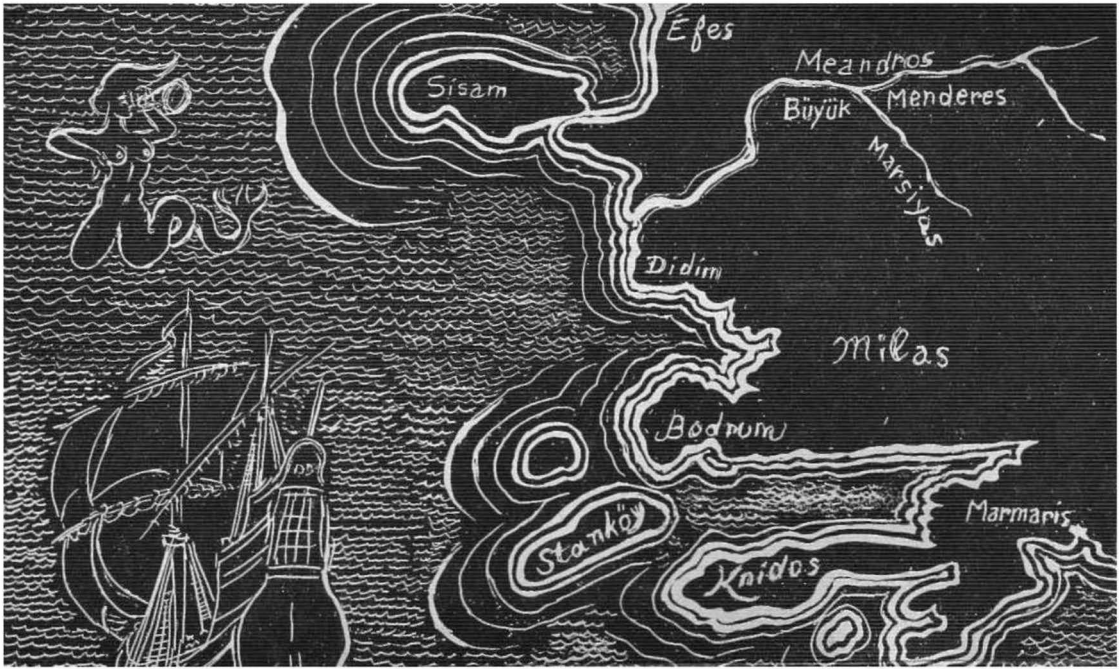
— Bırak be, bir köylü, keçisini arıyormuş. «KEÇEEM KEÇEEEM» diye bağırıp duruyor. Lüks lâmbasıyle keçi arandığını hiç görmemiştim.

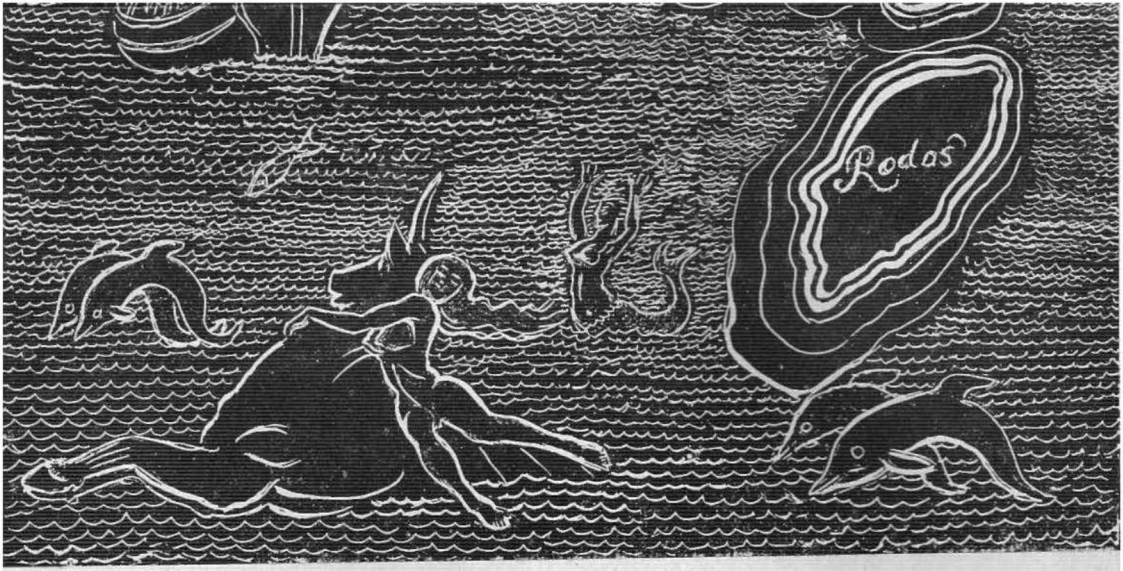
Battaniyelerimizin altına daldık. Mösyö Seguin'in keçisi gibi hürriyeti mi seçmişti bu keçi? Keçiler atılgan, gözüpek olur. Ama neden karanlık daha çekicidir aydınlıktan, neden Krampus, Noel Baba'dan daha sevimli ve neden Lykia'nın kaya mezarları Praxiteles'in kıvrak Apollon heykelinden daha çok anlam, daha çok ışık yüklü?

(1965)

Trakya
Marmara Denizi
Manyas
Kapıdağ
Bandırma
Ege Denizi

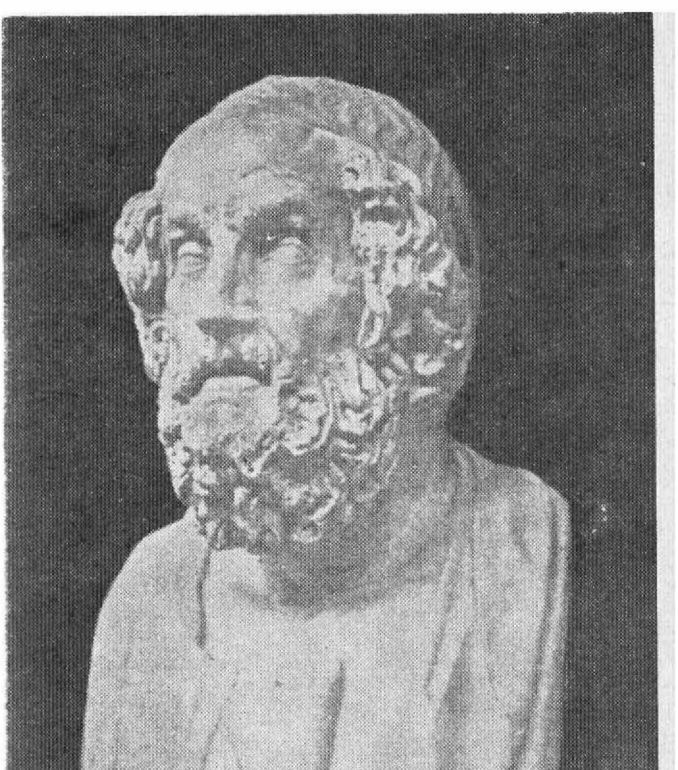

Midilli
Ayvalık
Lesbos
Bergama
Gediz
Hermos
Kara Burun
Sakız
İzmir
Çeşme
Sığacık
Teos
Kaystros
Küçük Mend

Efes
Meandros
Büyük Menderes
Marsiyas
Sisam
Didim
Milas
Bodrum
Marmaris
Knidos

Azra Erhat, *Mavi Anadolu*

Çizen : Halikarnas Balıkçısı

Homeros (Napoli müzesi)

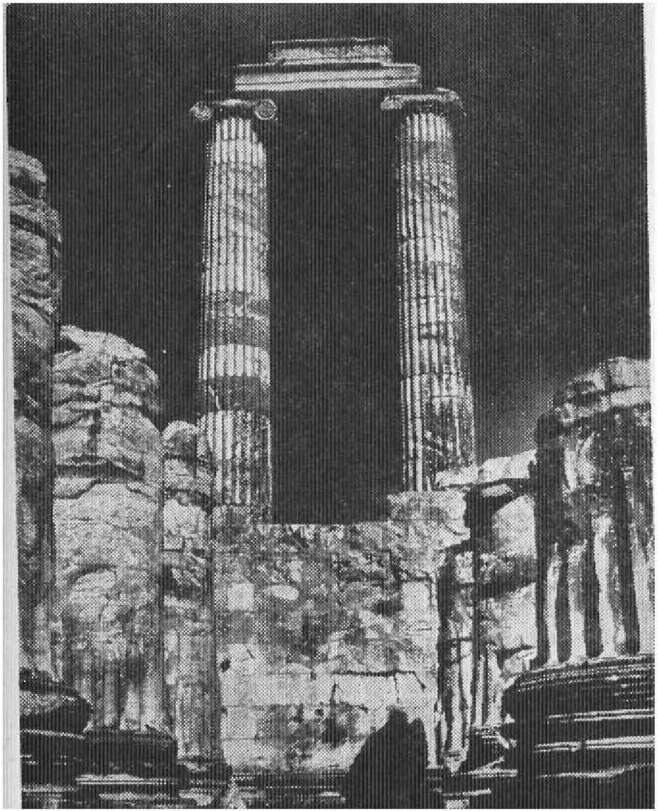

Artemis heykeli (Efes, Selçuk müzesi)

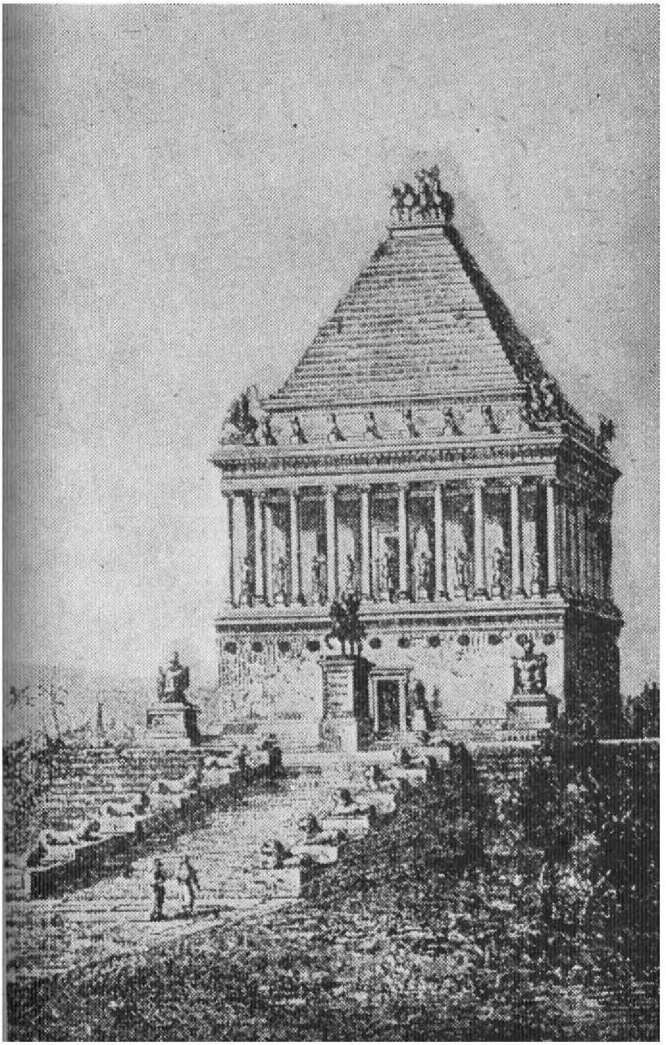
(Foto: Azra Erhat)

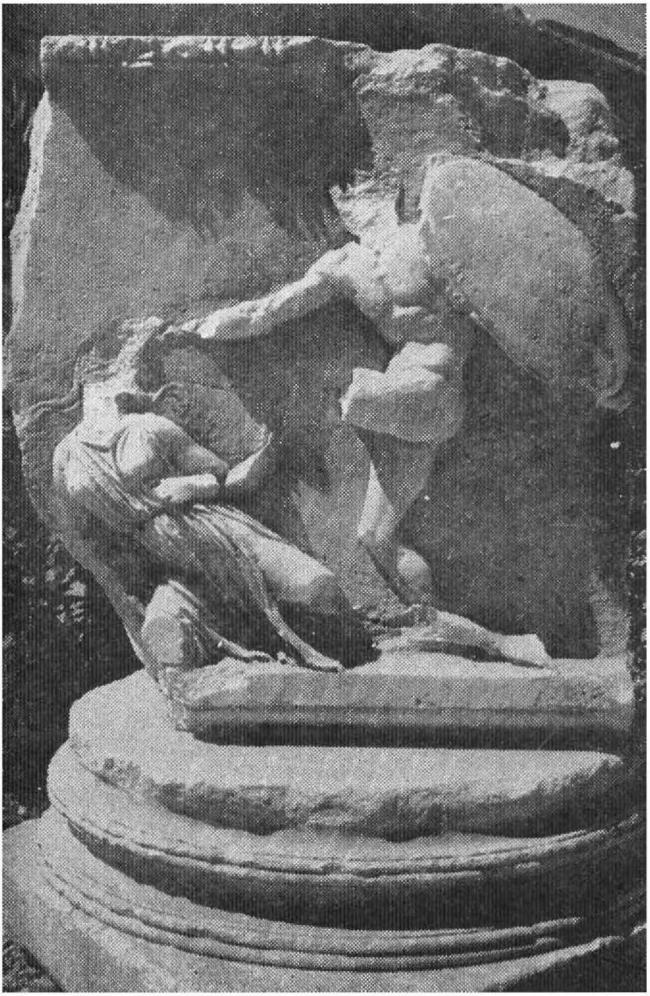
Priene tiyatrosu
(Foto: Ara Güler)

Apollon tapınağı (Didyma)
(Foto: Ara Güler)

Mausoleum (Bodrum)
(Temsili resim)

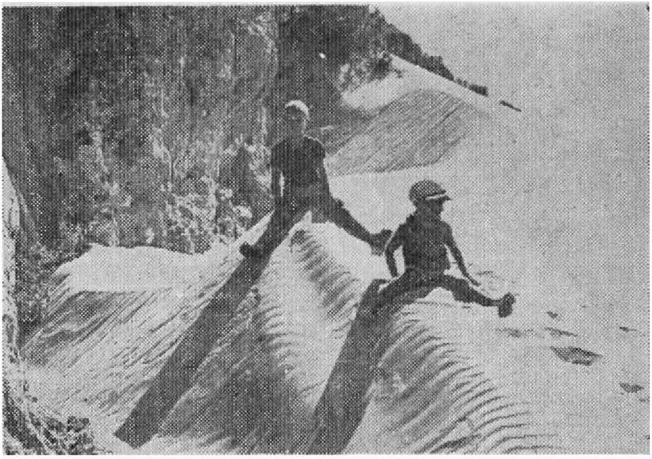

Mausoleum'dan kalan bir kabartma (Bodrum müzesi)

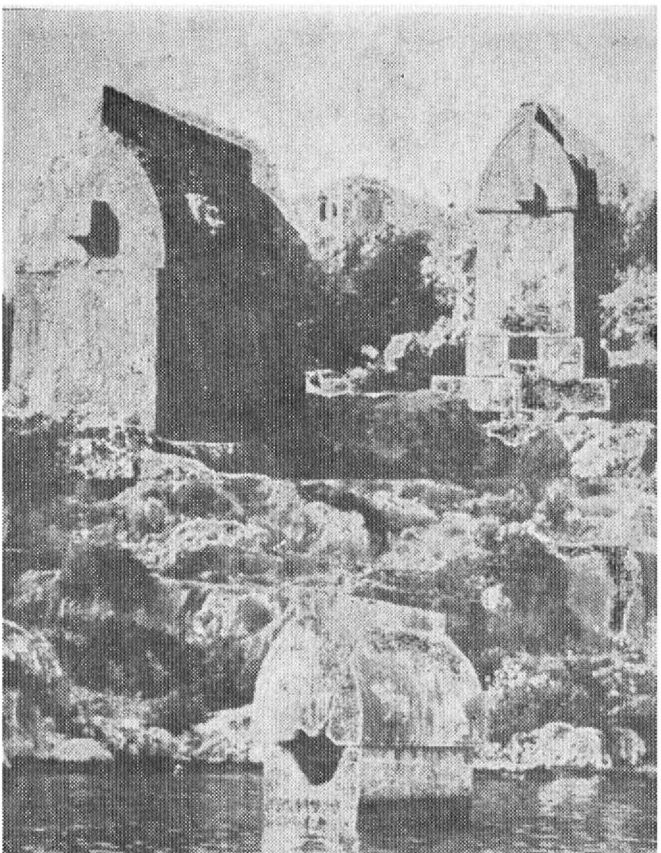
(Foto: Ara Güler)

Hadrianus tapınağı (Efes)
(Foto: Ara Güler)

Kum altında kalan Lykia tiyatrosu (Patara)
(Foto: Azra Erhat)

Lykia lâhitleri (Kekova)
(Foto: Azra Erhat)

Azra Erhat İstanbul'da doğdu (1915); ilk ve orta öğrenimini Belçika'da gördü, Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ni bitirdikten (1939) sonra aynı fakültede klasik filoloji asistanlığı ve doçentliği görevlerinde bulundu; daha sonra gazetecilik yaptı; şimdi İstanbul'da Milletlerarası Çalışma Bürosu'ndadır. Yunan klasiklerinden ve Fransız edebiyatından çeşitli eserler çevirmiştir. Bunlar arasında, A. Kadir ile birlikte Türkçeye nazımla aktardığı «İlyada» (4 cilt, 1958 - 1962; 2. bas. hepsi bir arada 1967) iki ödül kazanmıştır. Çeviri dışındaki eserleri şunlardır: «Mavi Anadolu» (gezi yazıları, 1960, 1969), «Mavi Yolculuk» (gezi yazıları, 1962), «İşte İnsan - Ecce Homo» (deneme, 1969).

İlkin Yahya Kemal ve Yakup Kadri tarafından ileriye sürülen "Akdeniz uygarlığı" görüşünden sonra Atatürk'ün işaretiyle savunulan "Anadolu'daki bütün kültürler bizimdir" tezini benimseyen Azra Erhat, bu eserinde, Anadolu'da gelmiş geçmiş çeşitli uygarlıkların izlerini çok yalın ve tatlı bir anlatımla gözlerimiz önüne sererek, Türkiye'de kökleşmesini özlediği humanizma akımına, günümüzde Halikarnas Balıkçısı ve Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte öncülük etmektedir.

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA 1969

7,5 LİRA